

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
SERAMİK ANASANAT DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

İONİA BÖLGESİNDE ROMA DÖNEMİ
PAGAN SEMBOLLÜ KANDİLLER

Hazırlayan
Begüm DURUTÜRK

Danışman
Yrd. Doç. Alp ÇAM

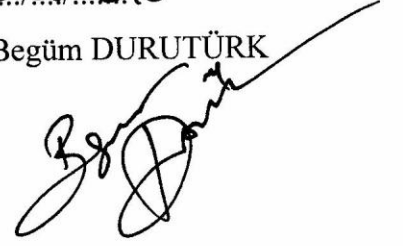
İZMİR-2010

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “İonia Bölgesinde Roma Dönemi Pagan Sembollü Kandiller” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

28/06/2010

Begüm DURUTÜRK

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü' nün 16.06.2010 tarih ve 13.sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisanüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 18.maddesine göre Seramik Anasanat Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Begüm DURUTÜRK'ün "İonia Bölgesinde Roma Dönemi Pagan Sembollü Kandiller" konulu tezi/projesi incelenmiş ve aday 28.06.2010 tarihinde, saat 10:35 da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini/projesini savunmasından sonra 45 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin/projenin Berinde olduğuna oy Berisi ile karar verildi.

BAŞKAN

Prof. Dr. Arif Çau
Arif Çau

ÜYE
Prof. Devrim Çner

ÜYE
PROF.DR-BINNUR GÜLER

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

TEZ/PROJE VERİ FORMU

Tez/Proje No: Konu Kodu: Üniv. Kodu:

• Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tez/Proje Yazarının

Soyadı: Durutürk

Adı: Begüm

Tezin/Projenin Türkçe Adı: İonia Bölgesinde Roma Dönemi Pagan Sembollü Kandiller

Tezin/Projenin Yabancı Dildeki Adı: Roman Period Pagan Symbolised Oil Lamps in Ionia Region

Tezin/Projenin Yapıldığı

Üniversitesi: D.E.Ü.

Enstitü: G.S.E.

Yıl: 2010

Diğer Kuruluşlar :

Tezin/Projenin Türü:

Yüksek Lisans: ☒

Dili: Türkçe

Doktora: ☐

Sayfa Sayısı: 155

Tıpta Uzmanlık: ☐

Referans Sayısı: 70

Sanatta Yeterlilik: ☐

Tez/Proje Danışmanlarının

Ünvanı: Yrd. Doç. Alp ÇAM

Türkçe Anahtar Kelimeler:

- 1- İonia Bölgesi
- 2- Roma Dönemi
- 3- Roma Dini
- 4- Pagan Sembolleri
- 5- Kandil

Tarih:

İmza:

Tezimin Erişim Sayfasında Yayınlanmasını İstiyorum Evet

Hayır

İngilizce Anahtar Kelimeler:

- 1- Ionia Region
- 2- Roman Period
- 3- Roman Religion
- 4- Pagan Symbols
- 5- Oil Lamps

ÖZET

İonia Bölgesinin on iki kentten oluştuğu bilinmektedir. Her kentin kendine özgü bir yapısı ve farklı tanrı, tanrıçalara ait inanç biçimleri bulunmaktadır. Her biri Roma dönemini yaşamış olan bu kentlerde, döneme ait seramik buluntular ele geçmiştir. Bu çalışma kapsamında kentlerde bulunmuş kandil örnekleri incelenmiş, bu örneklerin pagan dini ve inanışları ile olan ilişkisi irdelenmeye çalışılmıştır.

Öncelikle bu döneme ait kandillerin üzerindeki; tanrı, tanrıça, bitki, hayvan, geometrik bezemeler gibi semboller tanımlanmış, kandillerin formlarıyla birleştirilmiş, aynı döneme tarihlenen diğer coğrafyaların pagan sembollü kandilleriyle karşılaştırılarak kıyaslamalar yapılmıştır. Yapılan bu kıyaslamalar sırasında form özelliklerinde pagan sembollerinin etkileri ilgi çekici olarak gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak, Roma dönemine (erken, orta ve geç) tarihlenen bu kandillerdeki sembollerin, Gizem Dinleri ve inanışlarıyla paralel gittiği, pagan sembolleriyle birebir örtüştüğü görülmüştür.

ABSTRACT

It is known that Ionia region is comprised of twelve cities. Every city has specific structure and different cults related god and goddesses. Ceramic antiques were found in the cities which all lived roman period. In the scope of this study sample oil lamps which were excavated in these cities, the relation of these samples with pagan religion and belief were examined.

Firstly symbols like; god, goddess, plant, animal, geometric ornaments were defined, combined with the forms of oil lamps, and comparison with oil lamps that were dated and found in different geographies with pagan symbols were done. Effects of the pagan symbols on the interesting form specialties of oil lamps were observed while doing this comparison.

As a result, symbols on the oil lamps which were dated roman period (early, middle and late) were parallelized to the sacred religions and beliefs and corresponded one-to-one to the pagan symbols.

ÖNSÖZ

Bu tez Roma dönemi İonia'sının inançları ve ritüelleri göz önünde bulundurularak, pagan sembollü kandillerin gün ışığına çıkartılmasını amaçlamıştır.

Öncelikle, Dokuz Eylül Üniversitesi, Seramik ve Cam Anasanat dalında yüksek lisans yapma fırsatı bana vermiş olan değerli bölüm başkanımız Prof. Sevim ÇİZER'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

“İonia Bölgesinde Roma Dönemi Pagan Sembollü Kandiller” isimli tezimde tez danışmanlığımı kabul eden ve ilgisini hiç eksik etmeyen, zamanını, tecrübesini ve tüm dokümanlarını paylaşan hocam Yrd. Doç. Alp ÇAM'a minnet ve teşekkürlerimi iletmek isterim.

Lisans eğitimim boyunca bana iyi bir arkeolog, iyi bir insan ve iyi bir akademisyen nasıl olunur onu gösteren, manevi desteğini ve bilgi paylaşımını hiç esirgemeyen değerli hocam, Prof. Dr. Binnur GÜRLER'e sonsuz teşekkürler.

Yüksek lisansımın ders ve tez aşamasında tüm bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşarak yardımlarını hiç esirgemeyen Araş. Gör. Eda GÜNGÖR'e, Kandillerin günümüz uyarlanmalarının şekillendirilmesinde bana yardımcı olan Didem AKDEMİR ve değerli dostum, seramik sanatçısı Seçil Gül OCAK'a varlığı ile ışığım olan değerli hocam Mustafa TUNÇALP'e teşekkürü bir borç bilirim. Bana zaman ayırarak tüm İngilizce çevirilerimde yardımcı olan Emre ÇİNKILIÇ ve yol arkadaşım Araş. Gör. Mustafa EROL'a, Semboller konusunda en büyük yardımı aldığım, teyzem Benal ALATEPELİ'ye, bu mesleği sevmemi sağlayan Jale DEDEOĞLU'na, can dostum Övünç YILDIZ'a, manevi teyzem sanatçı Nur SAĞLAMER'e, annem Gürsel ÖZBEY'e, babam (E). Dz. Kur. Alb. M. Tarık DURUTÜRK'e, şu an ebedi mekânlarında bulunan anneanneme ve dedeme, hayatım boyunca beni bu yolda hep destekledikleri için sonsuz teşekkürler.

Begüm DURUTÜRK

İÇİNDEKİLER

İONİA BÖLGESİNDE ROMA DÖNEMİ PAGAN SEMBOLLÜ KANDİLLER

YEMİN METNİ	..ii
TUTANAK.....	..iii
YÖK DOKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ FORMU	..iv
ÖZET	..v
ABSTRACT.....	..vi
ÖNSÖZ	..vii
İÇİNDEKİLER	..viii
RESİM VE TABLOLAR LİSTESİ	..xi
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

İONİA BÖLGESİ KENTLERİ

1.1. İonia Bölgesi Coğrafyası	3
1.2. İonia Kentleri	6
1.2.1. Smyrna	6
1.2.1.1 Smyrna-Agora.....	8
1.2.2. Phokaia.....	10
1.2.3. Klazomenai	12
1.2.4. Airai	15
1.2.5. Erytraï	16
1.2.6. Teos	18
1.2.7. Myonnesos	19
1.2.8. Lebedos	19
1.2.9. Kolophon	20
1.2.10. Klaros	22
1.2.11. Notion	23
1.2.12. Metropolis	24
1.2.13. Ephesos	26
1.2.14. Pygela	28

1.2.15. Anaia	29
1.2.16. Panionion.....	30
1.2.17. Priene.....	31
1.2.18. Miletos	33
1.2.19. Didyma.....	35
1.2.20. Myus	37
1.2.21. Magnesia Ad Meandrum	38
1.2.22. Khios.....	39
1.2.23. Samos.....	40

2. BÖLÜM

ROMA DİNİ VE PAGAN İNANCI

2.1. Roma Döneminde Din Kavramı.....	42
2.2. Paganizm	44
2.3. Roma Dininin Aşamaları	46
2.3.1. Büyülerin Etkin Olduğu Aşama.....	47
2.3.2. Aile Dini	48
2.3.3. Devlet Dini	50
2.3.4. Yunan Kültürü Etkisi Altındaki Din Aşaması	51
2.3.5. Roma İmparatorluk Kültü	55
2.3.6. Roma Dinine Uyarlanan En Önemli Yabancı Pagan Tanrı ve Tanrıçalar; (Gizem Dinleri)	56
2.4. Roma Döneminde Kullanılan Ritüel Araçları	62

3. BÖLÜM

KANDİL TİPOLOJİSİ VE KRONOLOJİSİ

3.1. Kandil Terminolojisi ve Yapım Teknikleri	65
3.2. Dönemlerine Göre Kandil Formları	69
3.3. Kandillerin Kullanım Alanları	72

4. BÖLÜM

PAGAN SEMBOLLERİNİN KANDİLLERE YANSIMALARI

4.1. Antik Pagan Sembolleri	74
4.1.1 Temel Elementler.....	74
4.1.2.Üçgen ve Yıldız.....	76
4.1.3.Helezon (Sonsuz spiral).....	79
4.1.4.Lotus (Palmet)	82
4.1.5.Ağaç Sembolleri (Hayat, Çam, Selvi, Meşe, İncir, Defne, Palmiye ve Hurma Ağaçları).....	86
4.1.6.Haç ve Swastika	90
4.1.7.Yılan.....	95
4.1.8.Güneş	97
4.1.9.Ay (Hilal)	101
4.1.10.Çark.....	105
4.1.11.Balık.....	106
4.1.12.Kutsal Hayvanlar.....	109
4.1.13. Tanrı ve Tanrıçalar.....	117
 SONUÇ.....	125
KAYNAKÇA.....	126
EKLER (Günümüz kandil uygulamaları).....	132
ÖZGEÇMİŞ	

RESİMLER VE TABLOLAR LİSTESİ

Resim 1. İonia Haritası.	3
Resim 2. Smyrna Aslan Figürü	7
Resim 3. Athena Tapınağı, İç Bölüm (Naos).....	7
Resim 4. Smyrna Agora.....	8
Resim 5. Smyrna-Agora (Kemerler).....	9
Resim 6. Phokaia M.Ö. 520–500 dönemi fok sembollü sikke.....	10
Resim 7. Phokaia M.Ö. 521-478 dönemi fok ve grifon sembollü sikke.....	10
Resim 8. Klazomenai M.Ö. 380-350 Kuğu sembollü sikke.....	12
Resim 9. Klazomenai Domuz sembollü sikke.	13
Resim 10. Erytrai M.Ö. 550-500 Herakles sembollü sikke.....	16
Resim 11. Teos M.Ö. 510-475 Grifon sembollü sikke.....	18
Resim 12. Lebedos M.Ö. 160-140 Athena sembollü sikke.	19
Resim 13. Kolophon M.Ö. 360-330 Apollon ve At sembollü sikke.	20
Resim 14. Kolophon Lir sembollü sikke	21
Resim 15. Klaros Anıtsal Boyutlu Kült Heykeli Parçası.....	23
Resim 16. Metropolis (Genel Görünüm).....	25
Resim 17. Metropolis.....	26
Resim 18. Ephesos Arı ve Geyik sembollü sikke.....	26
Resim 19. Priene, Athena sembollü sikke.....	31
Resim 20. Miletos, Aslan ve Yıldız sembollü sikke.....	33
Resim 21. Didyma- Medusa Rölyefi	35
Resim 22. Myus, M.Ö. 350-300 Apollon ve Ördek sembollü sikke.....	37
Resim 23. Magnesia Ad Meandrum Sikkesi, M.Ö. 161.....	38
Resim 24. Khios; M.Ö. 412- 350 Sphenks ve Amphora sembollü Sikkesi.	39
Resim 25. Samos; M.Ö. 400- 365 Aslanbaşı ve Boğa sembollü Sikke.	40
Resim 26. Romus ve Romulus	48
Resim 27. Roma Dönemi Tanrıça Vesta sembollü Sikke.	49
Resim 28. Lares ve Penates.....	50
Resim 29 Kybele	57
Resim 30 Bacchus.....	58

Resim 31 Ceres	.59
Resim 32 İsis ve Osiris.....	.60
Resim 33 Mithra	.61
Resim 34 M.Ö. 2- M.S. 1.yy Sunu Kabı, üzerinde “Sihirbaz İsa’dan” yazmakta	.63
Resim 35 Thyrsos tutan Dionysos ve çiftli flüt çalan Satyr.....	.64
Resim 36 Kandilin bölümleri ve bu bölümlerin Terminolojik adları.....	.65
Resim 37 Elle şekillendirilmiş Kandiller.	.66
Resim 38 Kandil Kalıpları.....	.67
Resim 39 Kandil Kalıbını yüzeyden görünümü.....	.67
Resim 40 Kandille ilgili düzeltmeler ve kulp ekleme tekniği.	.68
Resim 41 Kandillerin Fırında İstiflenme Şekli.....	.69
Resim 42 Deniz kabuğundan Kandiller.	.70
Resim 43 Erken Tunç Çağından Bizans Dönemine kadar Kandilin Evrimi.....	.71
Resim 44 Toprak ve Su sembollerinin birleşimi kandil.	.74
Resim 45 Toprak, Su, Ateş, Hava Sembolleri.....	.75
Resim 45 İsis tapınağı kandil. Sembol kandilin gövdesinden oluşturmaktadır.....	.75
Resim 47 Üçgen ve Yıldız sembollerinin birleşik kullanıldığı kandiller.	.76
Resim 48 Pagan Sembollerinde Hava, Toprak, Ateş ve Su	.77
Resim 49 Pentagram (Beş köşeli yıldız)	.78
Resim 50 Heksagram (Altı köşeli yıldız).....	.78
Resim 51 Heptagram (Yedi köşeli yıldız)	.79
Resim 52 Sekiz ve altı köşeli yıldız sembolü kandiller. Sembol discusta yer almaktadır.....	.79
Resim 53 Sonsuz Spiral (Helezon)	.80
Resim 54 Helezon sembolü kandil, semboller omuz kısmında verilmiştir.	.80
Resim 55 Helezonlu Kadın Tanrıça (Toprak Ana, bereket sembolü).....	.81
Resim 56 Çift helezon	.81
Resim 57 Çift helezon sembolü kandil, semboller omuz kısmında verilmiştir. .81	
Resim 58 Üçlü helezon.....	.82
Resim 59 Lotus ve Swastika.....	.82
Resim 60 Lotus , Güneş Diskine destek gösterilmiş	.83
Resim 61 Lotus sembol olarak kullanılmıştır kandil.....	.83

Resim 62 İsis Tanrıça ve Mavi Lotus.....	.85
Resim 63 Çiçek şeklinde Lotus (palmet) sembollü kandil	.85
Resim 64 Çam ağacının kozalak deseninden kandil tutamakları.....	.87
Resim 65 Meşe dalları burada bir sembol olarak kullanılmıştır	.87
Resim 66 kandilin tutamak yeri olarak yapılmış bir incir yaprağı.....	.88
Resim 67 Defne yapraklarından taç sembolü, kandilin discus kısmına yerleştirilmiş	.89
Resim 68 Palmiye ağacı sembolü kandilin diskus kısmında yer almakta	.89
Resim 69 Palmiye dalları sembolü kandilin diskus kısmında yer almaktadır. .	.90
Resim 70 Hristiyanlık dönemi ve öncesine ait haç sembollü kandiller.....	.90
Resim 71 Güneş Çarkı.....	.91
Resim 72 Yunan haçı kandilin discus kısmında görülmektedir.....	.91
Resim 73 Farklı Kültür ve inançlarda haçlar.	.92
Resim 74 Medeniyetlere göre Swastika Sembolleri.....	.94
Resim 75 Stilize Swastika sembollü kandiller, sembol discus kısmındadır.....	.94
Resim 76 Yılan sembolü kandilin omuz kısmında betimlenmiştir.	.95
Resim 77 Çift yılan sembollü çok burunlu kandille, sembol discus kısmında görülmeaktadır.....	.96
Resim 78 Yılanlı Tanrıça	.96
Resim 79 Güneş sembollü kandilde, sembol discus kısmında görülmektedir....	.98
Resim 80 Bereket tanrıçasıyla beraber Güneş sembol olarak kullanılmıştır.....	.99
Resim 81 Hitit Güneş Kursu.....	100
Resim 82 Ay ve Hilal den oluşan kandil gövdesiyle pagan tanrı sembolüdür...	101
Resim 83 Ay ve Hilal den oluşan kandil gövdesiyle tanrıça Artemis aslanları ile birlikte betimlenmiş.....	101
Resim 84 Roma Dianası, Yunan Artemisi	102
Resim 85 Antik Pagan Tanrı Sembolü	102
Resim 86 Antik Pagan Üçlü Tanrıça Sembolü	103
Resim 87 Artemis tanrıça, başının üstünde hilal sembolüyle, kandilin discus kısmında betimlenmiştir	103
Resim 88 Artemis tanrıça, başının üstünde hilal sembolüyle kandilin discus kısmında betimlenmiş.	104
Resim 89 kandilin discus kısmının tam ortasında hilal sembolü	104
Resim 90 Antik Pagan Çarkı Sembolü.....	105

Resim 91 Lagina – Pagan Tanrıca Hekate Tapınağı Çark Örneği	...105
Resim 92 Her iki kandilde de çark sembolü gövdede yer almaktadır.....	106
Resim 93 Balık sembolü	106
Resim 94 Kandilin discusunda iki balık denge şeklinde sembolize edilmiştir...	107
Resim 95 kandilin discusunda bir balık sembolü ve omuz kısmında spiraller görülmeaktadır.....	108
Resim 96 kandilde discus'ta bir sembol olarak yunus görünmekte.....	108
Resim 97 Balğa övgünün yapıldığı mezar Steli-Vatikan Nekropolü.....	109
Resim 98 İlk kandilde discus'ta bir sembol olarak Kartal görünmektedir. Diğerinde ise Kartal, Baş tanrı Zeusla beraber discusta yer almıştır.	111
Resim 99 kandilin gövdesini ve omuz kısmını kaplayan 3 adet Kaz betimlenmiş	111
Resim 100 Kandilin discus kısmının tamamını kaplayacak şekilde horoz sembolü	112
Resim 101Kandilin Discus kısmında tek bir baykuş betimlenmiştir.	113
Resim 102 Panathenaia Amphorası	113
Resim 103 kandilde Discus kısmında oturur biçimde bir aslan sembolü görünmektedir.	114
Resim 104 Sfenks, Mısır.	115
Resim 105 Mısır Apis Boğası.	115
Resim 106 Kandilin tüm gövdesi adaklı boya başından meydana gelmiştir.	116
Resim 107 Kandil gövdesi boğa başı şeklinde, birincide lotus tutamak, diğerinde hilal tutamakla gösterilmiştir.....	117
Resim 108 (a) İsis Tanrıçanın yüzü tüm kandilin gövdesinde çalışılmıştır. (b) kandilin diskus kısmında piramit silueti önünde İsis ayakta durmaktadır. (c) kandilin tutamak kısmında kanatlarını açmış İsis resmedilmiştir. (d) Kandilin diskus kısmında elinde sistirumuyla İsis yanında Osiris ve Horus tasvir edilmiştir.	118
Resim 109 Her iki kandilin de discus kısmında zafer tanrıçası Nike, elinde buğdayı çiçekten çelengi ile tasvir edilmiştir.	119
Resim 110 Kandilin discus kısmında duran Tanrıça Athena elinde kalkarıyla gösterilmiştir.....	120
Resim 111 Kandilin discus kısmında duran Tanrıça Athena, Oturur biçimde betimlenmiş ve etrafında çeşitli bitki ve hayvanlar görülüyor.	120

Resim 112 Kandilin discus kısmında tanrı hellios'un büstü, saçlarından güneş taçının ışınları görünür biçimde verilmiştir.	120
Resim 113 Tüm kandillerin sembolleri discus ta bulunmaktadır. Sırasıyla (a) Zeus (Jupiter), (b) Dionysos (Baccus), (c) Artemis (Diana) ve (d) Aphrodite (Venüs) tür. Yukarda açıklandığı gibi tüm bu Tanrı ve Tanrıçalar Roma Döneminde yeni isimlere ve yeni kimliklere bürünmüşlerdir.	121
Resim 114 Tüm kandillerin sembolleri discuslarında bulunmaktadır. Sırasıyla (a) Ceres (Yunan), (b) Serapis (Mısır), (c) Bacchus (Yunan), (d) Askylepios (Yunan), (e) Efesli Serapis ve (f) Europa dir.	122
Tablo 1 Roma'nın Geleneksel Tanrıları (Numina).....	43
Tablo 2 Yunan Kültürünün Etkisi Altındaki Roma Devlet Dininin Tanrıları.	52
Tablo 3 Templum ve Başlıca Roma Tanrıları	53
Tablo 4 Haç Sembolünün Farklı Yorumları.....	93

GİRİŞ

Batı Anadolu’da kıyısı Smyrna (İzmir) ve Bargylia (Güllük) körfezleri arasında bulunan merkezi bölümü, Samos (Sisam) ve Chios (Sakız) adalarını da içine alan bölgeye İonia adı verilmiştir. Herodot tarafından tanımlanan on iki İon kenti; güneyde, Milet, Myus ve Priene; merkezi bölgede, Efes, Kolophon, Teos ve Lebedos; kuzeyde, Erythrai, Klazomenai, Phokaia ve Samos ile Chios adalarıdır. Bu kentlerin arasına M.Ö. VIII. yüzyılın başlarında 13. kent olarak Smyrna eklenmiştir. Bu kentler M.Ö. IX. yüzyıl’da Panionia olarak adlandırılan politik amaçlı bir birlik kurmuşlar ve bu sayede tüm İoniahılar, ticaret, kültür ve sanat alanındaki gelişmeleriyle, geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır. M.Ö. VI. yüzyıl’ın ikinci yarısında Batı Anadolu’da başlayan Pers egemenliği sebebiyle Ionia’daki gelişim Helenistik döneme kadar durmuştur.

Deniz kenarında kurulmuş olan İon kentleri, limanları sayesinde ticarete gelişmişlerdir. Ticareti yapılan önemli malzemelerden biride kandillerdir. Kandil, antik çağın aydınlatma ve ritüel araçlarının başında gelmektedir. M.Ö. VI –IV. yüzyıllar arasında Atina’da yeni formlar üretilmeye başlanmış elle şekillendirilen kandiller bu tarihten itibaren çark kullanılarak şekillendirilmiş ve bu üretimler Akdeniz ve Karadeniz ticaret yolları üzerinden pek çok ülkeye ihraç edilmiştir. M.Ö. III.yüzyıl’da kalıpla kandil üretimine başlanmış, bu sayede kandil üretimi çoğalmıştır.

Tüm Helenistik dönemde ve İ.S. I. yüzyıl’ın sonuna kadar Ege ve Akdeniz’de, Batı Anadolu merkezlerinin üretimleri baskın olarak görülmüştür. İ.S. IV. yüzyılla kadar kandiller görsel ve dini amaca uygun olarak çok özenli yapılmışken, Hristiyanlığın kabulünden sonra (M.S. 381) sadeleşme ve basitleşme görülmüştür.

Ritüel ve sunu amacıyla kullanılan kandillerde; Tanrı, Tanrıça, yer ve gök cisimleri, yaban hayvanları, kuşlar, geometrik desenler taşıyan sembolleri ve şekilleriyle Pagan (çok tanrılı) inancının etkisini yansıtmışlardır. Efes Artemis’i,

Didyma Apollon'u, Anadolu Kybele'si, Priene Athena'sı, Klaros Apollon'u, Milet Aphrodit'i, Samos Heraion'u, Phokaia Athena ve Kybele'si, Symrna Athenas'ı ve diğer şehirlere ait birçok tanrı ve tanrıça İonia bölgesinde görülmüş başlıca pagan unsurlar olmuştur.

İonia bölgesinde hüküm süren Roma dönemi boyunca, Hristiyanlığın kabulüne kadar geçen süreçte, başta kandiller olmak üzere pek çok seramik malzemede, tapınaklarda, konutlarda, devlet binalarında, heykel ve terracotta figürinlerde, Paganizmin etkileri görülmüştür. Eğitimsiz halkın ve askerlerin dini inanışlarındaki kolaylığı sağlayan tek şey bu din ve onun semboller olmuştur.

Bu çalışmada çeşitli kataloglardan kandiller incelenmiş, bu kandillerin bezemeleri ve formlarının pagan sembolleriyle olan bağlantısı anlaşılmaya ve açıklanmaya çalışılmıştır. İlk bölümde Roma dönemi İonia coğrafyası ve kentleri, ikinci bölümde Roma dini ve inanışları, üçüncü bölümde kandil tipolojisi ve kronolojisi, son bölüm olan dördüncü bölümde ise; pagan sembollerinin kandillere olan yansımaları incelenmiş ve sonuçları değerlendirilmiştir. Yapılmış olan bu çalışmada İonia bölgesi ön planda tutularak Mısır, Hint, Yunan uygarlıklarındaki Roma dönemi pagan sembollü örneklerde de faydalanılmıştır.

1. BÖLÜM

İONİA BÖLGESİ VE KENTLERİ

1.1. İonia Bölgesi Coğrafyası

Batı Anadolu'nun kıyı şeridindeki, İzmir'in güneyinde ve batısında kalan bölgeyi kapsayan ve güneyde, Menderes Irmağı ağızı bitişiğindeki yarımada'yı da içine alan anakara parçasına İonia (Resim 1) denmektedir.¹ Diğer bir tanımıyla İonia, Küçükasya'nın batı kıyısında Aiolis'le Karia arasındaki bölgedir.²

Resim 1. İonia Haritası. Kaynak: www.travellinkturkey.com Erişim Tarihi: 11.10.2009

İon kentlerinin çoğunda baş tanrıçanın Athena olmasından dolayı, İonia'ya olan göçten başlayarak Anadolu'daki çeşitli Hellen merkezlerinin, Atinalılarca desteklendiği sonucuna varılmıştır. Athena Milet, Priene, Phokaia ve Klazomenai kentlerinde baş tanrıça sayılmıştır. Son yıllarda Athena'nın Erythrai ve Eski İzmir kentlerinde de en önemli tanrıça sayıldığını saptamıştır. Bayraklıda (Eski İzmir) bulunan Protogeometrik ve Geometrik seramiğin, Atina'da bulunan tipi ile benzerlik göstermesi de bu kentlerin arasında yakın ilişkilerin bulunduğunu ortaya koymuştur.

¹ Bilge Umar, **İonia**, İnkılap Yayınları, İstanbul 2001, 1 s.

² Strabon, **Geographika** (Antik Anadolu Coğrafyası), çev. Prof. Dr. Adnan Pekman, 4. Basım, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000, 321 s.

Bu nedenle İon göçünün, Atinalı efsanevi kral Kodros'un oğlu Neleus ve çocuklarının katılmasıyla beraber, Neleus'un öncülüğünde yapıldığını kaydeden düşüncelerin doğruluğu kanıtlanmıştır.

İon göçüne, Hellen yarımadasını yukardan aşağıya silip süpüren Dor saldırılarının neden olduğu bilinmektedir. Bu nedenle Anadolu'da ilk Hellen yerleşmesinin M.Ö. X. yüzyılda kurulmuş olması gerekmektedir. Bayraklı kazılarında bulunan Protogeometrik seramikler bu tarihi kanıtlamaktadır.³

Antik çağlar boyunca İonia sınırlarında pek çok değişim olmuştur. Bu değişimler ışığında, bugünkü haliyle bilinen 12 İon kenti şöyle sıralanmıştır; Miletos, Myus, Priene, Ephesos, Kolophon, Lebedos, Teos, Klazomenai, Erythrai, Phokaia, Samos ve Khios şeklindedir. Adı geçen kentlere bir süre sonra on üçüncü kent olarak Smyrna eklenmiştir.

Erken bir tarihte, olasılıkla M.Ö. 800'den önce, on iki büyük İon kenti Panionion Birliğini kurarak, kıyı şeridini aralarında paylaşmışlardır. Küçük kentler ise siyasal önemlerini yitirmelerine karşın varlıklarını sürdürebilmişlerdir.⁴ Bu kentler: kuzeyde, Airai; güneyde, Metropolis, Magnesia, Pygela, Anaia, Panionion, Didyma; orta İonia'da ise, Myonnesos, Notion, Klarostur.⁵ Birliğin dinsel merkezi Priene topraklarındaki Panionion'da olmuştur. Birlik, kentlerin bağımsızlığını hiçbir şekilde sınırlamamıştır, hepsi kendi politikalarını uygulamakta ve aralarında mücadele etmekte özgür kılınmıştır.⁶ Panionion, kurulduğu ilk günden başlayarak İon kentlerinin gelişmesini sağlamıştır. Bu birlik sayesinde İonialılar yalnız dünya tarihindeki en parlak kültürlerden birini yaratmakla kalmamış aynı zamanda politik birleşmelerini de sağlayarak, yerleşim bölgelerini ve etki alanlarını genişletmişlerdir.

³ Ekrem Akurgal, **Anadolu Uygarlıkları**, (Yedinci basım), Net Yayınları A.Ş, İstanbul 2000, 289 s.

⁴ George E. Bean, **Eskiçağda Ege Bölgesi**, çev. İnci Delemen, 2.Basım, Arion Yayınevi, İstanbul 1997, 4 s.

⁵ Umar, **a.g.e.**, V s.

⁶ Bean, **a.g.e.**, 4 s.

İon yayılmasının ilk adımı, Teos ile Klazomenai'den gelenlerin oluşturduğu Kolophon ve Phokaia halkı tarafından Smyrna kentinin kurulması olmuştur. Yedinci yüzyılın başlarında, İoniahıların Propontis'te (Marmara denizinin çevresindeki bölge) Kyzikos, Lampsakos ve Abydos gibi kentleri kurmaları ile bu dışa doğru yayılma, daha büyük boyutlara ulaşmıştır. Yedinci yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Karadeniz ve Akdeniz de büyük ölçüde bir kolonileşme görülmüştür.

İon kentlerinin en parlak dönemi, VII. yüzyılın ikinci yarısında kolonilerin kurulmasından sonra başlamış, ancak M.Ö. 600-545'teki altın çağda gelişmesinin doruğuna erişmiştir. Bu dönemde, eski dünyanın kültürel öncülüğü Yakındoğu'dan İon merkezlerine geçmiştir. O dönemin İonia'sı dünyaya yalnız pozitif ilimlerde ve felsefede değil, aynı zamanda mimarlık ve heykeltıraşlıkta da yol göstermiştir.

Akamenid Kralı Kyros'un Lydia Kralı Kroisos'u yenmesinden sonra, Pers komutanı Harpagos, Batı Anadolu'daki kentlerden birçoğunu ele geçirmiştir. (M.Ö.545) Bunu takiben, özgür olarak yalnız bir İon kent devleti kalmıştır; bu Tiran Polykrates tarafından yönetilen Samos olmuştur.⁷ Polykrates M.Ö. 522'de, Menderes Magnesia'sındaki Pers valisi Oroites'in tuzağına düşerek öldürülmüştür. Bu andan başlayarak, liderlik Samos'tan kısmen özgür bir devlet olan Milet'in eline geçmiştir. Bununla beraber, İonialılar Perslerin etkisi ile tiranların zorlamaları üzerine kurulmuş bir devlet sistemine uzun süre dayanamamışlardır. Böylece 499'da Milet'in başkanlığındaki ayaklanma Sardes'in tahrip edilmesi ile sonuçlanmıştır. Ancak, çok geçmeden Persler küçük bir ada olan Lade açıklarında 353 gemiden oluşan İon donanmasını yok ederek ilk karşı akınlarını yapmışlardır. Bugün burası, Menderes Nehri'nin getirdiği killi toprakla çevrelenmiş yuvarlak bir tepeye dönüşmüştür.⁸ Persler daha sonra, 494 yılında Milet kentini yakıp, kül haline getirmişlerdir. Atina'nın ve Erytria'nın İonialılarla birlikte Sardes'e saldırımları, Perslerin 480'de Atina akropolünü tahrip ederek misillemeye bulunmalarına yol açmıştır. Bununla beraber ertesi yıl 479'da Persler Plataiea'da son zaferlerini

⁷ Akurgal, **a.g.e.**, 289 s.

⁸ **y.a.g.e.**, 289 s.

kazandıkları zaman Kıta Yunanistan'dan gelen güçler ile İonialılar geride kalan Pers donanmasını Mykale'de yenmişlerdir. Böylece, İon kentleri özgürlüklerini yeniden kazanmışlardır.⁹ Aynı yıl oluşturulan Delos Birliği ile Batı Anadolu'nun tamamı Atina'nın müttefiki olarak 412 yılına değin özgürlüklerini korumuşlardır. Bundan sonraki yüzyıldan, Büyük İskender'in dönemine kadar İon kentleri çoğunlukla pers yönetimi ya da kontrolü altında kalmışlardır. Hellenistik Dönem'in başında Batı Anadolu ikinci kez dünyaya açılan kültürel bir merkez haline gelmiştir. Antiochos ile Lysimachos'un örgütlenmiş planlama çabaları ile geliştirilen Efes, Pergamon ve Smyrna gibi nüfus yönünden kalabalık, varlıklı kentlerin ortaya çıkmasına sahne olmuştur.¹⁰ Roma Dönemi'nde İonia Asya Eyaleti içine alınmıştır. Bu dönem boyunca İon kentleri parlak günler yaşamışlar ve Anadolu'nu diğer kültür merkezleri ile beraber Hristiyan inancının ortaya çıkışının hazırlanmasında ve Bizans sanatının doğuşunda etken olmuşlardır.¹¹

1.2. İonia Kentleri

1.2.1. Smyrna (Sembol: Aslan Başı, Resim 2)

Eski İzmir Kenti körfezin kuzeydoğusunda yer alan ve yüzölçümü yaklaşık yüz dönüm olan bir adacık üzerinde kurulmuştur. Son yüzyıllar boyunca Meles Irmağı ile Sipylus (Yamanlar) Dağı'ndan gelen sellerin getirdikleri mil ile bugünkü Bornova ovası oluşmuş ve yarım adacık bir tepe haline gelmiştir.¹²

Kentte, Tunç Çağı (M.Ö 3000–1050), Demir Çağı (M.Ö.1050–650), Parlak Dönem (M.Ö. 650–545), Gerileme Dönemi (M.Ö.500–300), Helenistik ve Roma Dönemleri (M.Ö.333-M.S.395) görülmüştür.

⁹ Akurgal, **a.g.e.**, 290 s.

¹⁰ Akurgal, **a.g.e.**, 290 s.

¹¹ **y.a.g.e.**, 290 s.

¹² Akurgal, **a.g.e.**, 292 s.

Resim 2. Smyrna Aslan Figürü.

Kaynak: www.smyrnabayrakli.com Erişim Tarihi: 11.10.2009

Smyrna'ya ait mimari yapıların başında Athena Tapınağı (Resim 3) gelmektedir. Tapınak (M.Ö. 640–580), Doğu Helen sanatının en eski mimarlık eseridir, ayrıca aynı döneme ait çok odalı ev tipinin en eski örneği de Eski İzmir'de bulunmuştur.¹³ Bu yapılarla beraber, Erken Dönem evleri ve Orta Tunç Çağı M.Ö II. bin evleri, Demir Çağının kerpiçten yapılmış tek odalı evleri, Hippodomik planlı birbirini dik kesen sokakları ve kentin kuzeybatı yanında VII. yüzyılın ilk yarısında yapılmış taş bir çeşmesi vardır.¹⁴

Resim 3. Athena Tapınağı, İç Bölüm (Naos).

Kaynak: www.smyrnabayrakli.com Erişim Tarihi: 11.10.2009

Kazılar sırasında elde edilmiş olan seramik buluntular; Oryantalizan Dönem, Protogeometrik ve Geometrik dönem, Korint seramiği, Attika seramiği, IV. yüzyıl

¹³ Akurgal, **a.g.e.**, 297 s.

¹⁴ Umar,**a.g.e.**, 24 s.

çatı kiremitleri, fayans heykelcikler ve Eski İzmir'e Kıta Yunanistan'dan ithal edilen seramikler ile siyah figürlü Doğu Yunan seramikleri şeklinde sıralanmaktadır.¹⁵

1.2.1.1 Smyrna-Agora

Agora, (Resim 4) etimolojik olarak şehir meydanı, çarşı, pazar yeri anlamlarına gelmektedir. Ticari, adli, dini, siyasi fonksiyonları olan agora, sanatın yoğunlaştığı, felsefenin temellerinin atıldığı; stoaların, anıtların, sunakların, heykellerin bulunduğu yer ve ticaretin kalbi olmuştur.

Resim 4. Smyrna Agora.

Kaynak: www.izmir-photo.blogspot.com Erişim Tarihi: 11.10.09

İzmir'in Namazgâh semtinde bulunan agora, Roma Döneminden (M.S. II. yüzyıl) kalmadır ve Hippodamos şehir planına göre merkeze yakın yerde üç kat halinde inşa edilmiştir. İzmir Agorası İon agoralarının en büyük ve en iyi korunmuş olanıdır.¹⁶

¹⁵ Ekrem Akurgal, **Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, VII s.

¹⁶ <http://www.izmir.gen.tr/Html.aspx?id=12>

1932–1941 yılları arasında Rudolf Naumann, Prof. F. Miltner ve İzmir Efes müzeleri müdürü Selahattin Kantar tarafından yapılan ilk dönem kazılarla büyük bir bölümü ortaya çıkarılan İzmir Agorasının, (Resim 5) dikdörtgen formda, ortada geniş (120 x 180 m) bir avlu etrafında sütun ve kemerler üzerine inşa edilmiş üç katlı ve önünde merdiveni olan bileşik bir yapı olduğu anlaşılmıştır.¹⁷

Resim 5. Smyrna-Agora (Kemerler)

Kaynak: www.izmir-photo.blogspot.com Erişim Tarihi: 11.10.09

Söz konusu çalışmalarda Agoranın kuzey kapısının bulunmasıyla büyük bir aşama kaydedilmiştir. Burada bulunan Tanrıça Vesta kabartmasının ilk dönem kazılarda çıkarılan Zeus sunağı kabartmalarının devamı olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca Tanrı Hermes, Dionysos, Eros, Herakles heykelinin yanı sıra pek çok erkek- kadın- hayvan heykeli, baş, kabartma, figürin vb. mermer, taş, kemik, cam, maden ve pişmiş topraktan eserler ele geçirilmiştir. Burada yeni bulunmuş yazıtlar M.S. 178 yılındaki İzmir depreminde kente yardım edenler hakkında bilgiler vermektedir.¹⁸

¹⁷ <http://www.izmir.gen.tr/Html.aspx?id=12>

¹⁸ <http://www.kultur.gov.tr> Erişim Tarihi: 07.09.2009

1.2.2. Phokaia (Sembol: Fok; Resim 6 Grifon; Resim 7 Horoz)

Resim 6. Phokaia M.Ö. 520–500 dönemi fok sembolü sikke
Kaynak: <http://www.asiaminorcoins.com> Erişim Tarihi: 11.10.09

Kent 12 İon kentinden biri olup, Aiolis bölgesinde yer almıştır. Phokaia'nın kuruluşu üzerine pek çok görüş bulunmaktadır. Antik yazarlardan Herodot, Strabon ve Şam'lı Nikolaos'a göre, Orta Yunanistan'dan Peloponnes Yarımadası'nda yaşayan Phokisliler, Atinalı komutanlar Philogenes ve Damos yönetiminde Anadolu'ya gelmişler ve bölgeye egemen olan Kyme (Aliğa yakınında) kentinin verdiği izin ile Phokaia'yı kurmuşlardır.¹⁹ Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal başkanlığındaki kazılar sırasında ele geçen gri renkli Aioli seramiği ile kentin ilk sakinlerinin Aioller olduğu, kentin M.Ö. XI. yüzyılda Aioller'ce kurulduğu; yine bu dönem kazılarına göre İonların Phokaia'da M.Ö. IX. yüzyılın sonlarından itibaren yaşadıkları sonucuna varılmıştır.²⁰

Resim 7. Phokaia M.Ö. 521–478 dönemi fok ve grifon sembolü sikke
Kaynak: [http:// www.forumancientcoins.com](http://www.forumancientcoins.com) Erişim Tarihi: 11.10.09

¹⁹ Suzan Özyiğit, **Foça Phokaia**, Arkadaş Matbaacılık Ltd Şti, İzmir 1998, 9 s.

²⁰ Özyiğit, **a.g.e.**, 9 s.

Kentte M.Ö. II. bine ait seramiğin ele geçirilmiş olması, Phokaia'nın kuruluşunu daha eskiye götürmektedir. Buna göre yerleşim tunç çağından beri vardır ve günümüze değin süre gelmiştir. M.Ö. VII. yüzyıldan başlayarak hızlı bir yükselme dönemine giren Phokaia kenti deniz ticaretinin gelişmesinde ve yayılmasında çok önemli bir rol oynamıştır. M.Ö. VI. yüzyılın ilk yarısına kadar altın çağını yaşamış olan kentte, Perslerin M.Ö. 546 yılında Sardes'i ele geçirmeleriyle beraber bu çağ son bulmuştur.²¹ Kentin M.Ö. V. yüzyılda Delos Birliğinin bir üyesi olduğu bilinmektedir. M.Ö. 412'de baş kaldırarak birlikten ayrılmıştır.²²

Helenistik dönemde Büyük İskender'in Küçük Asya seferiyle, pek çok Batı Anadolu kentinde olduğu gibi, Phokaia'da da Pers istilasına son verilmiştir. Kent daha sonra Büyük İskender'in komutanlarından Seleukoslar, Attaloslar ve Pergamon Krallığı tarafından yönetilmiştir. Pergamon Krallığı'nın M.Ö.133 yılında vasiyet yoluyla Roma İmparatorluğu'na bağlanmasıyla, Phokaia'da aynı yazgıyı paylaşmıştır. M.Ö. 132 yılında Phokaia her ne kadar Romalılara baş kaldıran Pergamon'lu yönetici Aristonikos'la birlik oldu ise de, M.Ö. 600'lerde kurduğu koloni kent Marsilia'nın yardımıyla yıkılmaktan kurtulmuştur. Pompeius, Phokaia'ya özgürlüğünü vermiştir.²³

Phokaia Erken Hristiyanlık döneminde Bizans İmparatorluğu'nun "Thema Thrakesion" bölgesinde bir piskoposluk merkezi olmuş. Kent, XI. yüzyıla kadar önemli olmayan bir Bizans yerleşimi olarak kalmıştır.²⁴

Kente ait mimari yapılar; Athena tapınağı, Antik tiyatro, Herodot duvarı, Liman kutsal alanı, Kybele kaya tapınağı, Megaron, Taş kule, Şeytan Hamamı, Antik kent merkezi ve kent seramiğiyle ilgili önemli veri toplanmasını sağlayan, Roma seramik tepesi çöplüğü olarak bilinmektedir.

²¹ **y.a.g.e.**, 9 s.

²² Özyiğit, **a.g.e.**, 10-11 s.

²³ **y.a.g.e.**, 11 s.

²⁴ Özyiğit, **a.g.e.**, 13 s.

1.2.3. Klazomenai (Sembol: Kuğu; Resim 8, Domuz; Resim 9, Athena)

Resim 8. Klazomenai M.Ö. 380-350 Kuğu sembolü sikke.

Kaynak: [http:// www.forumancientcoins.com](http://www.forumancientcoins.com) Erişim Tarihi: 11.10.09

Oniki İon kentinden biri olan Klazomenai antik kentin bir kısmı Urla Kemik Hastanesinin bulunduğu Karantina adası üzerindedir. Kent karantina adasının karşısındaki Limantepe'den batıdaki Ayyıldız ve Cankurtaran tepeleri eteklerine kadar yayılmıştır. Yerleşimin klasik devre ait Nekropolü (mezarlık) Ayyıldız tepe ile Cankurtaran tepenin oluşturduğu zincirin batısında ve Klazomenai- Hypkremnos-Erythrai antik yolunun geçtiği bölgede yer almıştır.²⁵ Klazomenai antik kentinin prehistorik dönemi ile birlikte klasik dönemlerini de yansıtan Limantepe Urla ilçesi İskele mahallesinde, İzmir- Çeşmealtı yolu tarafından ikiye bölünmüştür. Limantepe ilk olarak 1950 yılında Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal tarafından tespit edilerek tanıtılmış, 1979'da Prof. Dr. Güven Bakır tarafından sondaj kazılarına başlanmıştır. 1980 yılından itibaren Prof. Dr. Hayat Erkanal tarafından kazılara devam edilmiştir.²⁶

²⁵ <http://www.izmir.gen.tr/Html.aspx?id=67>

²⁶ <http://www.kultur.gov.tr>

Resim 9. Klazomenai Domuz sembolü sikke.

Kaynak: <http://klazomenai.tripod.com> Erişim Tarihi: 11.10.09

Kentte, bugüne kadar yapılan kazı çalışmalarında en üstte Arkaik ve Klasik çağlar, daha sonra Geç Tunç Çağı olarak tanımlanan M.Ö. II. binin ikinci yarısına yerleştirilen tabaka yer almaktadır. M.Ö. III. bine tarihlenen Erken Tunç Çağı tabakasında, Batı Anadolu sahil bölgesinde ilk şehircilik kavramını, ekonomik ve manevi açıdan Urla'da görmek mümkündür. Limantepe'de M.Ö. IV. bine tarihlenen Kalkolitik Çağ izleri tespit edilmiştir. Klasik çağlarla birlikte en az 4000 yıllık bir tarihi yansıtan Limantepe, Ege sahil bölgesinin bilinen en eski ve uzun süreli yerleşimine sahip merkezi konumunda olmuştur.²⁷

Kentin önemi M.Ö. VI. Yüzyıla tarihlenen bir zeytinyağı işliğinin burada bulunmasıyla olmuştur. Anadolu'da yabani zeytin bitkisinin ne zaman ıslah edildiği henüz bilinmemektedir. Yapılan kazılar sırasında zeytinin içerdiği su ve ayrıştırma işleminde kullanılan ve sıcak suyun karıştığı zeytinyağını ayrıştırmaya yarayan toprak kaplar; zeytini ezmekte kullanılabilecek el havanları, öğütme taşları bulunmuştur.²⁸ Bunlar büyük ölçekli yağ üretiminden çok, hane içi yağ gereksinmesini karşılayan taşınabilir basit aletler olmuştur. Ancak Klazomenai'de

²⁷ <http://www.kultur.gov.tr>

²⁸ <http://www.klazomeniaka.com>, Erişim Tarihi: 15.10.2009

ortaya çıkarılanların, büyük üretime yönelik olduğu düşünülmektedir. Burada kayaya oyulmuş, farklı işlevlere sahip 15 çukur bulunan bir işlik ele geçirilmiştir.²⁹

Klazomenai'de kazısı tamamlanan zeytinyağı işliği bugün de kullanılan teknolojinin 2600 yıl önce dünyada ilk defa bu bölgede geliştirildiğini kanıtlamaktadır. Klazomenai'nin I. evresinde üretim kentin ve yakın çevresinin gereksinimini karşılamaya yönelik olmuştur. İkinci evrede, ihracatın önem kazandığı görülmektedir. Kazılarda bulunan Klazomenai'ye özgü kuşak bezemeli amphoralar, zeytinyağı ve şarap depolanmasında ve taşınmasında kullanmıştır, bu da M.Ö. VI. yüzyıl'da kentin dış ticaretinin gelişmiş olduğunun kanıtlamaktır. Klazomenai, diğer İon kentleriyle birlikte, Mısır'da Nil deltasında Naukratis adlı bir ticaret merkezinin kuruluşuna, ayrıca Miletos ile birlikte tüm Karadeniz sahillerine yayılan İon kolonilerinin kuruluşlarına katılmıştır.³⁰

Kentte, Geometrik dönem, Erken ve Geç Arkaik dönem, Helenistik ve Roma Dönem görülmektedir. Klazomenai, özellikle Arkaik Dönemde ürettiği seramikler ile bilinmiş ve bu alanda Kuzey İonia'daki en önemli merkez olarak tanınmıştır. Kentin Arkaik Dönem seramik fırınlarının, yerleşme alanlarının dışında ve uzağında etkinlik gösterdikleri anlaşılmaktadır.³¹ Bu fırınların yerleşmenin güney-batısında bulundukları, yüzey araştırmalarında elde edilen malzemelere dayandırılmıştır. Akropolis tepesinin güney eteklerinde, ayrıca İskele-Yıldıztepe arasında uzanan patika yolun doğusunda yüzeyden bol miktarda toplanılan, üretim artığı olarak tanımlanabilecek kötü pişmiş seramik parçaları ve cürufişmış örnekler de endüstriyel aktivitenin bu alanlarda yoğunlaştığının bir başka kanıtı olmuştur.³²

Akropolis tepesinin güney ve batı yamaçları M.Ö. VI. yüzyılda endüstriyel alan olarak kullanılmıştır. Su kaynaklarının seramik üretimi için en gerekli

²⁹ <http://www.klazomeniaka.com>, Erişim Tarihi: 15.10.2009

³⁰ <http://www.kultur.gov.tr>.

³¹ <http://www.klazomeniaka.com>

³² <http://www.klazomeniaka.com>, Erişim Tarihi: 15.10.2009

unsurlardan birisi olması yanı sıra, yer seçimini doğrudan etkileyen başka önemli faktörler de vardır. En önemlisi söz konusu alanların yerleşme yerinden uzak ve yerleşmenin güney-batısında yer alıyor olmasıdır. Böylece, bölgede hakim olan kuzey rüzgarı aracılığı ile, seramik işliklerinin yarattığı duman ve kokunun yerleşme üzerine yayılmaması sağlanmıştır. Bu durumda, doğası gereği çevrede belli bir kirlilik yaratan bu tür bir etkinlikten, günlük yaşam alanlarının olumsuz etkilenmesinin önlenmesi amaçlanmıştır.³³ Ayrıca, üretim noktalarının hem kutsal alana hem de mezarlıklara yakın oluşu, çömlekçilerin ortaya koydukları ve sunu ve ölü hediyesi olarak yoğun bir şekilde kullanılan bu seramik ürünlerinin pazarlamasını da kolaylaştırmıştır.

Akropolisin Güney Yamacı I. evre (M.Ö. 570–550) ve Güney Yamacı II. evre (M.Ö. 530/520–500) de seramik fırınları ile birlikte bu fırınların içinde ve dışında pek çok seramik buluntuya rastlanmıştır.

Hellenistik ve Roma dönemi Klazomenai'sinin bulunduğu Karantina adasının kuzeybatı ucunda, hemen deniz kenarında kayaya oyularak yapılmış dört ayrı seramik fırınının varlığı bilinmektedir. Bu alandan elde edilen amphora ve diğer seramik buluntular fırınların varlığını desteklemektedir.³⁴

1.2.4. Airai

Kent, Thoukydides'de ve Strabon'da Eria diye anılmıştır. Adın her iki biçiminde, bitiş, Helen diline göre çoğuldur ve böyle olunca ad, “Airai/Eria Halkı” anlamını yüklemiştir.³⁵

³³ <http://www.klazomeniaka.com>, Erişim Tarihi: 15.10.2009

³⁴ <http://www.klazomeniaka.com>,

³⁵ Umar, **a.g.e.**, 90 s.

Airai, Teos'un kuzey limanının kuzeybatısında ve Urla Yarımadasının güney kıyısındadır. Kentin ilk çağ tarihçesi üzerine bilgimiz oldukça azdır. Bazı mimari kalıntıların temelleri ve çanak çömlek kırıkları dışında her hangi bir rastlanamamıştır.³⁶ Kent sembolü de bu yetersiz bilgiler neticesinde bilinmemektedir.

1.2.5. Erytrai (Sembol: Herakles; Resim 10)

Resim 10. Erytrai M.Ö. 550-500 Herakles sembolü sikke.
Kaynak: <http://www.coinarchives.com> Erişim Tarihi: 11.10.09

Ildırı köyünün üzerine kurulduğu Erythrai antik kenti, Pausanias'ın yazdığına göre Erythrai Rhadamanthys'in oğlu, adı "kırmızı" anlamına gelen Erythros'un önderliğinde Giritler tarafından kurulmuştur. Kentin karşısında, körfezde görülen dört adaya, antik Helen Çağı'nda Hippoi (atlar) adı verilmiştir.³⁷

Kent, Klazomenai gibi, İon boyu tarafından ilk Hellenleştirilen kentler arasındadır ve onların en önemlilerinin kurduğu 12 İon kenti birliğinin üyesidir.³⁸ M.Ö. 499-494'de Batı Anadolu Hellen kentlerinin Perslere karşı giriştiği ayaklanmaya katılmış, Miletos önünde, Lade Adası yanında yapılan deniz savaşında

³⁶ Umar, **a.g.e.**, 90-91 s.

³⁷ Akurgal, **a.g.e.**, 318 s.

³⁸ Umar, **a.g.e.**, 102 s.

(M.Ö. 494) bağımsızlık savaşçıların birleşik donanmasına 8 gemi vermiştir.³⁹ Kent Atina- Sparta savaşı sırasında önce Atina bağımlıları arasına katılmış, daha sonra Atina'ya baş kaldırıp Sparta yandaşlığına geçmiştir. (M.Ö. 413) M.Ö. 197'de Seleukos'lar devletine son büyüklük dönemini yaşatan III. Antiokhos'un Batı Anadolu'yu yeniden Krallık ülkesine katma girişimleri, Roma Cumhuriyeti ve onun yandaşı Bergama Krallığı ile olan savaşı sırasında Antiokhos'a direnmiştir.⁴⁰ III. Attalos'un M.Ö. 133'te ölümünden sonra Bergama Krallığı'nın Romalılara geçmesiyle Erythrai, Roma'nın Asya Eyaleti'nin bağımsız bir kenti olarak büyük bir gelişme göstermiştir.

Kent çok iyi korunmuş surlarla çevrilmiştir ve çok sayıda kapısı vardır. Ören yerinde bulunan üç ayrı yazıttan anlaşıldığı üzere, kent duvarları IV. yüzyılın sonu ya da III. yüzyılın başında yapılmıştır.

Tiyatro, tepenin kuzey yamacında yer almıştır, kuzey- kuzeybatı doğrultusuna bakmaktadır. M.Ö. III. yüzyılın ilk yarısında yapıldığı düşünülmektedir. Skene (sahne) bölümü Helenistik ve Roma döneminde değişiklik geçirmiştir. Devlet Agorası, tiyatronun kuzeybatısında yer almıştır. Kazısı tamamlanmamıştır.⁴¹

Heroon (Ata mezarı ve tapınım yeri), tiyatronun kuzeybatı yakınında, devlet agorası alanının kuzey bitiminde bulunmuştur. M.Ö IV. yüzyıla ait olduğu düşünülen bu yapı, kent için önemli bir kişinin anıtsal mezarıdır.

Kente ait diğer mimari öğeler; Helenistik çağa ait zengin konutu, Bizans çağından kalma su kemerleri, Herakles tapınım alanı, Aleon deresinin çıkış yerindeki havuz ve M.Ö VI. yüzyıla tarihlenen Athena Polias tapınağı olarak bilinmektedir.⁴²

³⁹ Umar, a.g.e, 102 s.

⁴⁰ y. a.g.e., 102 s.

⁴¹ Umar , a.g.e., 105 s.

⁴² Umar, a.g.e., 106-107 s.

1.2.6. Teos (Sembol: Grifon, Resim: 11)

Teos İon boyu Hellenlerinin eline ilk geçen Batı Anadolu kentlerindendir, bunların en önemlilerinin oluşturduğu 12 kent birliğinin üyesi olmuştur. İlkçağ Teos kenti, kıyıdan içerde olan ilçe merkezi Seferihisar'ın 5 km. kadar batısında, Urla yarımadasının biraz altında Ege Denizine uzanan ve kendisiyle Urla yarımadasının arasında Sığacık Körfezini oluşturan küçük bir yarımada'nın tam kıstağında (yarım adaları karaya bağlayan parça) bulunmaktadır.⁴³ Bir yarımada'nın anakara ile birleştiği alan üzerinde kurulmuş olan Teos'un biri büyük diğeri küçük olmak üzere iki limanı olduğu bilinmektedir.

Resim 11. Teos M.Ö. 510-475 Grifon sembolü sikke.
Kaynak: <http://www.coinarchives.com> Erişim Tarihi: 11.10.09

Kent planının içinde, polygonal taş işçiliğindeki Arkaik kent duvarı, güneydoğudaki akropolün alt kısmındadır, bu kent duvarının bir bölümü ayakta kalmıştır. Gymnasion, Hellenistik Dönem'de inşa edilmiş ve Roma Çağı'nda değişikliğe uğramıştır büyük bir bölümü halen toprak altında bulunmaktadır.⁴⁴ Tiyatro, M.Ö. II. yüzyıla ait olup, harap olmuş seyirci oturma yerlerine rağmen Roma Çağı'nda büyütülmüş olan sahne binası iyi korunmuştur. Doğa ile uyum sağlayan tipik Hellen tiyatrosuna güzel bir örnektir. Dionysos tapınağı, Odeon (Roma Çağı'ndan), Hellenistik dönem kent duvarı, M.S. XV. yüzyılın sonundan Türk

⁴³ Umar, **a.g.e.**, 110 s.

⁴⁴ Akurgal, **a.g.e.**, 317 s.

kalesi kentin mimari yapılarıdır.⁴⁵ Kentte çeşitli dönemlere ait seramiklerin bulgularına rastlanmıştır.

1.2.7. Myonnesos

İonia kıyısında Teos'la Lededos arasında bir kenttir. Myonnesos yarımada şeklinde bir yükseklik üzerine kurulmuştur.⁴⁶

Kent, İonia kentlerinin en güçsüz, yoksul, önemsiz olanlarından olmuştur. İlkçağ kentinden günümüze ulaşan kalıntılar; adayı karaya bağlayan ve günümüzde çoğu sular altında kalmış olan bir geçit, ilkçağ Hellen taş işçiliğini yansıtan bazı taş örnekleri, eski limanın rıhtımına ait bölümler, Arkaik çağ yapımı iri taş duvarlı surlardan oluşmaktadır.⁴⁷ Kent seramiğine ve sembolüne dair bilgiye rastlanmamıştır.

1.2.8. Lebedos (Sembol: Athena; Resim 12, Gemi)

Resim 12. Lebedos M.Ö. 160-140 Athena sembolü sikke.
Kaynak: <http://www.coinarchives.com> Erişim Tarihi: 11.10.09

⁴⁵ y.a.g.e., 317 s.

⁴⁶ Strabon, a.g.e., 203 s.

⁴⁷ Umar, a.g.e., 130 s.

Gümüldür- Ürkmez arasında bugün Kısık adıyla bilinen yarımada üzerinde kurulan kent, 12 İon kentinden biri olup M.Ö. VII. yüzyılda kurulmuştur. Komşusu Myonnesos ile birlikte, İonia bölgesinin en güçsüz, en yoksul kentlerinden olmuştur. Ephesos'un yeniden ve eskisine göre biraz daha batı ilerisinde kurulmasının sonrasında, bu yeni kentin nüfusunu arttırılması için, Lebedos ve Kolophon kentlerinin halkları göçe zorlanmıştır.⁴⁸ Lebedos bu şekilde yıkılmıştır.⁴⁹ Lebedos, Klasik dönemde sikke basmayan tek İon kenti olmuştur. M.Ö. II. yüzyılda Teos, Ephesos ve Myonnesos'dan kovulan Dionysos sanatçıları buraya yerleşmiş ve kentin kalkınmasında biraz da olsa katkıları olmuştur.

Lebedos'un karşısındaki ana karanın yamaçlarında, yüzeyde çok sayıda çanak çömlek parçaları ve duvar izlerine rastlanmıştır. Ayrıca buradaki düz bir tepenin üzerinde de oldukça büyük bir yapının temelleri görülebilmektedir.

1.2.9. Kolophon (Sembol: At, Apollon; Resim 13, Lir; Resim 14)

Resim 13. Kolophon M.Ö. 360-330 Apollon ve At sembolü sikke.
Kaynak: <http://www.coinarchives.com> Erişim Tarihi: 11.10.09

On iki İon kentinden biri olan Kolophon, bugün Değirmendere olarak adlandırılan köydeki, üç tepe üzerine kurulmuştur. Yerli bir Anadolu halkı olan

⁴⁸ y.a.g.e., 130 s.

⁴⁹ Umar, a.g.e., 138 s.

Kar'lar tarafından kurulan Kolophon, tüm Anadolu'yu sarsan büyük göç olayından payını almıştır ve M.Ö. XIII. yüzyıl sonu ile XII. yüzyıl başında burası, Rhaikos adındaki kişinin önderliğindeki, Akha kökenli Giritli göçmenlerin istilasına uğramıştır.⁵⁰

Resim 14. Kolophon Lir sembolü sikke.

Kaynak: <http://ancientcoinsforeducation.org> Erişim Tarihi: 11.10.09

Kolophon ören yeri iyi korunamamıştır. Kent üç tepe üstünde ve onları birbirinden ayıran vadiler arasında kurulmuştur. Yarım daire şeklindeki bir düzine kule ile desteklenen kent duvarının, IV. yüzyılın sonunda, Lysimachos'un döneminden önce inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir.⁵¹ İlk yerleşim, güney batıdaki ovaya bakan bir tepe üzerinde 200m. yükseklikte bulunmuştur. Tepenin kuzey yamacı üzerindeki kalıntıların bazıları, bugün de görülebilmektedir. Bunların arasında sokakları ile birlikte evler, bir stoa ve Demeter Antaia'ya sunulmuş olan bir tapınak mevcuttur. IV. yüzyılın ilk yarısında yapılan stoa da, dükkânlar ve resmi işler için odalar bulunmuştur. Stoa'nın batısındaki evler de IV. yüzyılda inşa edilmiş olup, Arkaik döneme tarihlenen yapı kalıntılarının üzerindedirler. Roma hamamları ise, küçük bir basamakla sokak ile evlerden ayrılmıştır.⁵²

⁵⁰ Nuran Şahin, **Klaros Apollon Klarios Bilicilik Merkezi**, Ege Yayınları, İstanbul 1998, 1 s.

⁵¹ Akurgal, **a.g.e.**, 310 s.

⁵² <http://www.kenthaber.com/eg/izmir/menderes/Rehber/antik-kentler/kolophon-degirmendere>

VII. ve VI. yüzyıllarda parlak bir geçmişi olduğu bilinen Kolophon, önemini yalnızca Klaros'taki ünlü tapınakla sürdürmüştür. Roma Çağı'nda kent bağımsızdır ve asıl merkezi Notion'un akropolü içinde varlığını devam ettirmiştir.⁵³

1.2.10. Klaros (Sembol: Apollon)

Klaros, Cumaovası'nı (Menderes) Güney'deki Kuşadası körfezine bağlayan boğaz şeklindeki Ahmetbeyli (Ales) vadisinin taban düzlüğünde yer almaktadır. Klaros kutsal alanı ise, Kolophon'un / Değirmendere 13 km. güneydoğusunda ve Notion'un 2 km kuzeyinde bulunmaktadır.⁵⁴

Kent, Helenistik ve Roma Döneminde önemli bilicilik (kehanet) merkezlerinden biri olmuştur. Antik devirlerde kehanet ve sağlıkla ilişkili tanrıların kutsal alanları genellikle bir su kaynağı yakınında bulunmuştur ve bu kaynaklar kutsal kabul edilmişlerdir. Bu kutsal alanların en güzel örneklerinden biri de Klaros örenidir. Zira kaynak, tapınak içindeki kutsal kuyuya gelmektedir.⁵⁵ Bilicilik Apollon Tapınağının cellasının (Kült heykelinin bulunduğu kutsal bölüm) altında yapılmaktaydı. Hellen ve Roma devri yazarlarına göre bilicilik, Delphi'deki Pythia'da olduğu gibi bir kadın aracılığı ile değil, bir erkek bilici (kahin) tarafından yapılmıştır. Bilici bir mağaraya ya da bir yer altı odasına giriyor ve burada gizli bir kutsal su içtikten sonra kehanetini vezinli şiirler halinde söylüyordu. Bilicilik her zaman geceleri düzenlenmekteydi.⁵⁶

Klaros kutsal alanına ait yapılar sırasıyla şöyledir; Propylon (Anıtsal Kapı) (M.Ö. II. yy), Peristilli ev (Kare Planlı) (M.S. IV. yy), Kutsal Yolun Doğu ve Batı kenarlarında yer alan Onur Anıtları, Kentin ileri gelenlerine ait heykel kaideleri

⁵³ Akurgal, **a.g.e.**, 311 s.

⁵⁴ Şahin, **a.g.e.**, 17 s.

⁵⁵ **y.a.g.e.**, 26 s.

⁵⁶ Akurgal, **a.g.e.**, 314 s.

(Resim 15), Arkaik Apollon Klarios Tapınağı, Hellenistik Apollon Klarios Tapınağı, Arkaik ve Hellenistik Dönemlere ait Apollon sunakları, Hekatomb (Hayvan bağlama bloğu) (M.Ö. II. yy), Artemis Klaria Tapınağı (M.Ö. IV. yy), Arkaik ve Hellenistik devirlere ait Artemis Sunakları, Hellenistik Döneme ait bir güneş saatidir.⁵⁷

Kent seramiğine ait bilgilerimiz yapılan kazılardaki tarihlendirmeye dayanarak Arkaik dönemden başlayıp, Roma Dönemine kadar gitmektedir. M.Ö. VII. yüzyıl ve I. yüzyıllar arasını içeren oldukça fazla seramik buluntuya rastlanmıştır, kentin aynı zamanda bir bilicilik merkezi olmasından dolayı, sunaklarda ve tapınaklarda Geç Hellenistik-Erken Roma dönemine ait oldukça fazla kandil ve terracotta figürin ele geçmiştir.

Resim 15. Klaros Anıtsal Boyutlu Kült Heykeli Parçası.

Kaynak: <http://edebiyat.ege.edu.tr/bolumler/arkeoloji/KlasikWEB/Projeler/klaros>

Erişim Tarihi: 11.10.09

1.2.11. Notion (Sembol: Athena)

Kolophon'a 15 km. uzaklıktaki bir liman kenti olan Notion, bugünkü Ahmetbeyli köyünün sınırları içinde bulunmaktadır. Günümüzde "kale" olarak adlandırılan akropol, iki tepe üzerine oturtulmuştur. Kentin baş tanrıçası Athena

⁵⁷ Şahin, a.g.e., 29 s.

Polias'a adanmış olan tapınak, akropolün Batı cephesi üzerinde denize tümüyle hâkim bir konumda bulunmaktadır.⁵⁸

Kent, M.Ö. 384 yılında yapılan Kral Barışı ya da Antalkidas Barışı'ndan sonra Pers yönetimine girmiş ve bu tarihten, Büyük İskender'in M.Ö. 330 yılında, tüm kentlere özgürlüklerini iade edişine değin Pers yönetiminde kalmıştır. M.Ö. 129 yılında Notion, diğer tüm Batı Anadolu kentleri gibi, Romalıların Provincia Asia eyaletine dahil edilmiştir.⁵⁹

Kentte bulunmuş yapılar; Helenistik dönemde inşa edilmiş olan kent duvarı ve üç girişi, Hadrian Dönemine (M.S. 117–138) tarihlenen Athena Kutsal alanı, başka bir tapınağın kalıntıları, Merkezi Agora, Bouleuterion (Meclis Binası), Doğu Agorası, Helenistik Dönemde inşa edilmiş, Roma Döneminde değişikliğe uğramış Tiyatrodur.⁶⁰

Kentteki seramik buluntularda baskın olarak B grubu sigillatalara* rastlanmıştır. Bu seramiklerin Tralleis üretimi olduğu kil analizleriyle de kanıtlanmıştır.⁶¹

1.2.12. Metropolis (Sembol: Kybele)

Kent, İzmir-Selçuk yolu üzerinde, İzmir iline bağlı Torbalı ilçesinin 5 km. kuzeybatısındaki Yeniköy ve Özbey köyleri arasında bulunmaktadır. Strabon, kitabı Geographika'da Metropolis'in Smyrna- Ephesos yolu üzerinde, Ephesos'dan 120

⁵⁸ Şahin, **a.g.e.**, 12 s.

⁵⁹ **y. a.g.e.**, 15 s.

⁶⁰ Akurgal, **a.g.e.**, 312 s.

*Samos ve Pergamon grubu terrasiğillatların üretim yerleri konusunda bazı yeni görüşler ileri sürülmüştür. Kenyon, Doğu sigillatları A B ve C olarak gruplandırmıştır. (Kenyon 1957. 281-283)

⁶¹ http://web.deu.edu.tr/gsf/gsf/uploaded_files/image/sempozyumlar/Sempozyum2007/Kolokyum.

stadion (yaklaşık 22 km.) uzaklıkta olduğunu yazmıştır. Metropolis, (Resim 16) “Ana Tanrıça Kenti” anlamına gelmektedir. Meter Galesia isimli ana tanrıçaya ait kült mağarası Uyuzdere’de Gallesion Dağının (Alaman Dağı) eteğinde bulunmaktadır.⁶²

Resim 16. Metropolis (Genel Görünüm) Kaynak: <http://www.yapi.com.tr>
Erişim Tarihi: 11.10.09

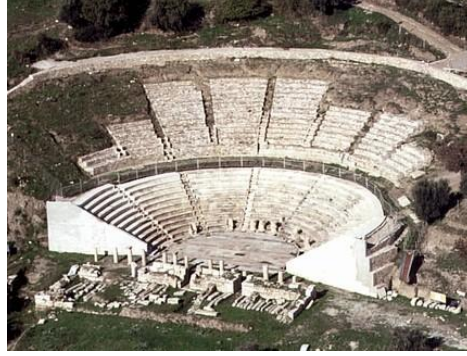
Metropolis’te Akropolis üzerinde açılan sondajlarda Bizans ve Hellenistik yapı katlarının altında, Geometrik ve Arkaik Çağ’a ait malzeme ile birlikte, M.Ö. III. bin Erken Bronz Çağı’na kadar inen, tarih öncesine ait seramik kap parçaları, taş baltalar ve obsidyen parçaları bulunmuştur.⁶³ Kentte görülen antik dönemler; Geometrik ve Arkaik Dönem, Klasik Dönem, Hellenistik Dönem, Roma Dönemi, Bizans Dönemi ve Türk Dönemidir.

Metropolis, Hellenistik dönemde (M.Ö. I-II. yy) gelişmiş, şehir görkemli sur duvarlarıyla çevrilmiş, savaş tanrısı Ares kültüne ait çeşitli veriler ele geçmiştir.⁶⁴ Stoa ve tiyatro (Resim 17) gibi anıtsal kamu yapıları inşa edilmiştir. Hellenistik dönemin sanat açısından önemli bir merkezi olduğu bilinen Metropolis son derece kaliteli ve özgün heykeltıraşlık eserleri yaratılmıştır.

⁶² Binnur Gürler, “Metropolis’in Hellenistik Dönem Seramiği” (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994), 1 s.

⁶³ Akurgal, **a.g.e.**, 490 s.

⁶⁴ T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, **29.Kazı Sonuçları Toplantısı** (2.cilt), Ankara, 2008, 371 s.

Resim 17. Metropolis- Tiyatro Kaynak: <http://media.photobucket.com/image/metropolis>
Erişim Tarihi: 12.10.09

Roma İmparatorluk döneminde kent yamaçlardan aşağıya doğru gelişmiştir. Günümüze ulaşan kalıntılardan Atrium, Roma Evi, Meclis Binası, Hamam, Latrina, Zeus ve oniki tanrı tapınakları bu döneme tarihlenmiştir. Bizans döneminde kent piskoposluk merkezi olmuş, savaşlar yüzünden küçülmeye başlamıştır, surlar daralmış ve şehir kale, stoa, akropolle sınırlanmıştır.⁶⁵ Kente ait seramik malzeme oldukça fazladır, özellikle Hamam yapısından Roma Dönemine ait bol miktarda seramik ve cam buluntu elde edilmiştir.

1.2.13. Ephesos (Sembol: Arı, Geyik; Resim 18)

Resim 18. Ephesos Arı ve Geyik sembolü sikke.
Kaynak: <http://www.coinarchives.com> Erişim Tarihi: 12.10.09

⁶⁵ Akurgal, **a.g.e.**, 490 s.

Ephesos, Küçük Menderes'in (Kaystros) deltasında, Sisam (Samos) adasının biraz kuzeyinde yer almaktadır. İlk kuruluşu M.Ö. 6000 yıllarına, Neolitik Dönem olarak adlandırılan Cilalı Taş Devri'ne kadar inmektedir. Son yıllarda yapılan araştırmalar ve kazılarda Efes çevresindeki höyükler (tarih öncesi tepe yerleşimleri) ve kalenin bulunduğu Ayasuluk Tepesi'nde Tunç çağları ve Hititler'e ait yerleşimler saptanmıştır.⁶⁶ Hititler Dönemi'nde kentin adı Apasas'tır. M.Ö. 1050 yıllarında Yunanistan'dan gelen göçmenlerin de yaşamaya başlamış olduğu liman kenti Efes, M.Ö. 560 yılında Artemis Tapınağı çevresine taşınmıştır. Bugün gezilen Efes ise, Büyük İskender'in generallerinden Lysimakhos tarafından M.Ö. 300 yıllarında kurulmuştur. Hellenistik ve Roma çağlarında en görkemli dönemlerini yaşamış olan Efes, Asya eyaletinin başkenti ve en büyük liman kenti olarak 200.000 kişilik nüfusu barındırmıştır.⁶⁷ Efes, Bizans Çağında tekrar yer değiştirmiş ve ilk kez kurulduğu Selçuk'taki Ayasuluk Tepesi'ne gelmiştir. 1330 yılında Türkler tarafından alınan ve Aydınoğulları'nın merkezi olan Ayasuluk, XVI. yüzyıl'dan itibaren giderek küçülmeye başlamıştır.⁶⁸

Antik dünyanın en önemli merkezlerinden biri olan Efes, M.Ö. IV. bine dek giden tarihi boyunca uygarlık, bilim, kültür ve sanat alanlarında her zaman önemli rol oynamıştır.⁶⁹ Doğu ile Batı (Asya ve Avrupa) arasında başlıca kapı durumunda olan Efes önemli bir liman kenti olmuştur. Bu konumu Efes'in çağının en önemli politik ve ticaret merkezi olarak gelişmesini ve Roma Devrinde Asia eyaletinin başkenti olmasını sağlamıştır. Ancak, Efesin antik çağda büyük bir ticaret merkezi olarak gelişmesini sadece başkent oluşu etkilememiştir. Anadolu'nun eski Anatanrıça (Kybele) geleneğine dayalı Artemis kültünün en büyük tapınağı da Efes'de yer almaktadır. Bu tapınak dünyanın yedi harikasından biri olarak kabul edilmiştir.

⁶⁶ <http://www.kultur.gov.tr>

⁶⁷ <http://www.kultur.gov.tr>

⁶⁸ Avusturya Arkeoloji Enstitüsü ve Efes Müzesi, **Efes Rehberi**, İstanbul 2000, 14 s.

⁶⁹ <http://www.kultur.gov.tr>

Kente ait mimari yapılar; Kale, Artemis Tapınağı, Yedi Uyuyanlar, Meryemana, Magnesia Kapısı ve Doğu Gymnasionu, Yukarı Agora ve Bazilika, Odeion, Prytaneion, Domitianus Meydanı, Herakles Kapısı, Traianus Çeşmesi, Yamaç Evler, Hamam ve Umumi Tuvalet, Hadrianus Tapınağı, Oktogon, Heroon, Celsus Kütüphanesi, Agora güney kapısı, Mermer cadde, Agora, Büyük Tiyatro, Liman Caddesi, Liman Hamamı, Stadyum ve Gymnasiondan oluşmaktadır.⁷⁰

380 yılında İmparator I.Theodosios bir buyruğu ile bütün yurttaşları Hristiyan dinini kabullenmeye zorladığında putperestlik (Paganizm) resmen yok edilmiştir. Demeas isimli bir Hristiyan, bir yazıtta “ Artemis, şeytanını indirip” yerine Hz. İsa’nın hacını koyduğunu gururla belirtmiştir.⁷¹ Artemision’un eski büyüklüğüne bakıldığında bugünkü kalıntıların çok az olması, buranın Hristiyanlığın zaferi olarak taş ocağına çevrilmesine bağlanabilir.

Kentte yaşanmış olan tüm dönemlere ait bolca seramik buluntu vardır, Pagan Tanrıça Artemis’in tapınağının burada olmasından dolayı oldukça fazla kandil ve sunu kabı ele geçirilmiştir.

1.2.14. Pygela

Kent, Ephesos/ Selçuk yöresinden Kuşadası yöresine uzanan yolun geçtiği, dağ eteği ile deniz arasında yer alana bir doğal geçitte yer almıştır.

Antik yazarlar Strabon ve Xenophon’un eserlerinde adı geçmesine rağmen, kentle ilgili yapılmış ya da yapılmakta olan herhangi bir kazı bulunmamaktadır. Yapılmış olan yüzey araştırmalarında elde edilen buluntular; bir kaya mezarı ve

⁷⁰ Avusturya Arkeoloji Enstitüsü ve Efes Müzesi ,a.g.e., 59 s.

⁷¹ y.a.g.e., 32 s.

Tümülüstten ibarettir. Ören yerinde bulunmuş olan diğer mimari parçalar Aydın müzesinde sergilenmektedir.⁷² Kent seramiğine ve sembolüne ait yeterli bilgiye ulaşılamamıştır.

1.2.15. Anaia

Kent, Samos/ Sisam Adası karşısına düşen Anadolu kıyısında, Panionion'un doğu yakınında bulunan bir ilkçağ kentçîğidir.⁷³ Romalılar döneminde (M.Ö. I. yüzyıl – M.S. IV. yüzyıl) önemli ticaret merkezlerinden biri olan Kuşadası'nda Ortaçağ'da önemli iki liman bulunmaktaydı. Bunlardan biri Phygela, diğeri de ve Anaia'dır.⁷⁴

Anaia günümüzde "Kadı Kalesi" olarak anılan bir kale ile denizden gelecek tehlikelere karşı korunmuştur. Anaia, Phygela'nın güneyinde bir yerleşim yeri, liman ve Bizans çağında piskoposluk merkezi olmuştur. Kent, 18. yüzyılda bir antlaşma ile Bizanslılar tarafından Cenevizlilere koloni olarak verilmiştir. Bugünkü Kuşadası'nın olduğu yerde ise Scalanova adlı bir ortaçağ kenti yer almaktaydı. Kente "Yeni İskele" anlamını taşıyan bu adın verilmesi, Efes limanının yerini almasından sonra olmuştur.⁷⁵ Stratejik konumu ve verimli toprakları nedeniyle Bizanslılar, Selçuklular ve Aydınoğulları Beyliği arasında çekişmelere neden olan Kuşadası, 1413- 1414 yıllarında Osmanlıların eline geçmiş ve önemli bir askeri üs olmuştur.

Kazılarda Hitit, Roma ve Bizans dönemlerine ait çıkarılan seramik parçalar, sikkeler, heykelcikler ve birçok tarihi eser ele geçirilmiştir. Hellenistik çağı nasıl geçirdiği (M.Ö.3.-2.yüzyıllar) bilinmemesine karşın, mezar taşları Roma çağında (M.S.2.-3.yüzyıllar) Anaia'da bir Hera tapınağının varlığını işaret etmektedir.

⁷² Umar, a.g.e., 222 s.

⁷³ y. a.g.e., 224 s.

⁷⁴ <http://www.kenthaber.com/eg/aydin/kusadasi/Rehber/antik-kentler/anaia>.

⁷⁵ <http://www.kenthaber.com/eg/aydin/kusadasi/Rehber/antik-kentler/anaia>.

Hıristiyanlığın resmi din kabul edilmesinden sonra (M.S.4.yy) Anaia her zaman bir piskoposluk merkezi olmuştur.⁷⁶ Anaia'daki kazılar sonunda ele geçen buluntu ve kalıntılar arasında Rodos şövalyelerine ait bir gümüş sikke, Kadı Kalesi'nin kapısı olduğu sanılan kalıntılar bulunmuştur. Bununla birlikte, Bizans döneminde limanı koruyan Kadı Kalesi'nin Ege ve Mısır ile olan ticareti sağladığı da düşünülmektedir.⁷⁷

Kent seramiğine ait bulgularda; Bizans dönemi ve öncesine tarihlenebilecek çok sayıda sırlı ve sırsız çanak çömlek parçası ele geçirilmiştir. Önceki yılların buluntularıyla paralel olan 2006 yılı seramikleri arasında çok sayıda sırlı kaide, ağız ve amorf gövde parçası, sırsız testi, saklama kapları, amphora ve günlük pişirme kaplarına ait parçalar yer almaktadır. Bunun yanı sıra çok fazla sayıda amorf amphora kulbu çıkarılmıştır. Seramikler, kronolojik tasnif içinde değerlendirildiğinde en erken tarihli buluntu geç Roma kırmızı astarlı kaplarına aittir. Bu kaplar V. ve VI. yüzyıllara tarihlendirilmiştir.⁷⁸

Kadıkalesi kazısının, seramikleri arasında önemli yeri olan iki öbekten söz etmek gerekirse; Bunlar Bizans kurşunlu sır sanatının önemli grubu Zeuksippus seramikler ile sırsız seramiklerdir ve her iki grupta Kadıkalesi'ne özgü ayırt edici özelliklere sahiptir.⁷⁹ Kent sembolüne ait kesin bir bulguya rastlanmamıştır.

1.2.16. Panionion

Kent Davutların güneybatısında yer almaktadır. Antik çağlarda “*Menderes'in döküldüğü Latmos Körfezini kuzeyden çevreleyen Mykale/ Samsun Dağı üzerinde,*

⁷⁶ <http://kadikalesianaia.org/alantarih.html>

⁷⁷ <http://www.kenthaber.com/ege/aydin/kusadasi/Rehber/antik-kentler/anaia>.

⁷⁸ <http://www.kenthaber.com/ege/aydin/kusadasi/Rehber/antik-kentler/anaia>.

⁷⁹ T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, **29.Kazı Sonuçları Toplantısı** (3.cilt), Ankara, 2008, 460 s.

kuzey yamacın aşağı bölümündedir.”⁸⁰ Burası Pan- İonia denen birliğin Bulunduğu yerdir ve burada her yıl İonia’lıların geleneksel festivali yapılır, Helikonias Poseidon’u onuruna kurbanlar sunulur ve Priene’liler bu törenlerde rahip olarak hizmet ederlerdi.⁸¹

Kentte yapılmış olan kazılarda, tepenin güneybatı yamacında kayalara oyulmuş 11 basamaklı tiyatro benzeri bir toplanma mekânı ve Poseidon Helikonios’a adanmış olduğu sanılan bir sunak yapısı bulunmuştur. Bu yapılar M.Ö. VI. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Bulunan bu yapılarla birlikte sur ve burç kalıntıları, anıtsal bir kapı, oval planlı evler de ortaya çıkarılmıştır.⁸²

Kent sembolü ve seramiğiyle ilgili bilgiye ulaşılammıştır.

1.2.17. Priene (Sembol: Athena)

Resim 19. Priene, Athena sembollü sikke.

Kaynak: <http://www.coinarchives.com> Erişim Tarihi: 12.10.09

İlkçağlarda Menderes’in döküldüğü ince uzun deniz girintisi, Latmos Körfezi’nin kuzey kıyısında bulunmaktadır. Menderes’in getirdiği ve taşkın

⁸⁰ Umar, **a.g.e.**, 229 s.

⁸¹ Strabon, **a.g.e.**, 194 s.

⁸² Umar, **a.g.e.**, 229 s.

zamanlarında çevreye yaydığı alüvyonlar, binyıllar boyunca birikerek, körfezin batı yanını doldurup ovaya çevirmiştir.⁸³

Kent, Atina'nın yardımları ile M.Ö. 350'de kurulmuştur.⁸⁴ Önceleri Atina'nın yönetiminde kalan Priene; daha sonra Bergama Krallığı ve sonunda da Roma'nın egemenliği altına girmiştir.⁸⁵ Roma yönetimi M.Ö. II. yüzyılın ortalarında başlamıştır. Burada ortaya çıkan 4. yüzyıl ve Hellenistik Dönem yapıtları, Hellen sanatının değer ve önem bakımından en başta gelen örnekleri arasında sayılmaktadır. Menderes Nehri'nin getirdiği kil birikimleri, Priene'yi gittikçe denizden uzaklaştırmış ve Roma Çağı'nın sonlarına doğru kent önemini yitirmiştir. Bununla birlikte Bizans Çağında önemli bir piskoposluk merkezi olmuştur.⁸⁶

Kent planında sokaklar birbirini dik açılarla kesmektedir. M. Ö. IV. yüzyılda uygulanmış olan bu plan Hellen kent planının tipik örneklerindendir. Roma Çağında yapılan değişikliklere rağmen kentin Hellen karakteri oldukça iyi korunmuştur. Athena Tapınağı, Athena Tapınağı'nın güneyindeki stoa, agora, Kutsal Stoa, yiyecek madde pazarı, Zeus Olympios Temenosu, Bouleuterion (Senato Binası), Prytaneion(kent ateşi), tiyatro, Demeter Kutsal Alanı, Başpiskopos kilisesi, Yukarı Gymnasion, Mısır Tanrıları Temenosu, Aşağı Gymnasion, Stadyum, Kuzeydoğu ve Doğu kapısı, Kybele Temenosu ve Büyük İskenderin Evi kentin başlıca yapılarındandır.⁸⁷

Kentte geçirmiş olduğu tüm dönemlere ait seramik buluntular mevcuttur. Yapılan son araştırmalar ışığında kentin bir seramik üretim merkezi olduğu bilinmektedir.

⁸³ Umar, **a.g.e.**, 231 s.

⁸⁴ Akurgal, **a.g.e.**, 354 s.

⁸⁵ **y.a.g.e.**, 354 s.

⁸⁶ Akurgal, **a.g.e.**, 354 s.

⁸⁷ **y. a.g.e.**, 355 s.

1.2.18. Miletos (Sembol: Aslan, Yıldız; Resim 20)

Kent, antik Latmos Körfezi Ağzının Güney yanında; körfezin güney kıyısının batı ucunda, küçük bir yarımada ve onun hemen arkasındaki tepede (şimdi: Kalabak Tepe) bulunmaktadır.⁸⁸

İonia'nın en eski ve önemli yerleşimlerinden biri olan kıyı kenti Milet'in dört limanı olduğu bilinmekteydi. Bunlardan biri doğudaki koyda, diğer üçü ise batıda bulunmaktaydı. Menderes Nehri'nin taşıdığı milden ötürü bugün kent denizden oldukça içerde, bir düzlük ortasında kalmıştır.⁸⁹

Resim 20. Miletos, Aslan ve Yıldız sembolü sikke.

Kaynak: <http://www.anythinganywhere.com/commerce/coins> Erişim Tarihi: 12.10.09

Geleneklere göre Milet, Atina kralı Kodros'un oğlu Neleus önderliğindeki İonialılar tarafından kurulmuş ve Helenler kentteki erkekleri öldürüp dul kalan eşleriyle evlenmişleridir.⁹⁰

Kent en parlak dönemini M.Ö VII. ve VI. yüzyılda yaşamıştır. Özellikle M.Ö. 650'den sonra Karadeniz ve Akdeniz'deki kolonileri sayesinde çok zenginleşmiştir.

⁸⁸ Umar, **a.g.e.**, 247 s.

⁸⁹ Akurgal, **a.g.e.** 370 s.

⁹⁰ **y. a.g.e.**, 370 s.

M.Ö. 546'da Perslerin eline geçmiştir.⁹¹ Roma döneminde de bağımsız bir kent olmuştur. M.Ö. 38'de şehir, Roma imparatorlarının özel ilgisiyle özerkliğini elde etmiştir. Böylece Milet İyon şehirleri arasında metropol düzeyine ulaşmıştır.⁹² M.S. 3. yüzyıldan başlayarak, bu parlak dönem yavaş yavaş kötüye gitmeye başlamış ve şehir, limanları alüvyonla doldukça, etrafı bataklığa döndükçe ve sıtma tehlikeli boyutlara ulaştıkça terk edilmeye başlanmıştır.⁹³ Bizans döneminde, şehrin sınırları oldukça daralmış ve binalar tiyatronun çevresinde toplanmıştır. Duvarlar yeniden inşa edilmiş ve bazı binalar restore edilmiştir. M.S. VI. yüzyılda ilerlemek için yapılan çabalar ise uzun sürmemiştir.⁹⁴

Erken Hristiyanlık döneminde de önemli bir merkez olan Milet'te, yerleşim yeri küçülmüş, XIII. yüzyılda Selçuklu egemenliğine, daha sonra da Osmanlı egemenliğine geçmiştir.⁹⁵

Kent yapıları arasında; Tiyatro, Faustina Hamamı, Agora, Tören caddesi, Anıtsal Çeşme, Gymnasium, Virgilius Capito Hamamı, Türk hamamı, Athena Tapınağı, Stadium, Delphinion, Liman Anıtı, Agora, Zeus Olympios Temenosu, Bouleuterion (Senato Binası), Mısır Tanrılarının Temenosu kalıntıları bulunmaktadır.⁹⁶ Kentte geçirmiş olduğu tüm dönemlere ait seramik buluntuya rastlanmıştır. Özellikle Roma dönemine ait form örnekleri bol miktarda ele geçirilmiştir.

⁹¹ Akurgal, **a.g.e.**, 370 s.

⁹² <http://www.kultur.gov.tr>

⁹³ <http://www.kultur.gov.tr>

⁹⁴ <http://www.kultur.gov.tr>

⁹⁵ <http://www.aydin-afrodisias.com>

⁹⁶ <http://www.kultur.gov.tr>.

1.2.19. Didyma (Sembol: Apollon, Medusa; Resim 21)

Resim 21. Didyma- Medusa Rölyefi. Kaynak: <http://www.bibleplaces.com/didyma.htm>
Erişim Tarihi: 12.10.09

Milet Yarımadası üzerinde yer alan Kutsal Alan, antik İonia ve Karia sınırları yakınındadır. İzmir'in yak. 130 km güneyinde ve Aydın ilinin yak. 80 km güneybatısında bulunan antik Didyma günümüzün Didim ilçesi içerisindedir.⁹⁷

”Miletos’tan gelen kutsal yol ile bağlantıya sahip Didyma bir kehanet merkezidir. Didyma ile ilgili ilk yazılı kaynak Herodot’tur. Herodot M.Ö. 600’lerde Mısır Kralı II. Nekho ve Lidya Kralı Kroisos’un Didyma’daki Apollon mabedine adaklar sunduklarını nakletmiştir. Arkaik devirde çok ünlü olan Apollon’un kutsal yeri Persler tarafından M.Ö. 494’de yakılmıştır.”⁹⁸

“M.Ö. 311’de kent tekrar canlanmaya ve mabet yeniden inşa edilmeye başlanır. Seleukoslar döneminde mabet planda değişiklikler yapılarak boyutları büyütülmüştür. Artemis, Zeus, Aphrodite mabetleriyle diğer bazı yapıların da bulunduğu inşaatın Roma devrinde de sürdüğü, mabet çevresinde ele geçen kitabelerden anlaşılmaktadır. M.S. 250’den önce mabet önemini yitirmeye başlamış ve M.S. 385’de Theodosios’un emri ile tamamen önemini yitirmiştir. Hristiyanlığı yaygınlaşması ile zaten bitirilmemiş olan mabedin adytonuna (tapınağın kutsal odası) bir kilise yapılmıştır.”⁹⁹

⁹⁷ <http://www.dainst.org>

⁹⁸ <http://www.kultur.gov.tr>.

⁹⁹ <http://www.kultur.gov.tr>.

Didyma Tapınağı da, tıpkı Ephesos Artemis Tapınağı gibi Pagan öğelerin yok edildiği bir mabet olmuştur.

Didyma'ya ait kutsal mimari yapılar; Didyma Tapınağı, Arkaik Didymaion, Helenistik Didymaiondur. Kente ait dinsel yapıların yanı sıra birçok kamu binasının da olduğu bilinmektedir. Prytaneion, Gymnasion, Basilika ve hamam gibi yapılar vardır. Apollon Tapınağı'nın güneyinde; tapınağın doğusundaki teras duvarının bittiği yerde ortaya çıkarılan basamakların bir stadiona ait olduğu anlaşılmıştır. Tapınak platformunun güney basamakları stadionun kuzeydeki oturma sıralarını oluşturmuştur.

Kente ait seramikten süs eşyası, bardaklar, kandil, pişmiş topraktan çanak çömlek ve aegyptiacum (mısır çekirgesi) gibi ilginç eşyalar tapınak tipi binanın tipik eşyalarını oluşturmaktadır. Ağırlıklı olarak içme kaplarının bulunduğu saptanmıştır. Çanaklar ve Skyphoi'ye sıkça rastlanmıştır, pişirme kaplarına ise hemen hiç rastlanmamıştır.¹⁰⁰

¹⁰⁰ <http://www.tayproject.org>

1.2.20. Myus (Sembol: Apollon, Ördek; Resim 22)

Resim 22. Myus, M.Ö. 350-300 Apollon ve Ördek sembolü sikke.

Kaynak: <http://www.eroncoins.com/antik/ionia/katalog> Erişim Tarihi: 12.10.09

Antik Çağda deniz kıyısında bir yarımada olan Myus, bugün Milet'in 15 km. kuzeydoğusunda, Menderes Nehrinin 100 m. güneyinde yer almaktadır. Panionion'a katılmış olan kent, tarihte çok önemli bir rol oynamamıştır ve erken dönemde Milet'in egemenliği altına girmiştir. Antik yazar Pausanias'ın anlattığına göre; sivrisineklerin çoğalması ve sıtma hastalığına sebep olmasından dolayı kent halkı, Miletos'a göç etme zorunda kalmıştır. Göç ederken, evlerindeki tapınım heykelciklerine kadar her şeyi yanlarında götürmüşlerdir.¹⁰¹

Antik kaynaklarda Myus'a ait beyaz mermerden yapılmış bir Dionysos Tapınağından söz edilir. Bunun dışında kente ait diğer mimari yapılar; kaya içine oyulmuş arkaik döneme ait niş, İon tapınağı kalıntıları ve arkaik bir duvardan ibarettir.¹⁰² Kent seramiği hakkında bir bilgiye ulaşılmamıştır.

¹⁰¹ Umar, **a.g.e.**, 281 s.

¹⁰² Umar, **a.g.e.**, 282 s.

1.2.21. Magnesia Ad Meandrum

Magnesia (Resim 23), Aydın ili, Germencik ilçesi, Ortaklar beldesine bağlı Tekinköy sınırları içinde, Ortaklar - Söke karayolu üzerinde yer almaktadır. Menderes üzerindeki Magnesia kenti İonia'nın merkezinde yer almakta olup, Kuzey Hellas'daki Magnesia'dan gelen Aioliyalılar tarafından kurulmuştur.¹⁰³

Resim 23. Magnesia Ad Meandrum Sikkesi, M.Ö. 161.

Kaynak: <http://www.romancoins.info/Greece2.HTML> Erişim Tarihi: 12.10.09

Kent tarihçesi; *Büyük İskender*'le birleşene kadar (M.Ö. 334) Perslerin yönetiminde, daha sonra da onun komutanları tarafından kurulan Hellenistik dönem krallıklarından, önce *Seleukos* krallığının (M.Ö. 240), daha sonra da *Bergama* krallığının (M.Ö. 189) hâkimiyetinde olmuştur. M.Ö. 133 yılında Bergama krallığının vesayet yoluyla Roma imparatorluğuna bağlanmasıyla Magnesia da Asia eyaleti olarak adlandırılan Anadolu'daki Roma kentlerinden biri haline gelmiştir. Kent, M.S. 620–630 yıllarında Pers kralı II. *Hüsrev*'in (591–628) ordularının akınlarına karşı koymak üzere Artemis kutsal alanı çevreleyen surun içine çekilmiştir. Magnesia XII. yüzyılda bir Bizans kenti ve piskoposluk merkezi olarak görülmüştür.¹⁰⁴

¹⁰³ Akurgal, **a.g.e.**, 348 s.

¹⁰⁴ <http://www.magnesia.org>

Kente ait mimari ve kutsal yapılar; Artemis Kutsal Alanı, Artemis Leukophryene Tapınağı, Artemis Sunağı, Agora, Propylon (Anıtsal Kent Girişi), Odeion, Çarşı Bazilikası, Theatron (Küçük Tiyatro), Gymnasion, Stadion, Kent Surları, Latrina (Genel Tuvalet), Athena Tapınağı, Zeus Sosipolis Tapınağı, Roma Tapınağı, Tiyatro, Roma ve Bizans dönemine ait yapılar, Nekropollerdir.¹⁰⁵

Kent seramiğiyle ilgili olarak, geçirdiği tüm dönemlere ait örnekler bulunmaktadır. Özellikle Siyah figür ve Kırmızı figür örnekleri, Megara kâseleri ve sunu amaçlı kullanılan kandil örneklerine rastlanmıştır.

1.2.22. Khios (Sembol: Sphenks, Amphora; Resim 24)

Resim 24. Khios; M.Ö. 412- 350 Sphenks ve Amphora sembolü Sikkesi.

Kaynak: <http://www.wildwinds.com/coins/greece/ionia/chios> Erişim Tarihi: 12.10.09

Khios adası (Sakız Adası) Ege Denizinde (Mare Aegaeum) bulunmaktadır. Khios bir İon kentidir. Kentin tarihsel açıdan geçirdiği evreler şöyledir; Tarih Öncesi Dönem M.Ö. 6000–1000, İonialar, Klasik Dönem, Helenistik Dönem (1000- 80

¹⁰⁵ <http://www.magnesia.org>

M.Ö), Roma Dönemi ve Bizansın ilk zamanları (80 M.Ö- 600 M.S.), Ortaçağ ve Bizans Dönemi (VII. yüzyıl ve XII. yüzyıl M.S.) .¹⁰⁶

Kette tarihi kalıntı olarak var olan Athena Polias Tapınağı, Phanaios Apollon Tapınağı haricinde pek çok kilise, kale ve manastır bulunmaktadır. Kentin zenginleşmesi Hristiyanlığın kabulünden sonra olmuştur.

Khios kent seramiğinde Oryantalizan, Siyah figür ve Grand stilde* oldukça fazla örnek vermiştir. Kentin seramik işçiliğindeki başarısı tüm İonia ve Yunan adalarında bilinmektedir.

1.2.23. Samos (Sembol: Amphora, Aslan başı; Resim 25)

Resim 25. Samos; M.Ö. 400- 365 Aslanbaşı ve Boğa sembollü Sikke.
Kaynak: <http://www.coinarchives.com> Erişim Tarihi: 12.10.09

¹⁰⁶ <http://www.chiosonline.gr/tarih.asp>

*Grand Stilinin başlangıcı 6. yy ikinci çeyreğine denk gelmektedir. Kullanılan formlar arasında Khalyks, kantharos gibi formlar vardır. Az miktarda ek boya kullanılır. Örgü motifi, meander ve dil motifi kullanılmaz. Bezeme olarak dudak kenarında ince bir bezeme alanı kullanılmaya devam eder, geleneksel doldurma motifleri, rozetler kullanılmaya devam etmiştir.

Ege Denizinde Dilek Yarımadası'nın karşısında bir adadır. Neolitik dönemden başlayan Ada tarihi M. Ö. VI. yüzyılda devam etmiştir. Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerini de yaşayan ada son olarak Ortodoks Hristiyanlara kalmıştır.

Kente ait bilinen mimari kalıntılar; Kente sutaşıma amaçlı yapılmış olan M.Ö. VI. yüzyıldan kalan bir tünel, Hera Tapınağı ve kent surlarıdır.

Kent seramiği, geometrik dönemden itibaren örnekler vermeye başlamıştır, özellikle Terrasigillata astarlı Megara kâseleri ve Terracotta figürinler en bilinen ada üretimleri olmuştur.¹⁰⁷

¹⁰⁷ <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/14/707/8916.pdf> (35 s.)

2. BÖLÜM

ROMA DİNİ VE PAGAN İNANCI

2.1. Roma Döneminde Din Kavramı

Roma devlet yapısının varlığını ve bütünlüğünü koruyucu nitelikteki çeşitli inanç ve faaliyetlerden oluşan Roma dini, çoktanrılı ve dünyevi bir dindir. Bünyesinde, İtalya'nın yerli kültürlerinin dinsel inançları ile İtalya dışındaki yabancı kültürlerden, askeri ve ticari ilişkiler aracılığıyla aktarılan dinsel uygulamaları alarak bu unsurları değişik tapım törenleriyle besleyip geliştirmiştir. Kutsal bir otoriteye ya da kutsal bir kitaba bağlı olmadığından, özellikle başlangıç yıllarında, ilkeleri ve inanç unsurları açısından belirsiz ve karmaşık bir yapı sergilemiştir. Baba otoritesine (paterfamilias) dayalı aile içi tapım törenlerinin gelişimiyle birlikte, inanç faaliyetleri bütünlüğü kazanan din, Roma'nın kentleşmesi doğrultusunda, tarımsal kült içeriğini geliştirerek resmîlik kazanmış ve Roma devlet dininin temelini oluşturmuştur.¹⁰⁸

Arkeolojik buluntular ve edebiyat metinlerinden elde edilen bilgiler ışığında, temel noktaları hakkında bilgi sahibi olduğumuz Roma dininin özü, tanrıların huzurunu sağlamak (pax deorum) genel ilkesine dayanmaktadır. Bu ilke, Roma dinine, idealar ve inançlar bütünü bir din olmaktan öte, bir ritüeller dini olma özelliği kazandırır ve tanrıların törelerine uygun dinsel törenleri, bayramları ve kurban törenlerini gerçekleştirerek tanrıların yatışmasını sağlamayı amaçlamıştır.¹⁰⁹

Bu amacı yaratan neden, Roma tanrılarının gerekli ritüeller yerine getirilmediğinde, insanın yaşamına zarar verebilen cinssiz güçler (numen) (Tablo 1) olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Bir Romalı, ailesini, malını ve mülkünü

¹⁰⁸ Çiğdem Dürüşken, **Roma Dini**, (Birinci basım), Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2003, 1 s.

¹⁰⁹ Marcus Tullius Cicero, **De Natura Deorum Book I**, çev. Andrew Roy Dyck, Cambridge University Press, United Kingdom, 2003 6 s.

korumak için, yaşamının her alanında etkin olduğuna inandığı bu güçlerle iyi bir ilişki kurmak ve sürekli bir barışı gözetmek durumundaydı.¹¹⁰

Tablo 1 Roma'nın Geleneksel Tanrıları (Numina)

Adı	Yunanca Karşılığı	Tanımı
Bellona		Savaş Tanrıçası
Bona Dea		İyi Tanrıça; Sadece Kadınlar tarafından Tapınılır ve Fauna ile Özdeşleştirilir.
Cardea	Artemis	Girişlerin Koruyucu Tannçası
Cloacina		Kanalizasyonların Yapımında ve Korunmasında Etkin Gücü Olduğuna İnanılan Tanrıça
Cupido	Eros	Aşk Tanrısı
Dis (Dis Pater)	Hades	Yeraltı Tanrısı
Discordia Tanrısı	Eris	Uyuşmazlık, Çekişme ve Savaşım
Faunus	Pan	Kırların ve Çobanların Tanrısı
Felicitas		İyi Şans Tanrıçası
Fides		Dürüstlük ve Doğruluk Tanrıçası
Flora	Tykhe	Şans Tanrıçası
Furies	Erinyes	Öç Tanrıcaları
Glaucus		Deniz Tanrısı
Ianus		Kapıların; Yeni bir Yılın ve Günün Başlangıç Tanrısı; Yılın ilk Ayına Onun Adı Verilmiştir
Lares		Evin Koruyucu Tanrıları; Ailenin Koruyucu Ataları
Lemures		Yeraltı Dünyasının Karanlık Ruhları
Liber (Bacchus)	Dionysos	Bereket Tanrısı
Libitina		Cenaze Törenlerinin Gözetmenliğini Üstlenen Tanrıça
Lucina	Eileithyia	Doğumların Koruyucusu Tanrıça
Manes		Ölünün Kutsallaştırılmış Ruhları (İyi Ruhlar)
Nerio		Savaş Tanrısı Mars'ın Karısı Olarak Anılan Etki Alanı Zayıf Bir Tanrıça
Ops		Hasat Tanrıçası
Pales		Otlakların Koruyucu Tanrıçası
Penates		Ailenin Huzurunu ve Refahını Sağlayan Ruhlar
Pomona		Meyvelerin ve Bereketin Tanrıçası
Portunus		Limanların Tanrısı
Priapus		Bereketin Tanrısı
Proserpina	Persephone	Yeraltı Dünyasının Tanrıçası
Quirinus		Savaş Tanrısı
Saturnus	Kronos	Tarımın Koruyucu Tanrısı
Silvanus		Doğa ve Ormanların Tanrısı
Tellus	Gaia	Toprak Tanrıçası
Terminus		Sınırların Koruyucu Tanrısı

¹¹⁰ Dürüşken, Ç., **a.g.e.**, 2 s.

Vertumnus		Biçimini Değiştirme Gücüne Sahip bir Tanrı
Vesta	Hestia	Ailenin ve Ocağın ve Ateşin Koruyucu Tanrıçası
Victoria	Nike	Zafer Tanrıçası
Uni	Iuno	Evlilik Tanrıçası

Kaynak: Çiğdem Dürüşken, **Roma Dini**, (Birinci basım), Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2003, 36 s.

Bir ritüel dini olması, Roma dinine biçimsel bir görünüş kazandırmıştır. İnsan-tanrı ilişkilerini, yerine getirilmesi gereken belli birtakım tapım biçimlerine göre ayarlayan ve insanın ahlaksal yaşantısına karışmayan Roma dininde, ahlaksal davranış biçimi pietas kavramında temellenmiştir. Pietas kavramı (görev, görev duygusu) Romalının atalarına, ana babasına, akrabalarına, tanrılarına, dostlarına ve devletin kurumları ile yurttaşlarına görev duygusunu içerdiği gibi, Roma dininde, insandan, hem düşünsel hem de eylemsel anlamda, 'iyi' insan olma ve 'iyi' işler başarma isteğini talep eden bir duygu durumu olarak açıklanmaktadır.¹¹¹

İçeriği bu genel ilkeler çerçevesinde oluşan ve zenginleşen, Roma dininin tüm özelliklerini anlamlandıran Latince religio (dîn) sözcüğü, diğer dillere çevirisi güç sözcüklerden biri olmakla birlikte bu sözcüğünün kökenbilimsel açıdan irdelenmesi ve anlam dağarcığının ortaya konusu, Romalıların dinsel bakışlarının yönünü tayin etmek açısından önemlidir.¹¹²

2.2. Paganizm

Paganizm, Latince pagus ve pagani sözcüklerinden türetilmiş olan ve sözcük anlamı itibarıyla (kırsalda yaşayan, köylü, taşralı) anlamlarına gelen pagan terimi, erken dönemlerden itibaren Hristiyan geleneğinde dinsel anlamda (ötekini) ifade etmede kullanılmıştır.¹¹³ Bu yüzden Hristiyan inancının dışında kalanlar pagan

¹¹¹ Dürüşken, Ç., **a.g.e.**, 2 s.

¹¹² **y.a.g.e.**, 2 s.

¹¹³ Şinasi Gündüz, **Anadolu'da Paganizm (Antik Dönemde Harran ve Urfa)**, Ankara Okul Yayınları, Ankara 2005, 9 s.

olmakla itham edilmişlerdir.¹¹⁴ Hristiyanlaşmaya direnen tüm halklar ve Yunan politeistler de (çok tanrıcı) bu grubun içinde olmuştur.

Din bilimlerinin bilimsel bir disiplin haline gelmesiyle birlikte, Pagan terimi özel anlamda dünya genelindeki tüm putperest toplumlar için kullanılmaya başlanmıştır. Paganizm kavramının, politeist (çok tanrıcı) dinsel geleneklerde tanrısal varlıkları sembolize eden şekil ve suretlere tapınma ritüeliyle yakından ilişkili bir anlamda kullanıldığı görülmüştür. Geleneksel puta tapıcılığı ifade eden pagan terimi, çok tanrıcılık ve atalar kültü ile yakından bağı olan doğa tapıcılığı ve animizm (ruhculuk) ile de ilgilidir. Babil, Asur, Mezopotamya, Eski Mısır ve İran gibi birçok eski Ortadoğu dinsel geleneği ve Eski Avrupa dinleriyle Hinduizm, Tibet Budizmi ve benzeri günümüz inanç sistemleri pagan gelenekleri olarak incelenmektedir.¹¹⁵

Geleneksel paganizmin temel unsurlarının başında; Kült ve ritüeller arasında doğa tapıcılığı gelmektedir. Doğanın kutsallığına inanma ve doğadaki bazı varlıkları tanrı ve yarı tanrı olarak değerlendirmek, totemleştirmek bu tapınının en önemli özelliği olmuştur.¹¹⁶ Bir diğer temel unsur; gök cisimlerinin kutsallaştırılmasına dayalı yıldız-gezegen kültüdür. Başta ay ve güneş olmak üzere diğer gezegenler, yıldızlar ve burçlar tapınılan kavramlar arasında olmuştur. Bu kavramlar sembolize edilerek yayılımları ve tapınımları sağlanmıştır. Ata kültüne dayanan inanç ve ritüeller ise birçok toplumda, kral- tanrı kültü çerçevesinde olmuş, kral ve yöneticiler yaşamları boyunca adeta yaşayan birer tanrısal varlık gibi görülmüş ve ölümleri sonrasında onları temsil eden heykeller, suretler ya da semboller vasıtasıyla tanrılar katındaki yerlerini almışlardır. Ata kültü kapsamındaki bir başka inanç ise; ölen ataların ruhsal olarak varlıklarını yeryüzünde sürdürdükleridir. Ata ruhlarına doğrudan yakarış ve ibadet olabileceği gibi, onları temsil eden resimler, heykeller,

¹¹⁴ Robin Lane Fox, **Pagans and Christians**, Harpercollins, Newyork, 1988, 30–31 s.

¹¹⁵ Gündüz, **a.g.e.**, 9 s.

¹¹⁶ Mircae Eliade, **A History of Religious Ideas**, The University of Chicago Press, Chicago, 1982, 2. c, 328 s.

idoller, kandiller ya da semboller önünde ya da onlar için tanzim edilen kült merkezlerinde (tapınak) bu ibadetler yapılmıştır.¹¹⁷

Paganizmde mesih inancı yoktur, herşeyin düz bir çizgi gibi, hayatın diğer yaşam için bir sınav olduğunu savunan tek tanrılı dinler karşısında paganizm, fiziksel ölümden sonra yaşamaya ve yeniden doğmaya devam eden ruh ile tam bir daire şeklini oluşturmaktadır.

Paganizm Anadolu'da Roma'dan çok daha önce tanınmış ve yayılmıştır. Hitit, Sümer, Urartu krallıkları başta olmak üzere Anadolu'da yaşayan birçok halk, politeist tanrı inancıyla, pagan kült ve ritüelleriyle tanınmıştır. İnanılan tanrısal varlıklar, yıldız ve gezegenlerle ilgili gök cisimleri, hayvanlar, bitkiler ve diğer tabii nesnelerle ilgili varlıklarda olmuştur. Antik dönemde Anadolu pagan inançları arasında yeryüzü ile özdeşleştirilen ana tanrıça kültü (Kubaba) önemli bir yer tutmuştur.¹¹⁸ Hristiyanlık öncesi dönemde ve Hristiyanlığın ilk yüzyıllarında Anadolu'da oldukça yaygın olan tanrı- tanrıça inançlarında pagan kült ve ritüelleri dikkat çekici olmuştur. Anadolu genelinde görülen mithra kültü, çok tanrıcı diğer inançlar*, sihir ve büyü gibi pagan ritüelleri oldukça önemli sayılmıştır.

2.3. Roma Dininin Aşamaları

M.Ö. 7. yüzyılda, merkezi İtalya'da ortaya çıkan Roma İmparatorluğu; farklı inançlara sahip çok sayıda yerli kavimler, Etrüskler ve Güney İtalya'daki eski Yunan sömürgesi halklardan oluşmuştur.

¹¹⁷ Gündüz, **a.g.e.**, 20 s.

* Roma Dinine Uyarlanan En Önemli Yabancı Pagan Tanrı ve Tanrıçalar bölümünde incelenmiştir.

¹¹⁸ Gündüz, **a.g.e.**, 20 s.

Roma Dini; başlangıçtaki yerli Paganist geleneğine; Krallık, Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerinde, sömürgeleştirilen toplumların, putperestlik ritüel ve inançlarının da katılmasıyla, ortaya çıkmıştır.

Roma; Mısır, Mezopotamya, Hint, Anadolu, Helen (Yunan) coğrafyalarının barındırdığı; İlk Çağ'ın putperest dinlerini, bu bölgeleri işgal ettikçe, merkezi İtalya'ya taşımış ve Roma Dini, bu inançların karmasından meydana gelmiştir. Senatörlerden oluşan din adamları sınıfı, tapınaklar ve putlar da, böylece ortaya çıkmıştır.¹¹⁹

2.3.1. Büyülerin Etkin Olduğu Aşama

Roma dininin en ilkel aşaması, büyü'nün egemen olduğu, sınırsız, dağınık ve belirsiz bir dizi dini uygulamanın yer aldığı dönemdir. Başlangıcı, Roma'nın efsanevi kurucusu Romulus'un (Resim 26), Kent'i kurmadan önceki dönemlere kadar geri götürülebilen (M.Ö. 753) ve Roma yazınının çeşitli türlerine konu sağlamış olan bu evre, Romanın resmi devlet dininin ortaya çıkışına kadar sürmüştür, daha sonraki dönemde halk arasında yaşamaya devam ettirilmiştir. Dinin biçimsel yapısının henüz oluşmadığı bu evrede, var olan inançlar ve yaşatılan ritüeller İtalya'yı mesken tutan yerli toplulukların inanç ve ritüellerinden ayrı düşünülemez. Toplumu koruyucu nitelikteki sosyal içerikli dinsel eylemlerin yanında, kişileri korumak ya da zarara uğratmamak amacıyla gerçekleştirilen dinsel uygulamalarının yer aldığı bu aşamada, sonraki dönemlerde de kutlanacak olan çok çeşitli törenlere tanık olunmuştur.¹²⁰

Roma'nın Cumhuriyet döneminde ve imparatorluk rejimini benimsediği yıllarda büyüler, konularına göre sınıflandırılarak belli bir terim bilim kazanacak kadar yaygın bir inanç durumuna gelmiştir. Mahkemelerde davacıların birbirlerine karşı yaptığı büyülerden (defixiones iudiciae), aşk büyülerine (defixiones amatoriae)

¹¹⁹ http://www.yaklasansaat.com/dunyamiz/volkanlar/roma_dini.asp

¹²⁰ Dürüşken, Ç., **a.g.e.**, 5 s.

ve yarış alanlarında rakipleri sindirmeye yönelik büyülere (defixiones agonisticae) kadar değişik konulardaki büyülerle ilgili sayısız arkeolojik buluntu, Roma devlet dininin görünmeyen yanına sinen büyü unsurunun halkın sosyal yaşamında önemli bir yer tuttuğunu kanıtlamaktadır.¹²¹

Resim 26. Romus ve Romulus

Kaynak: <http://www.arkeolojidunyasi.com/images/haberler/romusromulus.jpg>.

Erişim Tarihi: 20.10.09

2.3.2. Aile Dini

Roma dininin ikinci aşamasıdır. Kentin kuruluşunun başlangıçlarına kadar geri götürülebilecek devreye rastlayan bu aşamada, Roma dini İtalya'nın yerli topluluklarının yerel inançları ile Yunan dini ve söylence dünyasıyla örülmüş Etrüsk inançları alışımında, kendine özgü bir karakter edinmeye başlamıştır.¹²² Aileye bağlılık ve sadakat üzerinde temellenen aile dininin ön plana çıkması ve ailenin yaşadığı evin kutsallığını, evin huzurunu ve esenliğini sağlayan koruyucu tanrıları (dii familiares) görünür kılınmıştır.¹²³ Dinsel içerikte, adeta bir tapınak olarak görülen evin en önemli merkezi, ailenin tüm üyelerinin buluşma, yeme-içme ve

¹²¹ Dürüşken, Ç., **a.g.e.**, 7 s.

¹²² **y.a.g.e.**, 8 s.

¹²³ Dürüşken, Ç., **a.g.e.**, 5 s.

selamlaşma yeri olarak görülen ocak olmuştur. Vesta (Resim 27) bu ocağın kutsal koruyucusu ve temsilcisidir. Ailenin sürekliliğini sağlayan Lares (Resim 28), kilerin koruyucusu Penates (Resim 28), evin kapısının bekçisi olarak Ianus, ailenin kutsal gücünü simgeleyen Genius, üstlendikleri görevler açısından en önemli ev tanrıları arasında yer almıştır.¹²⁴ Bunların yanında, evin dirliğini ve düzenini sağlayan, ailenin dağılmamasına yardımcı olan ata ruhları Dii Manes de ev halkının özel tapımlarla yatıştırmaya çalıştığı koruyucu güçler olmuştur.

Resim 27. Roma Dönemi Tanrıça Vesta sembolü Sikke.

Kaynak: <http://rosenblumcoins.com/files/img/37a/233.jpg> Erişim Tarihi: 20.10.09

Evin babası (pater familias) ev halkının reisi olduğu kadar, taşıdığı dinsel görev ve sorumluluktan dolayı, aile dininin de yöneticisidir. Ailenin başında toplandığı ve birlikteliğinin görüntülediği evin ocağı kutsal bir mekândır.¹²⁵

¹²⁴ Dürüşken Ç., a.g.e., 8 s.

¹²⁵ y.a.g.e., 8 s.

Resim 28. Lares ve Penates.

Kaynak: http://www.the-romans.co.uk/p7hg_img_5/fullsize/33.lares.jpg

Erişim Tarihi: 20.10.09

“Geleneksel anlamda tüm Roma dinine hakim olan, bir doğa olayına ya da cansız bir nesneye bir ruh yerleştirme düşüncesi temelde ilkel bir animizmdir (canlılık). Romalılar bu ruhların hepsine değil, sadece kendi yaşam alanları ya da özgün uğraşları içinde etkin gücü olacağına inandıklarına tapınır ve bu ruhları rahatsız etmemek için belirlenen tüm kuralları gerektiği gibi yerine getirmeye özen gösterirlerdi.”¹²⁶

2.3.3. Devlet Dini

Roma devlet ocağı bir tapınak ve ev tanrıları da bu ocağın koruyucu tanrıları haline gelmiş, bu tanrıların ev içiyle sınırlı tapınımları ise devletin tapım törenleri olarak resmileşmiştir. Örneğin, Vesta aile ocağının tanrısıyken, sonradan devletin sönmez ateşinin tanrısı olmuştur. Evin kapısının bekçisi Janus, Roma'nın kapısının bekçisi, Iuno ise tanrıların kraliçesi haline gelmiştir.¹²⁷

¹²⁶ Dürüşken, Ç., a.g.e., 9 s.

¹²⁷ y.a.g.e., 12 s.

Devlet dininin bu aşamasında, tek tek ailelerde düzenlenen dinsel törenler, tüm toplumu içine alacak biçimde düzenlenen törenlere dönüşünce, bu dinsel törenleri düzenleyecek ve denetimini sağlayacak kurumlara da gereksinim duyulmuş ve bu durum ruhban sınıfının ortaya çıkışına neden olmuştur. Roma döneminde din kurumu olan pontifex (rahip) kurumu ve başındaki Pontifex Maximus (başrahip), devlet dininin bütün gereklerini, kurallarınca yerine getirmekten sorumlu olmuştur. Bütün dinsel konularda ve davalarda hâkim rolü üstlenen pontifexler seçimle işbaşına getirilir ve dinin en küçük ayrıntısını, her tür dua, adak ve tapım biçimini bilmekle kalmayıp ayrıca, her tanrının adını ve bu adı ne zaman ve nasıl kullanacağını da öğrenmekle yükümlü kılınmışlardır.¹²⁸

Roma döneminde halk, rahip heyetinin başkanlığında, çeşitli tanrılarla ilişkilerini düzenlemek ya da gerektiğinde bu ilişkileri yenilemek amacıyla, yılın belli günlerinde bayramlar düzenlemiştir. Bu bayramlarda edilen dualar, adanmış kurbanlar tapım biçimleriyle tanrıları yatıştırarak, ailenin ve devletin güvenliğinin sürdürülmesine yardımcı olmuştur.¹²⁹

2.3.4. Yunan Kültürü Etkisi Altındaki Din Aşaması

Roma devlet dininin özgün yapısı, İtalya dışından gelen kültürlerin, özellikle M.Ö. 3. yüzyıldan başlayarak Yunan'ın zengin söylence dünyasının, Olympos tanrıları sisteminin, doğu dinlerinin etkisiyle biçimlenen Yunan dininin ve Yunan felsefe okullarının ahlâk anlayışlarının etkisi altında yepyeni içerikler kazanmış, önceki aşamalardaki görüntüsünden daha derin bir yapıya sahip olmuştur.¹³⁰

Yunan dininin, Roma dinsel yaşantısının içeriğini belirlemede en önemli etkisi, bu dini çok tanrıcılığa (multi numinizm; polytheizm) dönüştürmesi olmuştur. Bu aşamada, numen, insanbiçimci içeriğe sahip olan Yunan tanrı düşünüyü içinde,

¹²⁸ A. Arthur Shiller, **Roman Law: Mechanisms of Development**, Mouton Press (Google Book), Malta 1978, 159 s.

¹²⁹ Dürüşken Ç., **a.g.e.**, 14 s.

¹³⁰ Çiğdem Dürüşken, **Roma'nın Gizem Dinleri**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000, 160 s.

insana özgü niteliklerle donanmış ve ölümsüzlük özelliğiyle insandan daha önemli bir varlık anlamı kazanmıştır. Tanrıların babası Iuppiter, Zeus'la; kadınların ve evliliğin koruyucusu Iuno, Hera'yla; tanrıların habercisi Mercurius, Hermes'le özdeşleşmiştir. Sanatçıların, zanaatkârların tanrıçası ve Roma bilgeliğinin ruhu Minerva Pallas Athene'nin; aşkın tanrıçası Venüs, Aphrodite'nin yaşam öyküleriyle anılmıştır. Neptunus, Poseidon; Vulcanus, Hephaistos; buğdayın ve bereketin tanrıçası Ceres, Demeter; kırların tanrısı Liber ise Dionysus ya da Bacchus olmuş. Avcıların tanrıçası Diana, Artemis'e, kardeşi Phoebus ise ışık tanrısı Apollon'a eş tutulmuştur.¹³¹(Tablo 2)

Tablo 2 Yunan Kültürünün Etkisi Altındaki Roma Devlet Dininin Tanrıları

Adı	Yunanca Adı	Tanımı
Apollo	Apollo	Sanat Tanrısı (özellikle şiir ve müzik)
Minerva	Athena	Bilgelik, Savaş ve El Sanatlarının ve Atina Kentinin Koruyucu Tanrıçası
Bacchus	Dionysos	Şarap ve Sarhoşluk Tanrısı
Ceres	Demeter	Tarım ve Bereket Tanrıçası
Diana	Artemis	Avlanmanın ve Çocukların Koruyucu Tanrıçası
Luno	Hera	Evliliğin Koruyucu Tanrıçası
Iuppiter	Zeus	Göklerin hakimi ve Roma Tanrılarının Hükümranı
Mars	Ares	Savaş Tanrısı
Mercurius	Hermes	Ticaret, Savaş ve El Sanatının Tanrısı
Neptunus	Poseidon	Denizlerin ve Yer Sarsmalarının Tanrısı
Venüs	Aphrodite	Aşk ve Güzellik Tanrıçası
Vulcanus	Hephaistos	Demircilerin Tanrısı
Uni	Iuno	Evlilik Tanrıçası

Kaynak: Çiğdem Dürüşken, **Roma Dini**, (Birinci basım), Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2003, 39 s.

Yunan dininin Roma devlet dini üzerindeki diğer bir etkisi tapınak anlayışında kendini göstermiştir. Roma dinindeki numen gibi soyut tanrı anlayışının tapınağa gereksinim duymamasının sonucu, önceleri evin ocağını, kilerini ya da eşliğini, mağara, pınar gibi doğal alanları birer tapınma yeri olarak gören Roma halkı, Yunan dininin etkisiyle, gerçek anlamda tapınak kavramıyla (templum) tanışmıştır.

¹³¹ Dürüşken, Ç., a.g.e., 19 s.

Roma tapınakları, sadece tapının yeri olarak kullanılmamış, aynı zamanda resim galerileri, heykel müzeleri ve değerli objelerin sergilenme alanı olarak da kullanılmıştır.¹³²(Tablo 3)

Tablo 3 Templum ve Başlıca Roma Tanrıları

				
Tapınak (templum)- PANTHEON (Bütün Tanrıların Tapınağı)				
				
Jupiter	Iuno	Mars	Venüs	İsis
				
Minevra	Neptün	Ceres	Vulcanus	Pan
				
Diana	Bacchus	Merkür	Vesta	Mithras

Kaynak: <http://www.roman-empire.net/children/gods.html> Erişim Tarihi:20.10.2009

Yunan dininin, Roma'nın dinsel içeriğine bir başka önemli etkisi ise, tanrıların efsanelerinin ve soylarının tarihçesinin anlatıldığı söylence dünyasının

¹³² Rodolfo Lanchiani, **Pagan and Christian Rome**, The Riverside Press, Cambridge, 1893, Ch II. 39 s.

tanıtımı aşamasında yaşanmıştır.¹³³ İtalya’da kurulan Yunan kolonileri ve Yunan anakarasıyla girişilen ticari ve siyasal ilişkiler sonucu, Yunanlıların tanrı öyküleriyle tanışan Roma, bu tanışıklığı kendi kültürüne uyarlamada zorluk çekmemiştir. Hayal gücü bakımından çok zengin bir dünyaya sahip olan Yunanlıların, Homeros ve Hesiodos’un destanlarıyla gelişen, lirik şiirler ve trajedilerle güçlenen ve felsefi kavramlarla derinleşen söylence dünyası, içerik açısından zengin olmayan, farklı bir kültür dokusunun ürünü olan Roma’nın geleneksel dinini temelden etkilemiştir.¹³⁴ Cinsiyeti olmayan yerli Roma tanrıları, bu etkilenme sonucunda, belli bir cinsiyet kazanmışlar ve onların da Yunanlılarınkine benzer soy tarihleri ve aşk öyküleri olmuştur. Roma bu yeni dinsel yapıyı, kendi tarihindeki ve tarihsel kişiliklerindeki özelliklerle birleştirerek Romalılaştırmış ve tarihte örnek kişiler ve olaylar olarak göstereceği ve gelecek kuşaklara bırakacağı kişilikler ve serüvenler yaratmıştır.¹³⁵

“Roma devlet dininin gelişimi, Roma’nın siyasal yaşamına ve bu yaşamdaki gelişmelere paralel olarak gerçekleşmiştir. Bu dinin ilkesi devlete ve Roma yurttaşlarına yararlı olanı çekip ayırmak ve devlet arenasında yönetime destek olarak işlev kazanmıştır. Bu yüzden, söylence dünyasının düzenlenmesinde, insanın aklını ve ruhunu bulandıran, onu karmaşık duygulara sevk eden anlatılar yerine, ulusal açıdan destan nitelikleri taşıyacak ve Roma tarihini yüceltecek öykülere yer verilmiştir.”¹³⁶

İmparatorluk döneminin devlet tanrılarına gösterdiği bu özen yanında, siyasal yayılımı kolaylaştıracağına inandıklarından fethedilen ülke tanrılarına da hoşgörülu yaklaşımı dikkate değer ve dengeli bir siyasi yöntem olarak belirlemişlerdir. İmparatorlar, devlet diniyle büyük bir uyumsuzluk yaşamadığı sürece, hâkimiyetine aldığı ulusların dinine hoşgörüyle yaklaşmış, tapınaklarını yağmalamamış ya da Tanrılarını mekânlarından kovmamışlardır.

¹³³ Dürüşken, Ç., **a.g.e.**, 20 s.

¹³⁴ Dürüşken, Ç., 2000, **a.g.e.**, 27 s.

¹³⁵ Dürüşken, Ç., **a.g.e.**, 25 s.

¹³⁶ **y.a.g.e.**, 26 s.

2.3.5. Roma İmparatorluk Kültü

Roma dininin, özellikle Doğu'nun din anlayışından esinlenerek edinmiş olduğu İmparatorluk kültürü, diğer bir değişle, İmparator'a ve ailesine tapım, İmparatorluk döneminin siyasal ve sosyal yapısının ayrıntılı tanımında önemli rol oynayan bir inanç biçimi olmuştur.¹³⁷ Mısır'daki firavunların tanrılaştırılmasından hareketle, Doğu'daki Yunan krallarının benzer uygulamalarla tanrılaştırılması, Roma dininde yeni bir hareketin doğuşuna neden olmuştur. Romalıların Akdeniz'in doğusunda yaşayan halklarla kurdukları siyasal ve ticari ilişkiler sonucunda, bu halkların yüzyıllardır krallarına tanrı olarak taptıklarına tanık olmaları, bu anlayıştan etkilenmelerine ve kendi yöneticilerine de birer tanrı olarak hitap etmenin uygun olacağı görüşünü benimsemelerine yol açmıştır.¹³⁸ Derin düşünülecek olursa, krallık döneminden başlayarak, Romalılar için siyasi lider Mısır'daki kadar olmasa da, dinsel liderliği özünde barındıran kişi olarak görülmüştür. Cumhuriyet döneminde, tek adamın bünyesinde toplanan bu kutsal hâkimiyet anlayışı yıkılmış, ancak kılık değiştirerek bu kez dinsel otorite görevi Senato ve Yaşlılar meclisinin sorumluluğuna verilmiştir. Tarihsel olayların yarattığı değişim sonucunda, Cumhuriyetten, İmparatorluk rejimine geçen Roma, krallık döneminden bu yana geçen 478 yıllık bir zaman sürecinden sonra, yine tek adam hâkimiyeti ve onun doğasına yerleşik olan siyasal ve dinsel otorite anlayışına, birçok farklılıklara karşın, geri dönmüştür.¹³⁹

Roma'nın İmparatorluk kültürü, batı eyaletlerdeki çeşitli merkezlerde kurulan yeni sunaklarla yayılmış ve benimsenmiştir.¹⁴⁰ İmparatorluk Kültü anlayışı özellikle M.Ö. 29 yılında Asia Minor'daki Yunan kentlerinden doğduğu için, Batı eyaletleriyle karşılaştırıldığında, Doğu eyaletlerinde Roma'nın bu yeni otorite

¹³⁷ Dürüşken, Ç., **a.g.e.**, 29 s.

¹³⁸ **y.a.g.e.**, 30 s.

¹³⁹ Ken Dowden, **Religions and the Romans**, Bristol Classical Press, London, 1997, 57 s.

¹⁴⁰ **y.a.g.e.**, 60 s.

anlayışı daha çabuk benimsenmiştir.¹⁴¹ Örneğin, Smyrna, M.Ö. 195 yılında kendisine Roma'yı yeni tanrıçaları olarak ilan edip, onun adına Rhomaia adını verdiği oyunlar düzenlemiştir.¹⁴² Yunan anakarasındaki bu düşünce arka planı, Doğu Akdenizdeki Yunan kentlerinin İmparatorluk kültürünü kabullenmelerini kolaylaştırmıştır. Ama bu dönemde aydın sınıflar arasında kabul gören Yunan felsefelerinin, özellikle Stoa'nın, tek adam yönetiminin insanlık için aşağılayıcı bir yönetim biçimi olduğunu vurgulaması, yurttaşların çoğunluğun bakışını imparatorlardan ötelere, daha derinlere yönlendirmelerinde etkin olmuştur.¹⁴³ Geç Cumhuriyet döneminde, siyasal ve sosyal kargaşalıkların bir sonucu olarak ortaya çıkan bireysel din arayışı, bu dönemde kendini oldukça kuvvetli hissettirmiştir. Bir yandan bazı imparatorların katı tutumları, hoşgörüsüzlüğü, kendi çıkarlarını halkın ve devletin çıkarlarının önüne geçirmeleri, diğer yandan Roma'nın dış siyasetinde yaşadığı gerginlikler, yurttaşların huzuru başkalarının tanrılarında, özellikle Mısır'ın İsis'inde ve Perslerin Mithra'sında aramalarına neden olmuştur. Bu yeni inanç arayışları sürecinde Roma devlet dini iyice zayıflamış, eski güçlü yapısını yitirmeye başlamıştır. Devlet dinini asıl yıkan M.S. 4. yüzyıldan başlayarak Roma'da büyük tepkilerle karşılaştığı kadar, büyük destekleri de bulan Hristiyanlık olmuştur. M.S. 492 yılında İmparator Theodosius'un Hristiyan olmayan bütün tapım biçimlerini reddetmesiyle birlikte, devlet dini yerini Hristiyanlığa terk etmek durumunda kalmıştır.¹⁴⁴

2. 3. 6. Roma Dinine Uyarlanan En Önemli Yabancı Pagan Tanrı ve Tanrıçalar; (Gizem Dinleri)

Kybele: Anadolu'nun Kubabası olan ve daha sonra Phrygia'nın tanrıçası Kybele olarak bilinen, her canlının, hayvanların ve insanların besleyicisi Kybele, İda dağı halkının taptığı doğanın tanrıçasıdır. Yeryüzünün yabanıl yaşamını, canlıları

¹⁴¹ S.R.F. Prince, **Ritüel ve İktidar**, çev. Taylan Esin, 1. Basım, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004, 35 s.

¹⁴² Dürüşken, Ç., **a.g.e.**, 34 s.

¹⁴³ **y.a.g.e.**, 34 s.

¹⁴⁴ Dürüşken, Ç., **a.g.e.**, 34 s.

üretmek ve bakımlarını üstlenmekle yükümlüydü. M.Ö. 7. ve 5. yüzyılda Yunanistan'a ve daha sonra Roma'ya yayılan Kybele, Yunan yazınsal kaynaklarında Meter Megale (Büyük Ana), Meter Antropon (İnsanların Anası), Meter Theon (Tanrıların Anası) ya da Magna Mater deum Idea (Tanrıların İda dağlı Büyük Anası) olarak geçmiştir.¹⁴⁵(Resim 29)

Resim 29 Kybele.

Kaynak: <http://www.hafif.org/imag/Methods/kybele-m.jpg>. Erişim Tarihi: 25.10.09

Kybele kültü, Romalı resmi makamların karşı çıkışlarına rağmen, İmparatorluk sonuna değin yaşamıştır ve bu dönemde tanrıçanın kuruyuculuğuna büyük saygı duyulmuştur. Bununla birlikte, M.S. 394 yılında I. Theodosius Ana Tanrıça'nın kamuya açık kutlamalarına tümüyle yasak getirmiştir.¹⁴⁶

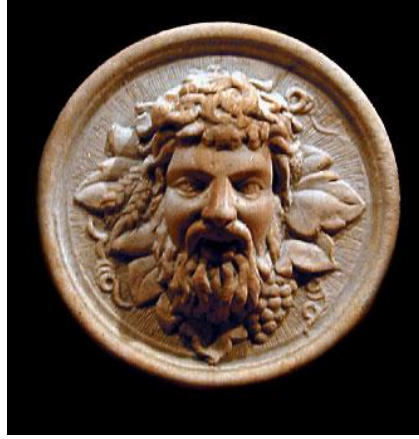
Bacchus: Roma'ya, Güney İtalya'nın Yunan kolonilerinden gelen kölelerin tanıttığı Bacchus (Resim 30) (Dionysos) tapımı, Roma'nın devlet denetim dışında yayılımını sürdürdüğü için, devlet dinine tehlike oluşturan önemli inançlardan birisi olarak tanınmıştır.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Dürüşken, Ç., 2000, **a.g.e.**, 72 s.

¹⁴⁶ **y.a.g.e.**, 83 s.

¹⁴⁷ Jo- Ann Shelton, **As the Romans Did**, (Second Edition), Oxford University Press, Newyork, 1988, 396 s.

Bacchus tapımı, Roma'nın M.Ö. 496 yılında yaşamış olduğu kıtlık sorununun bir çözümü olarak kabul edilmiştir. İnsanın ruhundaki ilkel duyguları ortaya çıkaran ve tutkuları destekleyen Bacchus İnancı, bu özelliği ile Roma devlet dinine tümüyle yabancı olmuştur.¹⁴⁸

Resim 30 Bacchus.

Kaynak: <http://www.ancientsculpturegallery.com/images168.jpg>

Erişim Tarihi: 25.10.09

Romalı yöneticiler, özellikle M.Ö. 2. yüzyılda belirginleşerek devlet denetiminden yoksun bir şekilde hızla yayılan Bacchus inancına karşı sert önlemler almak zorunda kalmışlardır.¹⁴⁹ Roma devletinin bu değişik inançlara karşı uğraşları ve getirdiği yasaklar, çeşitli şehirlerde farklı direnişlere yol açmıştır.

Ceres: Yunan dünyasının ünlü buğday ve bereket tanrıçası Demeter ve kızı Persephone'nin, Roma'daki karşılığı olan Ceres ve Proserpina'ya ilişkin inanç, bu iki tanrıçanın hüznü öyküsü çerçevesinde gelişmiştir.¹⁵⁰

Ceres İnancı, yaşam-ölüm, yeniden doğum, acı çekme ve tanrılarının yazgısını dine kabul edilen insanla paylaşma üzerine yapılanmıştır. İmparatorluğun geç dönemlerine kadar devam eden Ceres (Resim 31) inancı, başka bir tanrıçaya inanılmaya başlamasıyla birlikte saygınlığını yitirmiştir.

¹⁴⁸ Dürüşken, Ç., 2000, **a.g.e.**, 96 s.

¹⁴⁹ **y.a.g.e.**, 96 s.

¹⁵⁰ Dürüşken, Ç., 2000, **a.g.e.**, 107 s.

Hristiyanlığın ortaya çıkışıyla beraber, Roma İmparatorlarının Ceres inancına duydukları saygı, yerini pagan dinlerine açtıkları savaşla tanınan Hristiyan İmparatorların yasaklayıcı tavrına bırakmıştır.

Resim 31 Ceres

Kaynak: <http://www.yaklasansaat.com/resimler/EARTH/volkanlar/Ceres.jpg>,

Erişim Tarihi: 25.10.09

İsis: Mısırın yaşam, bereket ve koruyucu tanrıçası İsis'in, kardeşi ve eşi Osiris'in ölümü ve yeniden doğumu üzerine biçimlenen bu inanış, Roma'ya M.Ö. 1. yüzyılın ilk yarısında girmiş ve özellikle köleler, azatlılar arasında büyük bir taraftar toplamıştır.¹⁵¹

İsis inancı öncelikle küçük gruplar halinde gelişmiştir. Bu inancın gerçek yayılışı Roma'nın Mısır ile olan ilişkilerinin daha da ilerlemesi ile olmuştur. Roma İmparatorlarının bir kısmı bu inancın ritüellerinin uygulanmasına izin verirken, diğer kısmı tamamen yasaklamıştır.

Özellikle İmparatorluk döneminde, tüccarlar, gemiciler, köleler aracılığıyla, Roma'nın dışına taşıp İtalya'nın kuzeyine kadar ulaşmış, oradan da eyaletlere

¹⁵¹ Dürüşken, Ç., 2000, **a.g.e.**, 126 s.

yayılmayı başaran bir inanç haline gelmiştir. M.S. 1. yüzyılda, İsis ve Osiris (Resim 32) kültü Sahra çölünden, Britannia'ya kadar geniş bir alanı etkisi altına almıştır.

Resim 32 İsis ve Osiris

Kaynak: <http://www.ancientsculpturegallery.com/images/206.jpg>

Erişim Tarihi: 27.10.09

Mısır'ın bütün gizemi, görkemli giysileri, ilginç kuralları, sembolleri ve kutsal eşyalarıyla Roma'yı M.S. yaklaşık 3. yüzyıla kadar etkisi altına alan İsis tanrıçasının kültü, İskenderiye çıkışlı bir inanç olmasıyla da farklı bir öneme sahip olmuştur.¹⁵² İsis inancı, Hristiyanlığın doğuşundan, İskenderiye kültürünün ona şiddetle karşı çıkışına değin sürmüştür.

Mithras: “Mısır'ın yaşam ve bereket ve koruyucu tanrıçası İsis'in, kardeşi Roma'nın Pagan kültürleri arasında, Hristiyanlığın kültürel tarihi açısından incelenmesi gereken en önemli kült, Mithras kültürüdür.”¹⁵³ Hint- İran tanrısı olan Mithra, (anlaşma ve dostluk) kavramlarının tanrısıdır, aracılık eden anlamına gelmektedir. M.Ö. 15. yüzyılda tapımına başlanmış olan Mithra'nın Yunanadaki adı Mithras olup, Pers inancındaki güneş tanrısına eştir. Bu sebepten Kültü güneş

¹⁵² Dürüşken, Ç., 2000, **a.g.e.**, 144 s.

¹⁵³ Dürüşken, Ç., 2000, **a.g.e.**, 146 s.

tapınımına dayanmaktadır. Aynı zamanda Mithra, ışığın, savaşın, adaletin ve inancın simgesi de olmuştur.

Yunan dünyasına, Güneş tanrısı Helios'la ve Roma'da Sol Invictus'la (Yenilmez Güneş) özdeşleştirilen Mithras, genellikle insan biçiminde temsil edilmiştir. İran'da Zoroaster dininin ortaya çıkışından sonra, bu dinin Pagan tanrılarına hoşgörülü bakmamasından dolayı, yaygınlığını yitirmiştir.¹⁵⁴

Mithra (Resim 33) inancının taraftarlarının özellikle Romalı askerler, tüccarlar ve köleler olması, bu inancının yayılımın önemli rol oynamıştır.

Mithra dininin öğretisi ve inançlarıyla ilgili bilgilerimiz, tapınak merkezlerindeki nişlerde yer alan (boğa öldürme) sahneleri çerçevesinde biçimlenmiştir. Buluntulardaki yılan, köpek, kuzgun, akrep, aslan gibi figürinler de dinin ayırıcı özelliklerinden olmuştur.

Resim 33 Mithra

Kaynak: <http://www.hermetics.org/images/mithra12.jpg>

Erişim Tarihi: 27.10.09

Bu inancı diğer inançlardan ayıran en büyük özellik, halka açık olan hiçbir dinsel törenin yapılmamış olmasıdır.¹⁵⁵ Farklı inançlara sahip olanlar, bu inanç biçimine katılamamaktaydı. Diğer inanışlarda ise böyle bir kural konulmamıştır.

¹⁵⁴ Peggy Fletcher Stock, **A Word of Faith**, Signature Books, USA, 1998, 55 s.

¹⁵⁵ Dürüşken, Ç., 2000, **a.g.e.**, 154 s.

İmparatorluk döneminden Hristiyanlığa kadar yaşamını sürdüren bu inanç, Hristiyanlığın resmi din oluşuyla beraber diğer doğu inançları gibi yasaklanmıştır.¹⁵⁶

Roma döneminin Pagan inançları, ölüm ve yeniden doğuş gibi temel içerikleriyle, kurtuluş düşüncesiyle, törensel ve sembolik bir takım özellikleriyle Hristiyanlığa kaynak oluşturmalarına rağmen, bu yeni dinin karşısında tutunamamışlardır. Bunun sonucunda Hristiyanlığa miras olarak bıraktıkları özellikleri dışında, bu yeni dinin karşısında tümüyle geri çekilmek zorunda kalmışlardır.¹⁵⁷ Roma'nın Hristiyanlığı kabulünden sonra başa geçen İmparatorların da yeni dinin yaygınlaşmasını engelleyecek diğer inanç unsurlarını istememesi ile bu inançlar yok olmuştur. Tüm bu Pagan inançları M. S. 391–92 yıllarındaki İmparatorluk kararnamesiyle dinler tarihinde yok sayılmıştır.¹⁵⁸

2.4. Roma Döneminde Kullanılan Ritüel Araçları

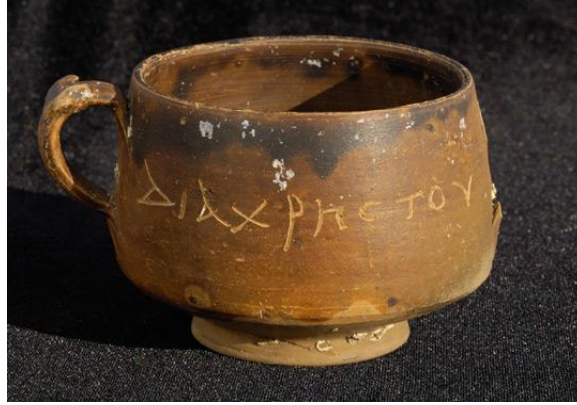
Ritüel, dini bir inanç gibi benimsenmiş alışkanlık, toplumca kutsallaştırılmış davranışlar, davranış biçimleri, temalar olarak açıklanmıştır. Bu bilgi ışığında Antikçağlarda ve Roma Döneminde kullanılan ritüel araçları; Tapınaklar, heykeller, yazıtlar, terracotta figürinler, sunu kapları, içki kapları, kandiller, sikkeler ve semboller olmuştur. İç içe geçmiş olan bu kavramlar birbirinden ayrılmamaktadır. Örneğin; tapınaklarda tanrı ve tanrıçalara adanmıştır. Tapınakların içinde ve çevresindeki yazıtlar ve heykellerde tanrı ve tanrıçalara öykünme, övgü ve onları insanlaştırma çabası görülmektedir. Sikkeler ve kandiller, sunu ve içki kapları (Resim 34), terracotta figürinler sadece ölü kültlerinde ve tapınaklarda değil evlerde, kamu binalarında, tiyatrolarda, forumlarda (agora), cadde ve sokaklarda, kentlerde ve ülkelerde en yaygın ritüel aracı olarak kullanılmışlardır.

¹⁵⁶ y.a.g.e., 2000., 159 s.

¹⁵⁷ Dürüşken, Ç., 2000, a.g.e., 162 s.

¹⁵⁸ y.a.g.e., 2000, 163 s.

Tüm bu ritüel araçlarında okuma-yazma bilmeyen cahil halka ¹⁵⁹*ulaşabilmek için semboller kullanılmıştır.

Resim 34 M.Ö. 2- M.S. 1.yy Sunu Kabı, üzerinde “Sihirbaz İsa’dan” yazmakta,
Kaynak: <http://www.tayproject.org/haberarsiv20089.html>
Erişim Tarihi: 06.11.09

Tüm ritüellerde kullanılan araçlar farklı farklı seçilmiştir. Temel olarak uyarlanan semboller o inanç biçimine ve tanrı ya da tanrıçanın özelliklerine göre şekillendirilmiştir. Örneğin Kybele inanisında ritüel aracı olarak doğanın seslerini andırdığı için tiz sesli flütler, kavallar (aulos), ziller (kymbalon), çalparalar (krotalon) ve tefler (tympanon) kullanılmıştır.¹⁶⁰ Bacchus inanisında ceylan postları, sarmaşıktan taçlar, uçunda cam kozalağının takılı olduğu sarmaşık ya da asma yapraklarıyla sarılı değnek (thyrsos) (Resim 35), İki kulplu büyük şarap kupaları (kantharos)¹⁶¹, çift borulu flüt, davullar, ziller¹⁶² ve tefler kullanılmıştır.

¹⁵⁹ * Cumhuriyetin erken dönemlerinde okul olmadığından erkek çocukları okuma yazmayı ya ebeveynlerinden ya da genellikle Yunan kökenli olan paedagogi adı verilen eğitilmiş kölelerden öğreniyorlardı. Bu dönemde eğitimin başlıca amacı delikanlıları tarım, savaş, Roma gelenekleri ve kamu işleri konusunda eğitmektir. Genç erkekler şehir hayatını babalarına dinî ve siyasi görevlerinde eşlik ederek öğrenirlerdi. Eğitim faaliyetleri MÖ 3. yüzyılda Helen krallıklarının fethedilmesi ve sonrasındaki Yunan etkisiyle ıslah edilmişti. Yedi yaşından sonra gidilen bu okullar özeldi ve halktan olanlar imkanları dahilinde çocuklarını okutabilirlerdi. (http://tr.wikipedia.org/wiki/Antik_Roma)

¹⁶⁰ Dürüşken, Ç., 2000, **a.g.e.**, 73 s.

¹⁶¹ Dürüşken, Ç., 2000, **a.g.e.**, 93 s.

¹⁶² **y.a.g.e.**, 2000, 97 s.

Resim 35 Thyrsos tutan Dionysos ve çiftli flüt çalan Satyr.

Kaynak: <http://www.utexas.edu/courses/mythologiein/images/71712thyrsos.jpg>

Erişim Tarihi: 06.11.09

Ceres inanisında ise alkol alınmaz, oruç tutulur ve diğer inanışlardaki gibi boğa kurban edilmediği domuz kurban edildiği görülmüş ve buğday sembol olarak kullanılmıştır. İsis inanisında *lykhnoukhai* (meşale ya da mum taşıyan heykel)¹⁶³, laterna (antik fener), altın hurma yaprağı, asa, kâhinin yılanını simgeleyen *hydriai* (amphora) ritüel araçları olarak bilinmektedir. Mithra inanisında ise; güneş ve her şeyi gören göz betimlemesi, beyaz boğa, ay, yıldızlar, gezegenler, gök cisimleri ritüel sembolleri olarak kullanılmıştır. Tüm bu pagan inanışlarındaki ritüellerin ortak noktası başlangıçlarının ve sonlarının tapınakta çeşitli sunular ve kurban törenleriyle gerçekleşmesidir. Bu törenlerde kullanılan ritüel araçlarından biri olan kandiller üzerindeki pagan sembolleri dördüncü bölümde incelenmiştir.

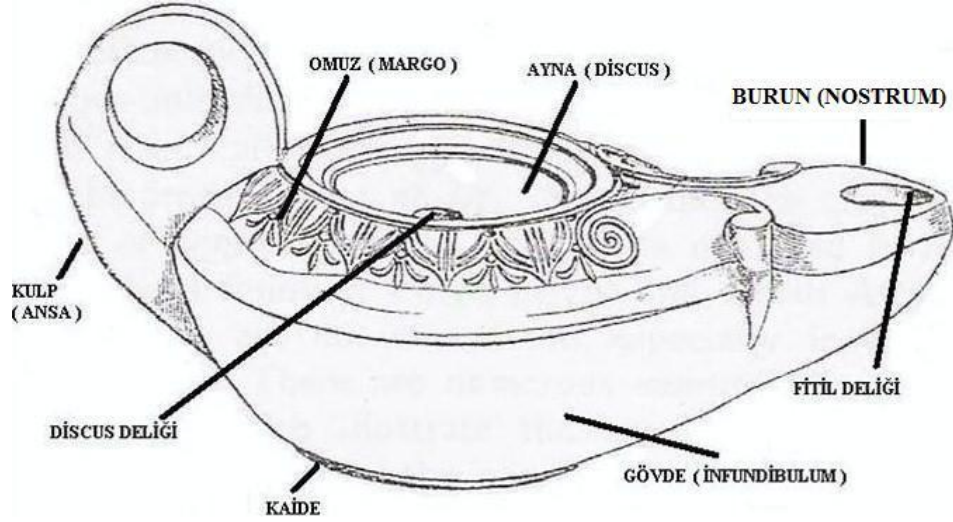
¹⁶³ Donald M. Bailey, *A Catalogue of the Lamps in The British Museum I, Greek, Hellenistic and Early Roman Pottery Lamps*, London, 1975, 218 s.

3. BÖLÜM

KANDİL TİPOLOJİSİ VE KRONOLOJİSİ

3.1. Kandil Terminolojisi ve Yapım Teknikleri

(Resim 36)

Resim 36 Kandilin bölümleri ve bu bölümlerin Terminolojik adları.

Kaynak: <http://parkeoloji.com/?p=7>

Erişim Tarihi: 10.11.09

Infundibulum (Gövde) : Yağ haznesi işlevini gören kısım.

Rostrum (Burun) : İçine fitilin yerleştirildiği ve yakıldığı kısım.

Diskus (Ayna) : Bezemeli ve ya bezemesiz olabilen kandilin üst kısmı.

Margo (Omuz) : Diskusu çevreleyen bezemeli ve ya bezemesiz kısım.

Ansa (Kulp) : Burunun karşı yönüne yapılan tutamak.

Kandil Yapım Teknikleri

Antik dönemde kandil üretimleri; elle şekillendirme, çarkta şekillendirme ve kalıp yapımı olmak üzere üç farklı yöntemle gerçekleştirilmiştir. Göze hitap etme kaygısı olmadan yalnızca işlevsel amaçla basit olarak elde biçimlendirilen kandil, son rötuşları yapılarak fırınlamaya hazır hale getirilmiştir.¹⁶⁴ Elle kandil yapımı,

¹⁶⁴ Gamze Günay Tuluk, “İonia Bölgesinde Helenistik Dönem Kandilleri”(Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996), 12 s.

erken dönemlerde yaygın olmakla beraber, Hellenistik dönemde de görülmektedir. Bunlar elle çanak şekli verilen, bazen kaba bir burnu ve kulbu olan araçlar olmuşlardır.¹⁶⁵ (Resim 37)

Resim 37 Elle şekillendirilmiş Kandiller.

Kaynak: <http://www.accla.org/actaaccla/oillampskb2.html>

Erişim Tarihi: 12.11.09

Çarkla kandil yapımı Orta Tunç Çağ'dan itibaren görülmüştür. Çömlekçi çarkının bulunmasıyla çark yapımı kandiller görülmeye başlar ve M.Ö. 6. yüzyıl'dan sonra, çarkla kandil yapımı yaygınlaşmıştır. Kandilin çarkla yapıldığı, kaidede bulunan ve kandil gövdesinin çarktan alınırken, bir ip veya tel yardımıyla kesilmesinden oluşan yay izlerinden anlaşılmıştır. Çarkla üretimde, kandil gövdesi çarkta biçimlendirildikten sonra, burun ve kulp ayrıca yapıp eklenmiştir. Bu tip kandillerde burun yapımında iki farklı yöntem uygulanılmıştır. Kandil gövdesinin yanına bir delik açılmış ve bir tarafı açık, boru biçimindeki burun buraya yerleştirilmiş ve ya doğrudan doğruya burun işlevini görecektel, gövdeye eklenmiş ve olasılıkla metal bir alet yardımıyla, fitil deliğı ile gövde aynı anda delinmiştir.¹⁶⁶ Bu şekilde yağ haznesinin kapanması, ışığa gelen böceklerin ve tozun yağın içine düşmesi engellenmiştir.¹⁶⁷

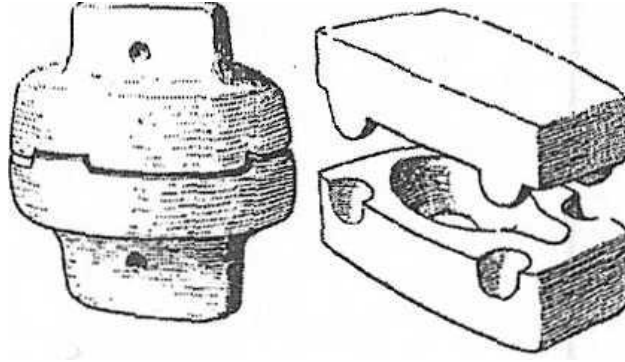
¹⁶⁵ Sedef Çokay, **Antikçağda Aydınlatma Araçları**, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2000, 13 s.

¹⁶⁶ **y.a.g.e.**, 13 s.

¹⁶⁷ Tuluk, **a.g.e.**, 12 s.

Hellenistik dönem kandilleri, alışılmış geleneğin devamı olarak önceleri çarkta yapılmış, M.Ö. 3. yüzyılın başlarında kalıbın ortaya çıkmasıyla iki farklı yöntem ile üretime devam edilmiştir.¹⁶⁸

Kalıpla kandil üretiminde iki tür kalıp kullanılmıştır. Bunlardan (Patris) adı verilen ve (model) olarak tanımlayabileceğimiz kalıp (Resim 39), tam bir kandil formunda, yekpare ve pozitif olarak hazırlanır, sertleşinceye kadar pişirilir ve çok sayıda matris çıkarmasına yardımcı olurdu. Matris ise, kandilin alt ve üst kısımlarını oluşturacak şekilde, negatif olarak hazırlanmış, pişmiş toprak veya alçıdan yapılmış kalıp olarak adlandırılmıştır.¹⁶⁹ (Resim 38)

Resim 38 Kandil Kalıpları

Kaynak: Sedef Çokay, **Antikçağda Aydınlatma Araçları**, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2000, 14 s.

Resim 39 Kandil Kalıbını yüzeyden görünümü.

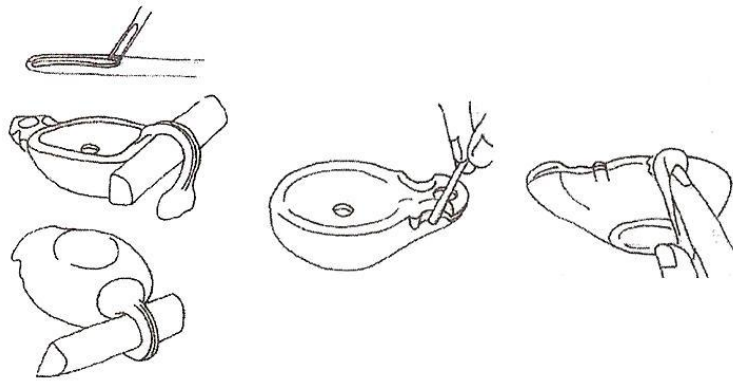
Kaynak: <http://www.ancientlamps.com/MOLD.GIF>.

Erişim Tarihi: 12.11.09

¹⁶⁸ y.a.g.e., 21 s.

¹⁶⁹ Çokay, a.g.e., 13 s.

Kalıpla kandil üretiminde kullanılan iki farklı yöntem şu şekilde açıklanmıştır. Kil, henüz ıslakken matrislere elle yayılır ve iki parçanın birleştirilip kuruması beklenmiştir, kilin kuruma sonucu küçülmesinden, kandilleri kalıplardan çıkartmak kolaylaşmıştır. Kalıp parçalarının birleşme kısımlarındaki fazlalık veya eksiklikler, ıslak kil ve bir tahta alet ile düzeltilmiştir. Discus deliği, fitil deliği ve gerekli ise hava delikleri kesilerek ya da metal aletler yardımıyla açılmıştır. Eğer kandilin kulbu kalıpla yapılmamışsa, kulp daha sonra elle şekillendirilip eklenmiştir.¹⁷⁰ (Resim 40)

Resim 40 Kandille ilgili düzeltmeler ve kulp ekleme tekniği.

Kaynak: Sedef Çokay, **Antikçağda Aydınlatma Araçları**, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2000, 14 s.

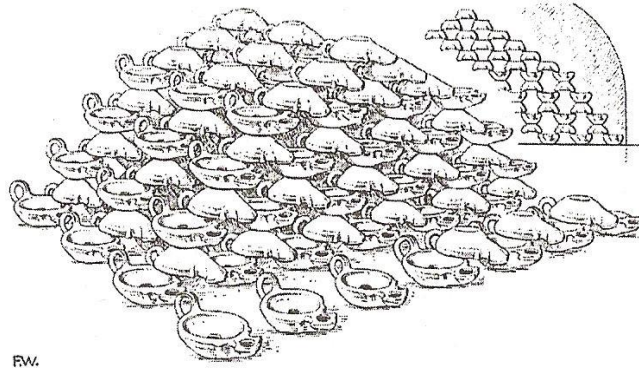
Kalıp kandil yapımında kullanılan diğer yöntem ise; iki ayrı kalıp içinde deri sertliğine kadar kuruyan kil kalıplardan çıkarılıp, parçalar birbirine eklenerek rötuşları yapılmıştır.

Kalıpla kandil üretiminin neredeyse bir endüstri haline gelmesinden sonra, atölyelerde çok sayıda kalıba ihtiyaç duyulmuş ve kil kalıpların yanında alçıdan yapılmış kalıplar da kullanılmıştır. Ancak alçı kalıp parçaları, dayanıksız oldukları için, çok az sayıda ele geçmiştir.¹⁷¹

¹⁷⁰ Çokay, a.g.e., 14 s.

¹⁷¹ Wolfgang Radt, **Lampen und Beleuchtung in der Antike**, Antike Welt, 1986, 17, 1, 47 s.

Kandillerin birçoğunda rastlanan boya ve sır izleri, onların sıra veya boyaya daldırma, fırça veya elle sürme gibi yöntemlerle boyandıklarını veya sırlandıklarını göstermektedir.¹⁷² İlk zamanlar çok kaliteli olan sırlar Roma İmparatorluk Dönemine gelindiğinde Seri üretimden kaynaklı bir bozulmaya uğramıştır. Helenistik dönemde kandiller daldırma yöntemleriyle sırlanmışlardır. Roma döneminde ise bu durum malzeme kaybı olarak görülmüş ve fırçayla sırlama yapılmıştır.¹⁷³ Bu kandiller sadece kandillerin pişirildiği özel fırınlara yerleştirilerek pişirilmiştir. (Resim 41)

Resim 41 Kandillerin Fırında İstiflenme Şekli.

Kaynak: Maria Ludwika, Bernhard, Lampki Starożytne, Warszawa, 1955, 148 s.

3.2. Dönemlerine Göre Kandil Formları

İçine yağ konularak, bir fitil yardımıyla yakılan aydınlatma aracına kandil denir. Kandil, antik çağda en çok kullanılan aydınlatma araçlarından bir tanesi olup en erken dönemlerde taştan ya da deniz kabuğundan yapılmıştır. (Resim 42) Daha sonraları teknoloji ve ticaretin gelişmesiyle beraber, özellikle Arkaik ve Klasik Dönemlerde çark yapımı, pişmiş toprak kandiller; yine bunlarla beraber ve bunlardan sonra kalıp yapımı kandiller kullanılmıştır.¹⁷⁴

¹⁷² Oscar Broneer, **Corinth, Volume IV, Part II: Terracotta Lamps**, American School at Athens, Harvard University Press, Greece, 1930, 34 s.

¹⁷³ Radt, **a.g.e.**, 48 s.

¹⁷⁴ Günsel Dağlı, “Hadrianoupolis Surları Kurtarma Kazısında Bulunan Roma ve Bizans Dönemi Kandilleri” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 11 s.

Resim 42 Deniz kabuğundan Kandiller.

Kaynak: <http://www.jewishmag.com/98mag/yavnehyam/oillamps.jpg> Erişim Tarihi: 12.11.09

En erken kandil kullanımının, Paleolitik Çağ'a kadar indiği bilinmektedir. Yapılan kazılar sonucu, Paleolitik Çağ'a ait taş ve deniz kabuğundan yapılmış kandiller bulunmuştur.¹⁷⁵ Deniz kabuğu ve taş kandillerin ardından, çanak şekilli kandiller görülür. Örneğin Myken Saraylarının yıkılmasından sonra, Son Tunç Çağı'nda çanak şekilli kandiller görülmüştür.¹⁷⁶ Bu tip kâse kandillerde, fitil, yüzeyde yanar ve alevi kontrol edilemezdi, bununla beraber duman da oluşturmazdı; bunu önlemek için, kâse dudağının katlanmasıyla, fitilin geçebileceği delikler açılmıştır. Erken dönem kandilleri, burunları geniş tasarlanan kısa burunlu açık kâselerdir; bu kâseler, zamanla gelişerek yağ haznesi daha muhafazalı, daha derin ve daha estetik uzun burunlu kandilleri oluşturmuşlardır.

M.Ö. 7. yüzyıl'da çanak şeklindeki kandillerle üretimde başarı gösteren Atina, M.Ö. 6. yüzyıl'dan 5. yüzyıl'a kadar Küçük Asya ile birlikte, çarkta üretime geçerek, yeni tipler üretilip, kandil ticaretinde önemli bir yere sahip olmuştur. M.Ö. 3. yüzyıl'da ise kalıplama yöntemi ile yapılan kandil üretimi başlamaktadır. Bu yöntemle üretim yapan, bu dönemin en önemli merkezleri Küçük Asya'da yer alan Knidos ve Ephesos'tur.¹⁷⁷ M.Ö. 1. yüzyıl ve M.S. 1. yüzyıl'da İtalya'da yeni formlar

¹⁷⁵ Donald M. Bailey, **Greek and Roman Pottery Lamps**, Great Britain at the University Press, London, 1972, s.17.

¹⁷⁶ Dominique Kassab – Tezgör, T. Sezer, **İstanbul Arkeoloji Müzeleri Pişmiş Toprak Kandilleri 1**, İstanbul, 1995, s. 27.

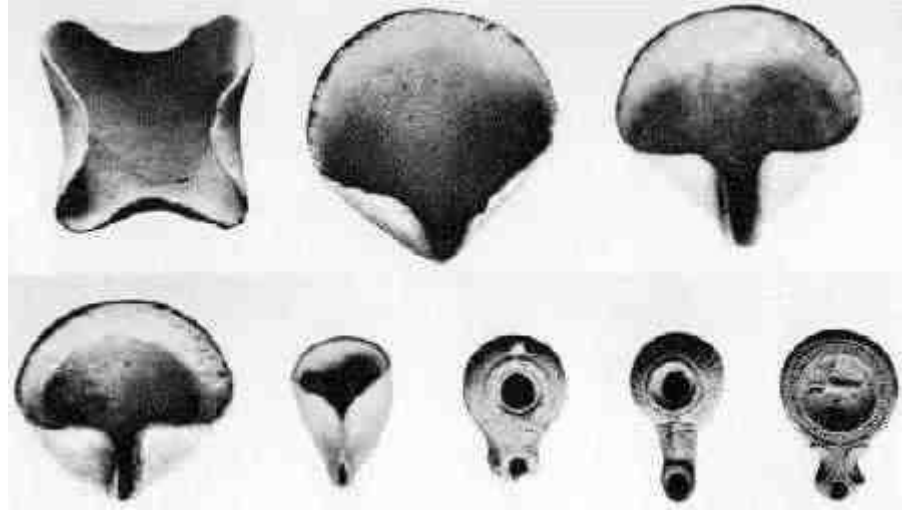
¹⁷⁷ Dağlı, **a.g.e.**, 12 s.

üretlmıştır. Bunlar süsleme ve bezeme özellikleriyle antik dönem agoralarında oldukça rağbet görmüştür. M.S. 3. yüzyıl'da yağın pahalalanmasıyla İtalya'daki üretim azalmış yoğunluk Yunanistan, Küçük Asya, Doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika'ya yönlenmiştir. Tanrı ve Tanrıça tapınımlarının olduğu bu dönemde ağırlıklı olarak pagan sembolü kandiller gözlemlenmiştir. M.S. 4. yüzyıla kadar kandiller hem görsel zevke hem de dini amaçlara uygun olarak özenli ve çok çeşitli olarak yapılırken, bu yüzyılda gelişen Hristiyanlık inancı sonucu kandillerin sadeleşmeye ve basitleşmeye başladığı görülmüştür. Zamanla pagan inancının eskisi kadar baskın olmaması ve kullanımın ön plana çıkması sonucu, kandiller basit astarlı ve çoğunlukla seri üretim sonucu özensiz bir işçiliğe sahip olarak karşımıza çıkmışlardır.¹⁷⁸ M.S. 5. ve 6. yüzyıllarda Batı Anadolu'da, büyük kısmı başta Ephesos olmak üzere, Smyrna, Miletos ve Sardes'te üretilmiş kaliteli kandiller ortaya çıkmaya başlamıştır.¹⁷⁹ Hristiyanlığın kabulü ile beraber Kutsal Monogram, azizler ve haç betimlemeli kandiller üretilmiştir. Bizans Dönemi'nde kalıp yapımı bozulmaya ve yavaş yavaş terk edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde kısmen çark tekniğinin kullanıldığı kandillerin ortaya çıktığı görülmüştür. 8. yüzyıl'dan sonra kandillerin iyice seyrekleşmeye başlar ve yapımı keşfedilen mumların, kandillerin yerini almaya başladığı görülmüştür.¹⁸⁰(Resim 43)

¹⁷⁸ Gürol Barın, "Aydın ve Milet Müzesi'ndeki Üzeri Kabartmalı Hellenistik – Roma Dönemi Kandiller", (Yayınlanmış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1995, 6 s.

¹⁷⁹ Çokay, **a.g.e.**, 10 s.

¹⁸⁰ Barın, **y.a.g.e.**, 4 s.

Resim 43 Erken Tunç Çağından Bizans Dönemine kadar Kandilin Evrimi.

Kaynak: J. W. Hayes, **Ancient Lamps in the Royal Ontario Museum I: Greek and Roman Clay Lamps A Catalogue**, The Royal Ontario Museum, Toronto, 1980, 159 s.

3.3. Kandillerin Kullanım Alanları

Kandiller toplumun her kesiminde farklı farklı amaçlarla kullanılmıştır. Evlerde nişler içine yerleştirilerek, duvara çakılı askılara ya da tavandan sarkan zincirlere asılarak veya özel masalar üzerine konularak kullanılmıştır.

Tapınak ve kutsal mekânların aydınlatılmasında, ışığın olabildiğince fazlaşması istenmiş ve bu nedenle kandilin burun sayısı arttırılmıştır. Kaunos'da bulunmuş olan çok burunlu kandiller, bir çukur içinde topluca ele geçmiştir. Bu kandillerin tapınağa adandığı, tanrının malı olarak kutsal bir nitelik kazandıkları ve rahipler tarafından tapınak alanında açılan bir çukura dolduruldukları İleri sürülmüş tür.¹⁸¹

Pişmiş toprak kandiller İmparatorluğun bir ucundan diğerine, çok miktarda bulunmuştur.¹⁸² Cadde ve sokakların aydınlatılması için, ev ve dükkânların dış kısımlarında, gece düzenlenen şöenlerde, tiyatrolarda kandiller kullanılmıştır.

¹⁸¹ Çokay, a.g.e., 24 s.

¹⁸² Hilary j. Deighton, **Eski Roma Yaşantısında Bir Gün**, çev. Hande Kökten Ersoy, 2. Basım, Homer Kitabevi, İstanbul, 2002, 67 s.

Kandiller cadde ve evlerde aydınlatma aracı olarak kullanıldıkları gibi, zaman zaman eski bir geleneğin devamı olarak, evlerin temellerine de konulmuşlardır.¹⁸³

Maden işçilerinin, madende çalışırken, alınlarına kandil bağladıkları bilinmektedir. İşçiler yanlarında pişmiş toprak veya madenden, özellikle kurşundan, çukur lambalar bulundurmuşlardır. Galeriye veya kuyuyu aydınlatmak için nişler içine kandiller yerleştirilmiş veya tavandan aşağıya sarkıtılmıştır. Romalılar ise yağla doldurulan ve bir fitili olan kurşun kaşıklardan da kandil olarak yararlanmışlardır.¹⁸⁴

Roma geleneğinde, arkadaşlar birbirlerine yeni yıl hediyesi olarak, üzerinde "mutlu bir yıl dileğini" ifade eden yazının bulunduğu özel bir kandil vermişlerdir. Yeni bir bebek doğduğunda, altlarında değişik isimler yazılı kandiller yakılır, bunların hangisi uzun süre yanarsa, bebeğe bu kandilde yazan isim verilmiştir.¹⁸⁵

Tüm bu bilinen ritüellere ek olarak, kandillerin kült törenlerinde, mezar ve sunaklarda yakıldıkları veya adak olarak sunuldukları bilinmektedir. Mezarlarda ölen kişinin yanına veya mezara kandil konulması, eski bir gelenektir. Ölen kişinin yaşamı boyunca kullandığı kandili öbür dünyada da kullanacağı düşünülerek konulmuştur. Paganizmdeki ölümden sonra yaşam inancı ritüelinde bu şekilde sürdürülmüştür. Mezarlarda bulunan kandillerin çoğu, ya bir kez yakılmış veya hiç kullanılmamıştır. Bunlar tören sırasında çevreye ışık sağlamış olabilecekleri gibi, ölümün karanlığına karşı ışık verici olarak sembolik bir anlam da taşıyor olabilirler. Bununla birlikte Roma geleneğinde, ölen kişinin evinin kapısına kandil konulması da oldukça yaygın bir ritüeldir.¹⁸⁶ Kandil kullanımı, mumun yaygınlaşmasıyla bağlantılı olarak, M.S. 7. yüzyıl'dan sonra azalmıştır.¹⁸⁷

¹⁸³ Varda Sussman, **Ornamented Jewish Oil- Lamps**, Aris & Phillips, Jerusalem, 1972, 2 s.

¹⁸⁴ Albert Neuberger, **Die Technik des Altertums**, Leipzig, 1977, 237 s.

¹⁸⁵ Robert James Forbes, **Studies in Ancient Technology VI**, Leiden, 1958, 166 s.

¹⁸⁶ Çokay, **a.g.e.**, 26 s.

¹⁸⁷ **y.a.g.e.**, 26 s.

4. BÖLÜM

PAGAN SEMBOLLERİNİN KANDİLLERE YANSIMALARI

4.1. Antik Pagan Sembolleri

4.1.1. Temel Elementler

Antik çağlarda ateş, su, hava ve toprak dört temel element sayılmıştır. Bu elementlere saygı gösterilmiş ve kutsal gücün varlığının göstergesi olduğuna inanılmış bu sebepten antik dinlerin birçoğunda önemli bir rol oynamıştır. Ruhun bu dört elementin birleşiminden oluştuğuna ve birleştiklerinde ateş ya da alev formu aldıklarına inanılmıştır.¹⁸⁸(Resim 44)

Resim 44 Toprak ve Su sembollerinin birleşimi olan kandilde semboller, kandilin gövdesini oluşturmuştur. Q 1107 M.S. 1.yüzyıl, Kaynak: Bailey Donald M., **A Catalogue of Lamps in The British Museum II, Roman Lamps Made in Italy**, London, 1980.

Bu sembollerde, toprak (kare), su (daire), ateş (üçgen) ile hava iç içe iki üçgen ya da hilal biçiminde tasvir edilmiş, gökyüzü hepsinin üzerinde olan bir taş

¹⁸⁸ Elizabeth Edwards Goldsmith, **Ancient Pagan Symbols**, The Knirkerborker Press, London, 1929, 4 s.

şeklinde gösterilmiştir. Su ile toprak (madde) ve ateşin (ruh) arasındaki ilişki de burada ortaya konmuştur. (Resim 45)

Resim 45 Toprak, Su, Ateş, Hava Sembolleri.

Kaynak: Elizabeth Edwards Goldsmith, **Ancient Pagan Symbols**, The Knirkerborker Press, London, 1929, 4 s.

Dört kolon ile desteklenen üçgen tapınaklar sembolize edilmiştir. (Resim 46) Tapınaktaki ilahi adanmışlık üçgen formla kaplanmıştır. Yeniden üretimin ve yaratımın temsilcisi olan dört elementin kontrolü ardındadır veya diğer bir deyişle dört yaratılmış dünyayı ayakta tutmuştur. Bu şekilde Venüs her yerde üç dünyanın kraliçesi olmuştur, Cennet, Dünya, Cehennem ve dört element onun sıfatlarının üzerindedir ve üç, dört ve yedi sayıları Venüs'e göre kutsal sayılar kabul edilmiştir¹⁸⁹

Resim 46 İsis tapınağı kandil. Sembol kandilin gövdesinden oluşturmaktadır.

Kaynak: Bailey Donald M., **A Catalogue of the Lamps in the British Museum III, Roman Provincial Lamps**, London, 1988. Q 1975, M.S. 1. yüzyıl.

¹⁸⁹ Goldsmith, a.g.e., 5 s.

Üçgen ve Yıldız

Üçgen, iki tanenin üstüne olan tekle birlikte üç şeyin geometrik amblemidir, alttaki iki düşük seviyedeki üstteki yüksek olanı oluştururlar, ya da iki zıt kuvvetin birleşerek üçüncüyü oluşturması şeklinde de yorumlanmıştır. Diğer sembollere benzemeyen bir yapısı söz konusudur.¹⁹⁰

İlk çağlardan beri ilk insanlar üç bileşenli doğanın evrenini dikkate aldığı görülmüştür: İnanç, insan ve doğa. İnsanoğlu âlemin aynadaki yansıması olarak, üç bileşenden oluşmuştur; vücut, akıl ve ruh. Birin içindeki üç inancı geleneklerin bizi götürdüğü haliyle insanoğlunun bilincinin bir parçası olmuştur.¹⁹¹ (Resim 47)

Resim 47 Üçgen ve Yıldız sembollerinin birleşik kullanıldığı bu kandillerde. Semboller, discus ve omuz bölgesinde yer almaktadır. No: 136–138. Kaynak: Catherine Trost, Marie Christine Hellman, **Lampes du département des Monnaies, Médailles et Antiques III**, Bibliothèque nationale de France, Paris 1996.

Üç sayısı eski toplumlarda gök-yer-yeraltı üçlemesi ile kutsal kılınmıştır. Üçleme Mısır mitolojisinde İsis-Osiris-Horus şeklini almıştır. Yunan mitolojisinde

¹⁹⁰ Goldsmith, **a.g.e.**, 144 s.

¹⁹¹ **y .a.g.e.**, 144 s.

ise bu Zeus-Poseidon-Hades (Gök ve Yer-Deniz-Yer altı) şeklinde varolmuştur. Hristiyan inancında ise Baba-Oğul-Kutsal Ruh üçlemesine dönüşmüştür. (Bazı yerlerde Baba-Oğul-Meryem şeklinde) Bu üçleme İslam'da bazı mezheplerde Allah-Muhammet-Ali şeklinde görülmektedir.¹⁹²

Üçgen (Resim 48) ilk başlarda aileyi sembolize etmek için kullanılmıştır. Anne, baba ve çocuk olarak tanımlanmıştır. Ailenin bu üçlü yapısından doğadaki üçlü yapıya dayanarak tanrıların üçlülüğü varsayılmıştır. Çoğu antik inanışlarda bu üçlü yapı belirgindir ve aile grupları için üçlemeler içermiştir.¹⁹³

Resim 48 Pagan Sembollerinde Hava, Toprak, Ateş ve Su.
Kaynak: <http://paganwiccan.about.com>
Erişim Tarihi: 27.11.09

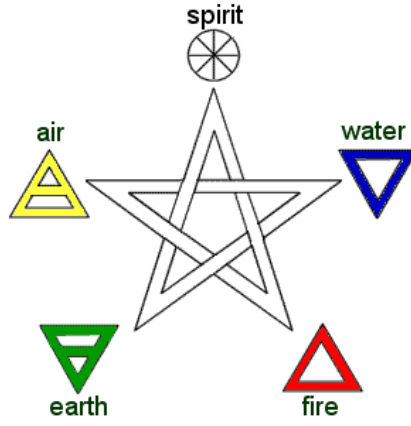
Yıldız, ilahi rehberlik, koruyuculuk ve umudu simgeleyen özel bir semboldür. Bu sembol antik çağlarda sanatın, bilimin ve mitlerin gelişmesinde çok önemli rol oynamıştır.

Pentagram (beş köşeli yıldız), aşağıya baktığında yüce amacı, ruhsal âlem ve eğitimi simgelemektedir. Hristiyanlar buna “Alfa ve Omega” (İlk ve son) olarak İsa'nın sembolü anlamında bakmışlardır.¹⁹⁴Bazı inanışlarda bu yıldız ters çevrildiğinde şeytan anlamına gelmektedir. (Resim 49)

¹⁹² <http://www.hermetics.org/Sayilar.html> (Erişim tarihi:26.11.09)

¹⁹³ Goldsmith, a.g.e., 144 s.

¹⁹⁴ Kathryn Wilkinson, **Semboller ve İşaretler**, çev. Seda Toksoy, 1. Basım, Alfa Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul, 2010, 22 s.

Resim 49 Pentagram (Beş köşeli yıldız)
Kaynak: <http://www.pagannews.com/images/pentagram.gif>
Erişim Tarihi: 20.12.09

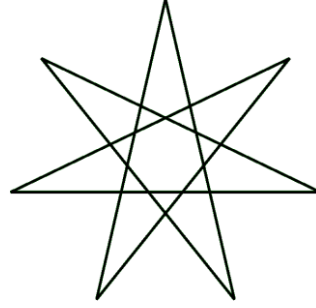
Heksagram (altı köşeli yıldız), iç içe geçmiş iki eş kenar üçgenden oluşmuştur. (Resim 50) Bu şekilde hinduizm’de dişi ve eril öğelerin simgesi olan iki üçgeni temsil eder. Cennet ve yeryüzü arasındaki bağın, zıtlıkların birleşiminin ve yaratılışın sembolü olmuştur.¹⁹⁵

Resim 50 Heksagram (Altı köşeli yıldız)
Kaynak: <http://www.turkcebilgi.com/images/imgk/hexagram.jpg>
Erişim Tarihi: 23.12.09

¹⁹⁵ Wilkinson, a.g.e., 22 s.

Heptagram (Yedi köşeli yıldız)(Resim 51), yedi sayısının sembolik anlamını taşır ve Paganlar için büyü gücünün semboldür.(Resim 52) Hristiyanlıkta yaratılışın yedi gününü, Budizm’de ise aydınlanmanın yedi aşamasını simgelemiştir.¹⁹⁶

Resim 51 Heptagram (Yedi köşeli yıldız)

Kaynak: <http://paganwiccaforum.com/pictures/symbols/Heptagram.jpg>

Erişim Tarihi: 23.12.09

Resim 52 Sekiz ve altı köşeli yıldız sembolü kandiller. Sembol discusta yer almaktadır.

Kaynak: Bailey Donald M., **A Catalogue of the Lamps in the British Museum III, Roman Provincial Lamps**, London, 1988. (Ephesos). Q 3213,(Tunus) Q1788.

4.1.2. Helezon (Sonsuz spiral)

Yaşam ritminin ve yeniden doğuşun sembolü olmuştur.(Resim 53) Bazı kültürlerde ölümsüzlüğü temsil etmiştir.¹⁹⁷

¹⁹⁶ Wilkinson, **a.g.e.**, 288 s.

Resim 53 Sonsuz Spiral (Helezon)

Kaynak: <http://www.t0.or.at/spiral23/spiral1.gif>

Erişim Tarihi: 06.04.10

Resim 54 Helezon sembolü kandil, semboller omuz kısmında verilmiştir. Bu kandilin discus kısmında, yıldız sembollülere örnektir. Kaynak: Catherine Trost, Marie Christine Hellman, **Lampes du department des Monnaies, Medailles et Antiques III**, Bibliotheque nationale de France, Paris 1996. No: 141.

Taş devrinden kalma figürler üzerinde ay döngüleri ve sarmal biçimli (Resim 54) boynuz gibi diğer bereket sembolleriyle ilişkisi dolayısıyla doğurganlık simgesi de olmuştur.¹⁹⁷ (Resim 55) Çift helezon ise (Resim 56); doğum ve ölüm, doğum ve yeniden doğuş, erkek ve dişi gibi zıtlıkların bağımlılığını temsil etmiştir.(Resim 57)

¹⁹⁷ Wilkinson, **a.g.e.**, 285 s.

¹⁹⁸ Wilkinson, **a.g.e.**, 285 s.

Üçlü helezon, Hristiyanların Teslis sembolü olarak aldığı eski bir güneş simgesidir. Paganizmde ise üçlü tanrıçayı temsil etmiştir.¹⁹⁹ (Resim 58)

Resim 55 Helezonlu Kadın Tanrıça (Toprak Ana,bereket sembolü)

Kaynak:http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/bb1/Spiral_Goddess_symbol_neo-pagan.svg/320px-Spiral_Goddess_symbol_neo-pagan.svg.png Erişim Tarihi: 06.04.10

Resim 56 Çift helezon

Kaynak: http://www.wicca-spirituality.com/images/double-spiral_40.gif
Erişim Tarihi: 06.04.10

Resim 57 Çift helezon sembollü kandil, semboller omuz kısmında verilmiştir. Sembol, asma dallarının birbirine sarmal geçişi şeklinde verilmiş, Discus'ta ağaç üzerinde flüt çalan bir eros vardır. Kaynak: Catherine Trost, Marie Christine Hellman, **Lampes du department des Monnaies, Medailles et Antiques III**, Bibliotheque nationale de France, Paris 1996. No: 45.

¹⁹⁹ Wilkinson, **a.g.e.**, 285 s.

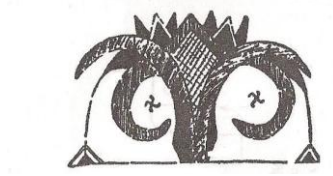
Resim 58 Üçlü helezon

Kaynak: <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/9a/Triple-Spiral-Symbol-4turns-filled.png>

Erişim Tarihi: 06.04.10

4.1.3. Lotus (Palmet)

Dünya yaratıldığında ateş ve su elementlerinin kendi aralarındaki etkileşim ile Lotus (Resim 59) hayat bulmuştur, suya ait elementin bir ürünü, “suların yüzü üzerinde yürüyen ruh” eşi olmayanın sembolü Güneş’in, ışınları tarafından beslenmiştir. Yaratımın veya hayatın başlangıcının bir sembolü olarak onun kullanımı zaman ölçümlerinin ötesine gitmiştir.

Resim 59 Lotus ve Swastika, Metropolitan Müzesi.

Kaynak: Elizabeth Edwards Goldsmith, **Ancient Pagan Symbols**, The Knirkerborker Press, London, 1929, 11 s.

Aynı zamanda onun güneş ile bağlantısı, Mısır ve Hindu mitolojilerinin en antik geleneklerindendir ve en kuvvetli şekilde bağlı kalınan ve korunan olmuştur. Bununla birlikte, güneş kökenli olması, bizzat güneşin sembolü olmasından daha kayda değer görüşmüştür.²⁰⁰ (Resim 60)

²⁰⁰ Goldsmith, **a.g.e.**, 6 s.

Resim 60 Lotus , Güneş Diskine destek gösterilmiş, Mithra İnanışı.
Kaynak: Elizabeth Edwards Goldsmith, **Ancient Pagan Symbols**, The
Knirkerborker Press, London, 1929, 7 s.

Mısırlı Horusun efsanesinde, tarih öncesi karanlıkların göğsü üzerinde yapraklarını genişleten bir lotus çiçeğinden yükselen yeni doğan güneş olarak tasvir edilmiştir. (Resim 61)

Q 775

Q 996

Resim 61 Lotus sembol olarak kullanılmıştır, stilize edilerek tam bir çiçek formunda olduğu sembollerde mevcuttur. Denize yakın antik kentlerde Aphrodite tanrıçaya bir gönderme olarak istiridye kabuğu şeklinde de yorumlamak mümkündür. Sembol discusta yer almaktadır. Q 775. Tutamakta palmet sembolü Q 996.(M.S.1.yy) Kaynak: Bailey Donald M., **A Catalogue of Lamps in The British Museum II, Roman Lamps Made in Italy**, London, 1980.

Lotus, güneşsel yeniden doğumu simgelerken, aynı zamanda insanın yeniden doğuşunun da bir sembolü olmuştur. (Pagan Ritüeli) Bu nedenle gelecek bir hayat doktrini ile bağlantısı ölümle ilgili bir yollun kullanılmasıyla açıklanmıştır.

Bu sembol, antik Yunan ve Romalıların mezar tabletlerinde görülmüştür ve bu nedenle ilk Hristiyan sanatında ölümsüzlüğün amblemi olarak kullanılmıştır.²⁰¹

Lotus yalnızca, hayat, ölümsüzlük, doğurganlık, kadınsı prensipleri simgelememiştir, bunlardan başka bokböceği (scarabe), yılan ve palmiye ağacı kendi kendine yaratımın çift cinsiyetli sembolleri olarak ibadet edilip, kabul görmüştür.

Lotus bazen üzerinde hilal şeklinde bir ay ile tarif edilir. İlk olarak elementlerin diyagramında görmüş olduğumuz hilal şeklindeki ayın merkezinden yükselen Alev sembolü ile birçok kez karşılaşılmıştır. Şekli az oranda değişmiştir, farklı isimler altında tanımlanmıştır, ama hilal şeklindeki ay veya lotus içindeki alev hayatı yaratan ikili kuvvetlerin birlikteliğini simgelemekte, “mücevher” erkeksi öze ve lotus veya hilal şeklindeki ay ise dişi öze dikkat çekerken, fışkıran tohum zarfları doğurganlığı sembolize etmek amacıyla gösterilmiştir.²⁰²

Pagan dininde yeniden doğumun Mısırlı tanrısı veya gece Güneş’i Osiris’in bir özelliği olarak Lotus, Güneş’i üç farklı anlamla sembolize etmiştir. Bunlar yeniden doğum, yaratıcı güç ve kudret olmuştur. Lotus Isis’e doğurganlığın tanrıçası karakteri olarak verilmiştir. (Resim 62)

²⁰¹ Goldsmith, **a.g.e.**, 9 s.

²⁰² Goldsmith, **a.g.e.**, 9 s.

Resim 62 İsis Tanrıça ve Mavi Lotus.

Kaynak: <http://mirrorofisis.freeyellow.com/id206.html>

Erişim Tarihi: 27.11.09

Hristiyan dininde Lotus Bakirenin Zambağı halini almış ve hayatlarının saflığına vurgu yapan belirli azizlere verilmiştir. Antik uygarlıklar ve onların bütün sanatsal ifadelerinde Lotus'un yaprakları, gencaları ve çiçekleri dekoratif motifler şeklinde geniş olarak kullanılmıştır. (Resim 63) Bunun temel sebebi, bu uygarlıkların hayata karşı duydukları derin hayranlıklarını sembollerle gösterebilme isteği olmuştur.²⁰³

Resim 63 Çiçek şeklinde Lotus (palmet) sembolü, discus'un içinde yer almaktadır. No: 428 (M.S. 2.yüzyıl) Aleksandria- 222 (M.S. 1.yüzyılın 2. yarısı) Roma. Kaynak: Hayes, John W., **Ancient Lamps in the Royal Ontario Museum**, Toronto,1980.

²⁰³ Goldsmith, a.g.e., 10 s.

4.1.5. Ağaç Sembolleri (Hayat, Çam, Selvi, Meşe, İncir, Defne, Palmiye ve Hurma Ağaçları)

Hayatın gizemini doğada bulmaya çalışan antik uygarlıklara göre, hiçbir şey yaprakları, çiçekleri ve meyveleri ile ağaçtan daha mükemmel bir şekilde yeniden çoğalmayı sembolize etmemiştir. Ağaçların, sonbaharda yapraklarını baharda en körpe yeşil yapraklarını doğurmak için dökmesi yenilenmenin ilahi güvencesini ifade etmektedir ve bu da “ölümden hayata” antik dinlerin çerçevesini oluşturmuştur. Diğer taraftan, her zaman yeşil kalan ağaçlar, hep yaşayan ruhu sembolize ederler, yeşil ebediyeti simgesi sayılmıştır. Bu nedenle Selvi Ağacı cennete doğru sivri uçlu bir alev gibi uzanır, Çam ve Köknar’ın doğruluk ve dikeyliği ile devamlı yeşil olmaları belki de yalnızca palmiye ağacı tarafından gölgede bırakılan en önemli sembolik figürler olmuştur.²⁰⁴

Çam kozalağı sembolü kullanımı Yunanlılara ve Romalılara kadar yayılmıştır. İtalya’daki giriş kapılarında bereket, doğurganlık ve iyi şansın tılsımı olarak bu sembolü görebilmek mümkündür. Çam Kozalağı (Resim 64) gelenekselleştirilmiş ve yaygınlaştırılmıştır. Bununla birlikte bu sembolü Venüs ve Artemis’inde kullandığı görülmüştür.²⁰⁵

²⁰⁴ Goldsmith, a.g.e. 21 s.

²⁰⁵ y. a.g. e., 17 s.

Resim 64 Çam ağacının kozalak deseninden kandil tutamakları Q 2725.(Knidos) Kaynak: Bailey Donald M., **A Catalogue of the lamps in the British Museum III, Roman Provincial Lamps**, London, 1988.

Hint Avrupalılar üreme ve gök gürültüsü tanrısı olarak meşe ağacına (Resim 65) tapmışlardır. Yunan ve Roma uygarlıklarında Zeus (Jüpiter) birer meşe tanrısı olarak tanımlanmışlardır. Kutsal Meşe ağacının sürekli ateşi Diana (Artemis) inancına göre sürekli beslenip ve Vesta bakirelerince korunmuştur.²⁰⁶

Resim 65 Meşe dalları burada bir sembol olarak kullanılmıştır. Q 1212 (M.S. 1.yy)- Q 1010 (M.S. 40-80). Kaynak: Bailey Donald M., **L A Catalogue of Lamps in The British Museum II, Roman Lamps Made in Italy**, London, 1980.

Tapınakların inşa edilmesinden önce ilk insanlar tanrılarına tapınmak için açık arazileri, yüksek yerleri ve ormanları kullanmışlardır. Meşe tanrıları olan tanrı Jupiter (Zeus) ve tanrıça Juno'nun (Hera) evlenmesi ilk kez Romalılar tarafından

²⁰⁶ Goldsmith, a.g.e., 17 s.

kutlanmıştır. Yunanistan'ın belli bölgelerinde kutsal Zeus ve Hera'nın evlenmeleri büyük dini gösteri ve Pagan ritüellerine uygun gerçekleşmiştir.(Hieros Gamos: Kutsal Evlilik) Antikçağların ilerleyen zamanlarında tanrı ve tanrıçaların taçları meşe yapraklarıyla süslenmiştir.²⁰⁷

İncir ağacı, Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerin sembollerinden bir olarak kullanılmıştır. Bu ağaç din ilmini sembolize etmektedir, bununla birlikte, meyvesinin çekirdeklerinin çokluğu sebebiyle, bolluk ve bereketi de sembolize etmiştir.²⁰⁸(Resim 66)

Resim 66 kandilin tutamak yeri olarak yapılmış bir incir yaprağı, Q 2702 (M.S. 70–100 Knidos). Kaynak: Bailey Donald M., **A Catalogue of the lamps in the British Museum III, Roman Provincial Lamps**, London, 1988.

Defne, Yunan ve Roma uygarlıklarında, zafer kazanarak ölümsüzlük katına ulaşanlara özgü bir yücelik sembolü olarak, yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Krallar, İmparatorlar milli kahraman olarak seçilenler, ilim adamları, arenalarda başarı gösteren atletlerin taçları, özellikle defneyaprağı ile süslenmiştir. Öte yandan defne, diğer yaprağını dökmeyen ağaçlar gibi, sonsuz yaşamın, enerjinin ve gençliğin de evrensel bir sembolü olmuştur.²⁰⁹ Defne, tanrı Apollo'nun kutsal ağacı (Resim 67) ve sembolü olmuştur. Bu sebepten tüm bilicilik merkezlerinde bir ritüel aracı olarak kullanılmıştır.

²⁰⁷ Goldsmith, **a.g.e.**, 18 s.

²⁰⁸ Necmettin Ersoy, **Semboller ve Yorumları**, (Üçüncü basım), Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri, İstanbul 2007, 25 s.

²⁰⁹ **y.a.g.e.**, 33 s.

Resim 67 Defne yapraklarından taç sembolü, kandilin discus kısmına yerleştirilmiş. Q 2826 (M.S.2. yy – Knidos). Kaynak: Bailey Donald M., **A Catalogue of the lamps in the British Museum III, Roman Provincial Lamps**, London, 1988.

Palmiye ağacı (Resim 68) antik dönemlerde, yaratıcı kuvvetin, doğanın gücünün ve yaşamın sembolü olmuştur.²¹⁰Palmiye ağacı sembolünün kullanıldığı yerlerde, Hurma ağacı ile benzerlik gösterdiği ve stilize edildiği gözlemlenmiştir. Palmiye (Resim 69) Hristiyanlıkta sonsuz yaşamın sembollerinden biri olarak kullanılmıştır.²¹¹

Resim 68 Palmiye ağacı sembolü kandilin diskus kısmında yer almakta.
Kaynak: Catherine Trost, Marie Christine Hellman, **Lampes du department des Monnaies, Medailles et Antiques III**, Bibliotheque nationale de France, Paris 1996. No: 108.

²¹⁰ Goldsmith, **a.g.e.**, 21 s.

²¹¹ Ersoy, **a.g.e.**, 34 s.

Resim 69 Palmiye dalları sembolü kandilin diskus kısmında yer almaktadır.
Kaynak: Ponsich Micheal, **Les Lampes Romaines en tere cuite de la Mauretanie Tingitane**, Rabat, 1961. No: 255

4.1.4. Haç ve Swastika

Haç çoğu Mısır hiyeroglifinde görülmüştür, Ank () şeklindeki bu sembol, Nilin anahtarı, mısır haçı olarak tanımlanmıştır. Ank sembolünün kısa ve geleneksel anlamı “sonsuz hayattır” sayısız mısır yontusunda görülmüş olan ve genellikle tanrıların, firavunların ellerinde bulunup onların ölümsüzlüklerini simgelemiştir.²¹² Paganlar arasında da popüler bir simge olarak kullanılmıştır. Antik dönemler boyunca dini bir sembol olmuştur. (Resim 70)

Resim 70 Hristiyanlık dönemi ve öncesine ait haç sembolü kandiller, sembol discus kısmındadır.
Kaynak: Bailey Donald M., **A Catalogue of the lamps in the British Museum III, Roman Provincial Lamps**, London, 1988. Q 3138; Q 3123 (M.S. 500-600 Ephesos), Q 3322 (M.S.6.yy Cyprus).

²¹² <http://paganwiccan.about.com>

Haç, merkez, daire ve kareden oluşan temel dört sembol arasında yer almıştır. Bir dairenin içine çizildiğinde haçın iki kolu bu dairenin merkezinde kesişip onu dörde bölmüş olur, enine ve dikine doğruların uçları yer kürenin soyut bir simgesi olmanın yanı sıra, kolları onun ana yönlerini işaret etmesi nedeniyle, insan yaşamının çeşitli düzeylerine ilişkin tüm uyumunun temeli sayılmıştır.²¹³ Bununla birlikte Pagan inancında ise haç yeryüzünün sembolü olmuştur.(Resim 71) Güneş haçı sembolü olarak da bilinen dört kollu haçın bir türevi olmuştur. Bu sembol sadece güneşi değil, mevsimlerin döngüsünü ve dört elementi de simgelemiştir. Tipik olarak haç kollarının ortasındaki çember ile resmedilmiştir. Dört kollu haç için değişik varyasyonlarda söz konusu olmuştur.(Resim 72)

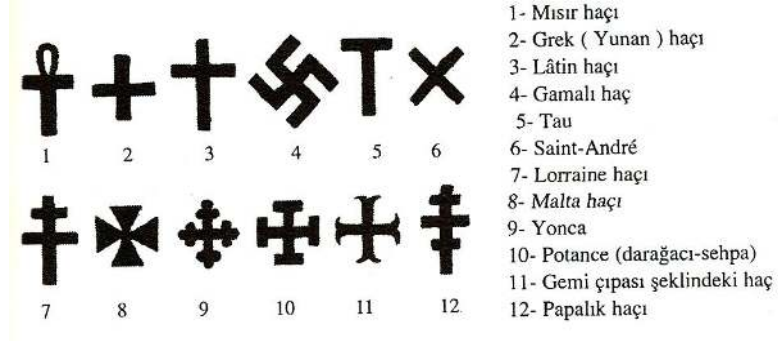
Resim 71 Güneş Çarkı.
Kaynak: <http://paganwiccan.about.com>
Erişim Tarihi: 01.12.09

Resim 72 Yunan haçı kandilin discus kısmında görülmektedir.
Kaynak: Hayes, John W., **Ancient Lamps in the Royal Ontario Museum**, Toronto,1980.
No:305 M.S.6.yy .

²¹³ Ersoy, **a.g.e.**, 212 s.

Haçlar (Resim 73) kendi içlerinde çeşitlilik göstermiştir. Yunan haçı, Latin haçı, malta haçı bunlardan bazıları olarak bilinmektedir. Haç tüm inanç sistemlerinde dünyanın dört köşesi ve 4 temel noktası olarak tanımlanmıştır. Örneğin Yunan hacının rüzgârın yönlerini temsil ettiği görülmüştür.²¹⁴

Resim 73 Farklı Kültür ve inançlarda haçlar.

Kaynak: Necmettin Ersoy, **Semboller ve Yorumları**, (Üçüncü basım), Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri, İstanbul 2007, 215 s.

Swastika haçın özel bir biçimidir. Swastika kelimesi Sanskritçedeki su (iyi) ve asti (olmak) kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. “İyi olmak, mutlu ve sağlıklı olmak” anlamlarına gelmiştir.²¹⁵Swastika’nın dört kolu, dört temel gücü (ateş, su, hava, toprak) simgelemiştir. Bununla birlikte, eski dönemlerde bu sembol sayesinde dört kozmik gücün etki altına alınıp, büyüde kullanıldığı belirtilmiştir.²¹⁶

Swastika’ya, Hristiyanlıktan 3000 yıl önce Hindistan’da saygı duyulmuş arkaik vazolar ve çömleklere mühürlenmiştir.²¹⁷İlkel bir Hint sembolü olarak mutluluk, uzun ömür, başarı için kullanılmış olan swastika, daha sonraları dünya çapında yaygınlaşmıştır.²¹⁸Örneklerine (Resim 74) Hindistan’da, İran’da, Çin’de, İtalya’da, Yunanistan’da, İngiltere’deki bronz takılarda, Fransa’da, Etrurya’da, İskandinav ve Almanya’da silahlar ile takılarda, Meksika’da, Peru’da, Yukatan’da, Paraguay’da ve Birleşmiş milletlerde rastlanmıştır.²¹⁹

²¹⁴ Goldsmith, **a.g.e.**, 40 s.

²¹⁵ **y. a.g.e.**, 95 s.

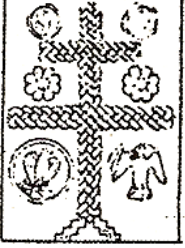
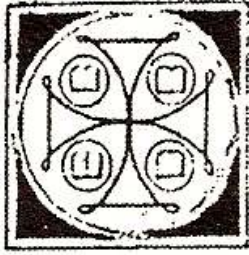
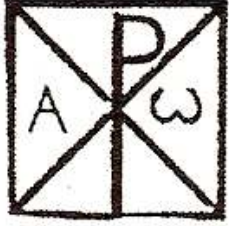
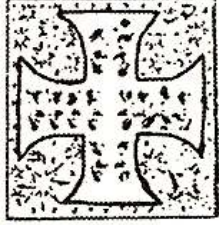
²¹⁶ Goldsmith, **a.g.e.**, 95 s.

²¹⁷ **y.a.g.e.**, 95 s.

²¹⁸ Ersoy, **a.g.e.**, 218 s.

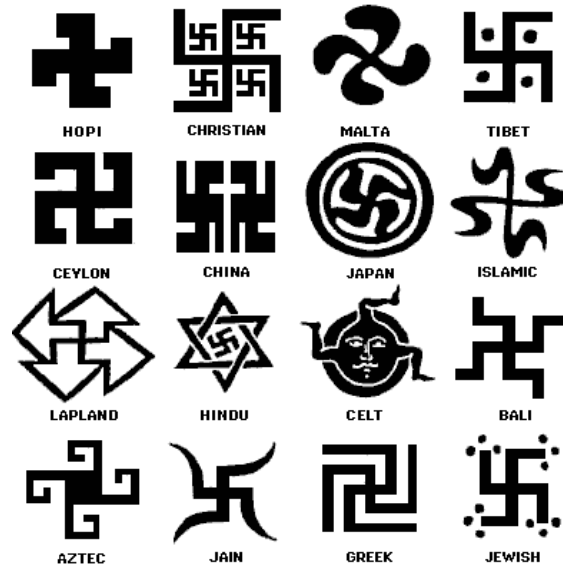
²¹⁹ Goldsmith, **a.g.e.**, 95 s.

Tablo 4 Haç Sembolünün Farklı Yorumları

		
İki kollu Grek haçı, Üzerinde Jesus Christ'in ilk harfleri ve Nike yazıdır. Haçın ayağında kanatları sarkık durumda bir şahin ve kartal görülmektedir.	M.S. 1. yüzyıl. İncil yazarlarını sembolize eden bir mezar haçı.	M. S. 1. yüzyıl. Lahit üstü Grek haçı. Alfa ve Omega İsa'nın her şeyin başı ve sonu olduğunu ifade etmektedir.
		
Altı kollu yıldız şeklinde Grek haçı M.S. 4. yüzyıl.	Üzerinde 12 havariyi simgeleyen bir Grek haçı.	M.S. 4. yüzyıl , eşit olmayan altı kollu yıldız şeklinde Grek haçı.
		
Christ adının Yunanca ilk harflerinden sembolize edilmiş bir haç örneği.		
M.S. I.yüzyıl lahitleri üzerine yapılan Grek haçları. Christos'un ilk harfleri Yunan Harfleriyle X ve P olarak gösterilmiştir. 		

Kaynak: Necmettin Ersoy, **Semboller ve Yorumları**, (Üçüncü basım), Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri, İstanbul 2007, 216 s.

Fenikeliler, Babilliler, Asurlular ya da Mısırlılarca kullanılmamıştır. Mısır'da bulunması ise Yunanistan'dan taşınmasına yorulmuştur. Yunan ve Roma mimari yapılarında görülen meander deseninde ise swastikadan(Resim 75) esinlenildiği saptanmıştır.²²⁰

Resim 74 Medeniyetlere göre Swastika Sembolleri

Kaynak: http://www.proswastika.org/e107_images/custom/swastika_overview_new.png

Erişim Tarihi: 20.12.09

Resim 75 Stilize Swastika sembolü kandil, sembol discus kısmındadır. Kaynak: Bailey Donald M., **A Catalogue of the lamps in the British Museum III, Roman Provincial Lamps**, London, 1988. Q 3282 (M.S. 1.yüzyılın ilk yarısı- Atina).

²²⁰ Ersoy, **a.g.e.**, 219 s.

4.1.5. Yılan

Yılan(Resim76) ,bilgelik tanrısının sembolü olmuştur. Apollo'nun oğlu sağlık tanrısı Asklepios seramik ve mermer birçok parçada deyneğe sarılmış bir yılanı yaslanırken tasvir edilmektedir, bu da iyileşmeyi ve hayatın yenilenen gücünü simgelemiştir. Ölümsüzlüğün ve yeniden doğuşunda sembolü olmasının sebebi ise, deri değiştirerek hayatına devam etmesi olarak tanımlanmıştır. Yılan, tanrıça Athena'nın da sembolüdür ve bilgeliği, gücü, yaratıcılığı simgelemektedir.²²¹

Resim 76 Yılan sembolü kandilin omuz kısmında betimlenmiştir. Kaynak: Miltner F., **Das Cömetrium der Sieben Schlöfer...Forschungen in Ephesus**, Cilt IV/2 Viyana 1937.

Pagan inancı ve diğer ilkel dinlerde hayvanın kendisine tapınılmamıştır. Tanrının kutsal gücünde beliren bir görünüm ya da bedenleşmesi sayılan bir hayvanda ortaya çıktığına inanılmıştır. Bu yüzden tanrı ve tanrıçalar çeşitli sembollerleriyle özdeşleştirilmişlerdir.²²²

Yılan (Resim 77) kültü, Eski Minos uygarlığında (M.Ö. 3000) ev tapınaklarında bulunmuştur. Burada tapınılan şey yılanlı bir tanrıça olmuştur. (Resim

²²¹ Goldsmith, **a.g.e.**, 46 s.

²²² Ersoy, **a.g.e.**,272 s.

78) İlk yılan kültünün bu çağlarda ba ladığı düşünülmektedir. Bu  a larda insanlar, yılanın ölen kişinin ruhunu temsil ettiği inancına sahip olmuşlardır.²²³ Yunanistan’da ve Anadolu’da adak sunularındaki (sikke, kandil, seramik vazo) figürlerde kullanıldığı, yapılan kazı çalışmalarındaki bulgulara dayanmaktadır.

Resim 77  ift yılan sembollü çok burunlu kandille, sembol discus kısmında görülmektedir..
Kaynak: Bailey Donald M., **A Catalogue of the lamps in the British Museum III, Roman Provincial Lamps**, London, 1988. Q 1976 (M.S. 1.yy- Egypt)

Resim 78 Yılanlı Tanrıça
Kaynak: http://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Snake_Goddess_Crete_1600BC.jpg
Erişim Tarihi: 23.12.09

²²³ Ersoy, **a.g.e.**, 272 s.

Yılan, Mısır mitolojisinde dünyanın koruyucusu, yer altı dünyasının ruhu, doğurganlık ruhu ve su tanrısı olarak pek çok biçim almıştır.²²⁴

M.Ö. IV. Yüzyıl'dan itibaren, Yunanistan adaları ve Bergama'da yılanla özdeşleşmiş olan sağlık tanrısı Asklepios adına tapınaklar kurulmuştur. Bu merkezler, hem dinin hem de ilimin geliştirildiği rehabilitasyon alanları haline gelmiştir.²²⁵

Tanrıça Athena'nın hışmına uğrayan Medusa'nın saçlarında yılanla benzemiştir. Medusa figürü, bir pagan sembolü olarak kandillerde resmedilmiştir.

İsis, Mithra, Eleusis, Kybele gizem inanışlarında da yeniden doğumu simgeleyen yılan sembolü oldukça fazla kullanılmıştır. Roma'nın pagan dinlerinde kabul gören yılan sembolü Hristiyanlıkta nefret, büyük düşmanlık ve şeytanla özdeşleştirilmiştir.

4.1.6. Güneş

Mitolojileri gök cisimlerinden kaynaklanan çok tanrılı uygarlıkların bazılarında baş tanrı, gökyüzünü baş tanrı kabul edenlerde ise ikinci derecede tapınılan gök cismi olmuştur; Ra, Osiris, Mithra, Helios, Şarruma, Apollon aynı zamanda güneş tanrısı olmuşlardır.²²⁶

Işık ve sıcaklığı sayesinde yaşamın gerçek kaynağı olmasına karşın, kuraklığın da başlıca etkeni sayıldığından, insanlar sürekli olarak tepelerden ayrılmayan bu cismi hem sevmişler, hem de ondan korkmuşlardır. Güneş (Resim 79) için seçilen sembollerde, çiçek olarak daha çok, krizantem, lotus, ay çiçeği, hayvan

²²⁴ Goldsmith, **a.g.e.**, 46 s.

²²⁵ Ersoy, **a.g.e.**, 273 s.

²²⁶ **y. a.g.e.**, 190 s.

olarak; kartal, geyik ve aslan olarak görülmüştür. Güneşin yaratıcı gücü ile sıcaklığı ateş ile simgelenmiştir. Ölümün tersi bir inanışla insanoğlunun tanrıya yakarışında kışın güneşin öldüğü ve baharda yeniden doğduğuna inanılmıştır.²²⁷ Güneşin gücü baharda ortaya çıkmıştır.

Resim 79 Güneş sembolü kandilde, sembol discus kısmında görülmektedir. Kaynak: Bailey Donald M., **A Catalogue of the lamps in the British Museum III, Roman Provincial Lamps**, London, 1988. Q 2345 (M.S.6.yy- Mısır).

Yunan mitolojisinin baş tanrısı Zeus bir gök tanrısıdır ve oğlu Apollon güneşi, Kızı Artemis ayı temsil etmiştir. Güneş onlar tarafından göğün babası olarak görünüyorsa da bu inanışın Orta Asya göçebe toplumlarında tam tersi bir biçimde geliştiği saptanmıştır. Özellikle Türk-Moğul toplulukları gözünde güneş dişi (güneş ana), ay ise erkek (ay baba) olarak ele alınmıştır.²²⁸(Resim 80)

²²⁷ Goldsmith, **a.g.e.**, 86 s.

²²⁸ Ersoy, **a.g.e.**, 191 s.

Resim 80 Bereket tanrıçasıyla beraber Güneş sembol olarak kullanılmıştır. Kandilin Discus bölümünde betimlenmiştir. Kaynak: Bailey Donald M., **L A Catalogue of Lamps in The British Museum II, Roman Lamps Made in Italy**, London, 1980. Q 1100 (M.S. 1.yy 2.yarısı).

Hristiyan düşüncesinde ise İsa adaletin güneşi, yaydığı 12 ışın ise onun havarileri olarak kabul edilmiştir. Hristiyanlığın paganizmden ödünç aldığı mecazlar arasında altın saçları omzuna dökülen, tepe'den tırnağa bembeyaz giysiler içinde kolunda tanrının kuzusunu taşıyan mavi gözlü güneş tanrısı hikâyesi ilkbahar ekinoksunu sembolize etmiştir. Bu görüntünün Apollon, Osiris, Mithra ve Baküs'ün bir birleşiminden oluştuğu ve pagan tanrılarıyla birçok ortak yöne sahip olduğu görülmüştür.²²⁹

Güneş sonsuz enerjinin ve yaşamın kaynağı olarak tanımlanmıştır.²³⁰ Güneş, Mısır'da gökyüzünde uçan şahine benzetilmiş, şahinin etrafındaki güneş halkası ise genellikle Küçük Asya'da hayatın güneşsel amblemini ve görkemini sembolize etmiştir.²³¹

²²⁹ Mandly P. Hall, **Tüm Çağların Gizli Öğretileri**, çev. Murat Sağlam, Ela Gürdemir, 1. Basım, Mitra Yayınları, İstanbul, 2008, 134 s.

²³⁰ Goldsmith, **a.g.e.**, 77 s.

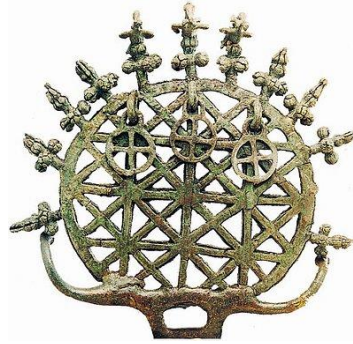
²³¹ **y.a.g.e.**, 80 s.

Tüm Paganlar 25 Aralık tarihini güneş insanın doğum gününe ayırmıştır. Bu tarihte oruç tutup, alaylar halinde ilahiler söyleyerek tapınaklarına sunularda bulunmuşlardır.²³²M.S. 354- 360 arasında kilise 25 Aralık tarihini (Mithra ve diğer çok doğumlu tanrıların doğum günü) İsa'nın doğum günü olarak kabul etmiştir.²³³

Hristiyan halk da daha sonraları aynı geleneği sürdürmüştür. “Roma’da Görünmez güneş (*Natalis Solis Invicti*), *Constantine* ve *Julian* dönemlerinde yayınlanan Roma takvimlerinden de anlaşılacağı üzere aynı gün kutlanmıştır. *Invictus ünvanı aynı tanrıya Perslerin verdiği isim olarak bilinmektedir. Persler bu tanrıya Mithra ismini vermişlerdir ve o bir mağrada doğmuştur, tıpkı Hristiyanların onu İsa ismiyle bir ahırda doğurmuş olmasıyla bütünleşmiştir.*”²³⁴

Mithra İnancının Hristiyanlıkla rekabet içinde olduğu dönemlerde 4. yüzyıldaki son pagan savunucularının güneş inancı da J.Sezar tarafından baltalanmıştır.²³⁵

Güneş tüm uygarlıklarda gücün ve enerjinin sembolü olmuş, pek çok figürde ay ve yıldızla birlikte betimlenmiştir. (Resim 81)

Resim 81 Hitit Güneş Kursu

Kaynak: <http://arsiv.ankara.edu.tr/gorsel/dosya/1023652467guneskursu.jpg>

Erişim Tarihi: 25.12.09

²³² Hall, **a.g.e.**, 135 s.

²³³ Goldsmith, **a.g.e.**, 86 s.

²³⁴ Hall, **a.g.e.**, 135 s.

²³⁵ **y.a.g.e.**, 86 s.

4.1.7. Ay (Hilal)

Ay sembolizmi, güneşe göre daha eski bir inanış olarak bilinmektedir. Antik inanışlarda ay maskülen, güneş ise feminen kabul edilmiştir.²³⁶

Sin, Asurluların ay ve bilgelik tanrısıdır. Mısırın öğrenme tanrısı olan Thoth'ta bir ay tanrısıdır.²³⁷ Yunan Artemis'i ve Roma Dianası çoğu kez elinde veya saçlarının arasında bir hilal taşır şekilde görülmüştür. Artemis analığın belirgin vasfı olan koruyuculuk ve şefkatle özdeşleşmiştir. Ormanların, şehirlerin, doğum yapan kadınların ve avcıların koruyucusu olmuştur.²³⁸ (Resim 82, 83)

Resim 82- Q 1002 Ay ve Hilal den oluşan kandil gövdesi pagan tanrı sembolüdür. (M.S. 1.yy)

Resim 83- Q 1240 Ay ve Hilal den oluşan kandil gövdesi pagan tanrı sembolüdür ve Discusta tanrıça Kybele aslanları ve sağ yanında Attis ile birlikte betimlenmiştir. (M.S. geç 1.yy.)

Kaynak: Bailey Donald M., L **A Catalogue of Lamps in The British Museum II, Roman Lamps Made in Italy**, London, 1980.

²³⁶ Goldsmith, a.g.e., 87 s.

²³⁷ y. a.g.e., 87 s.

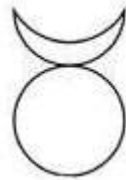
²³⁸ Ersoy, a.g.e., 59 s.

Ay ve Hilal ikilemesine tüm antik kaynaklar ile figürlerde rastlanmıştır. Bir pagan sembolü olan hilal'e dayanmış güneş diski ise kutsal birleşmeyi simgelemiştir. Ay kutsal anayı, hilal ise bereketi sembolize etmiştir. Tanrı sembolü olarak tanımlanan bu sembol Dianayı temsil etmiştir. (Resim 84)

Resim 84 Roma Dianası, Yunan Artemisi.
Kaynak: <http://www.theoi.com/image/S6.6Artemis.jpg>
Erişim Tarihi: 20.01.10

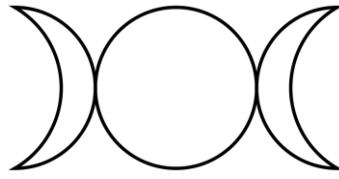
Antik Çağlarda ay, yıldızların uyandırıcısı ve derleyicisi olarak da görülmüştür. Ayla ilgili kültlerin etkisi ile boynuzlar inanç sembolü olmuştur. Bu sebeplerden hilal, boynuzlu ay olarak tanımlanmıştır.²³⁹(Resim 85)

Resim 85 Antik Pagan Tanrı Sembolü
Kaynak: http://www.ancient-symbols.com/pagan_symbols.html
Erişim Tarihi: 20.01.10

²³⁹ Goldsmith, a.g.e., 92 s.

Tanrıçaların birçoğu ay sembolü ile bütünleşmiştir. Tam dolunay ve iki yanında çift hilal ile gösterilmiş olan pagan sembolünün anlamı ise üçlü tanrıça (Resim 86) olarak tanımlanmıştır. Bu sembolde ayın üç hali ile bakirelik, annelik ve yaşlılık anlatılmıştır. Tanrıçalara adanmış olan bu sembol özellikle (Resim 87) Artemis (Diana), Kybele ve İsis ile bütünleşmiştir. Bu tanrıçaların bayramları sırasında ayın şekillenmesinin semboldeki değişimle aynı olduğu gözlemlenmiştir.

Resim 86 Antik Pagan Üçlü Tanrıça Sembolü
Kaynak: http://www.ancient-symbols.com/pagan_symbols.html
Erişim Tarihi: 20.01.10

Resim 87 Artemis tanrıça, başının üstünde hilal sembolüyle, kandilin discus kısmında betimlenmiştir.
Kaynak: Ponsich Micheal, **Les Lampes Romaines en tere cuite de la Mauretanie, Tingitane**, Rabat, 1961. No: 252

Hititler, Frigler, Babiller, Mısırlılar, Yunanlılar gibi pek çok toplumda ay sembolizmi görülmüştür. Ay bu toplumlarda, zamanın ve bereketin sembolü olarak kullanılmıştır.²⁴⁰ (Resim 88- 89)

Resim 88 Ay tanrıçası Luna, başının üstünde hilal sembolüyle kandilin discus kısmında betimlenmiştir.

Kaynak1: Bailey Donald M., **A Catalogue of the lamps in the British Museum III, Roman Provincial Lamps**, London, 1988. Q 1672. (M.S. 2.yy'ın ilk yarısı- Tunus).

Kaynak 2: Johanna Brants, **Antieke Terra-cotta Lampen uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, beschreven door**, Switzerland, 1913.

Resim 89 kandilin discus kısmının tam ortasında hilal sembolü görülmektedir.

Kaynak: Waldhauer, Oscar, **Die Antiken Tonlampen**, St- Petersburg, 1914.

²⁴⁰ Ersoy, **a.g.e.**, 62 s.

4.1.8. Çark

Güneşin, antik çağlara dayanan sembollerinden biri olmuştur. Bu sembol, güneş diskini çevreleyen dört ana kola sahip bir çark olarak gösterilmiştir.(Resim 90)

Resim 90 Antik Pagan Çarkı (döngü sembolü)

Kaynak: <http://paganwiccan.about.com/od/godsandgoddesses>

Erişim Tarihi: 20.01.10

Pagan İncancındaki çark sembolü varoluşun, devinimini göstermiştir. Asur'da hayatın sembolü olarak bilinen çark, aynı zamanda kader ve gelecek anlamlarına da gelmiştir. Bu sembol batı Anadoluda pek çok antik kentte görülmüştür. Bunlardan en önemlisi Lagina'daki Hecate tapınağıdır. (Resim 91).

Resim 91 Lagina – Pagan Tanrıça Hecate Tapınağı Çark Örneği

Fotoğraf: Begüm Durutürk

Tarihi: 23.04.2010

Güneşle bütünleşmiş olan lotus çiçeği, sekiz taç yaprak ile çevrelenmiştir. Sekiz sayısı aynı zamanda, sekizli çarkında sembolü olmuştur. (Resim 92)

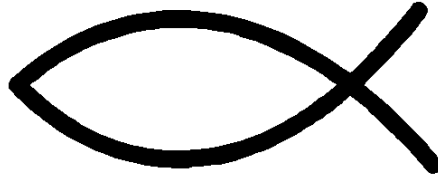

Resim 92 Her iki kandilde de çark sembolü gövdede yer almaktadır.

Kaynak: Bailey Donald M., **A Catalogue of the lamps in the British Museum III, Roman Provincial Lamps**, London, 1988. Q 2614 (M.S. 5-6. yy- Cyprus), Q 2347 (M.S.5-6. yy- Tunus).

4.1.9. Balık

İlk filozoflar ve bilim adamları hayatın kökeninin suda olduğunu fark etmişler ve balığı hayat tohumunun sembolü olarak görmüşlerdir. Balıkların (Resim93) çok sayıda üremesi bu analogiyi daha da güçlendirmiştir.²⁴¹

Resim 93 Balık sembolü

Kaynak: <http://mastersappliancehvac.com/ChristianFish.gif>

Erişim Tarihi: 20.01.10

Balıkların, Afrodit (Venüs) tapınmasıyla da ilişkili olduğu görülmüş, Yunan ve Roma uygarlıkları için kutsal kabul edilmiştir. Bununla birlikte, Cuma günleri balık yeme alışkanlığı bir pagan ritüeli olduğu ele geçirilen kalıntılardan bilinmektedir.²⁴²

²⁴¹ Hall, **a.g.e.**, 251 s.

²⁴² **y.a.g.e.**, 252 s.

Balık (Resim 94) yüce Buda'nın sekiz kutsal sembolünden biri olmuştur. Yunus balığı ise Apollon (güneş kurtarıcısı) ve Neptün için kutsal sayılmış, yunan uygarlığında kurtarıcı anlamına gelmiştir.²⁴³

Resim 94 Kandilin discusunda iki balık denge şeklinde sembolize edilmiştir.
Kaynak: Waldhauer, Oscar, **Die Antiken Tonlampen**, St- Petersburg, 1914. No:492

Antik çağlarda gemi kazalarında ölen denizcilerin gökyüzüne yunusların sırtında taşındığına inanılmıştır. Yunus, (Resim 95) ilk Hıristiyanlar tarafından Mesih'in amblemi olarak kabul edilmiştir; çünkü antik paganlar bu yaratığın, insan yararına çalışan bir dost olduğuna inanmışlardır. Paganlar için balık (Resim 96), kutsal koruyucu güç anlamına gelmektedir.²⁴⁴

²⁴³ Hall, **a.g.e.**, 252 s.

²⁴⁴ **y. a.g.e.**, 252 s.

Resim 95 kandilin discusunda bir balık sembolü ve omuz kısmında spiraller görülmektedir.
Kaynak:Cahn-Klaiber, E.-M., **Tubinger Studien zur Archäologie und Kunstgeschichte Band 2: Die antiken Tonlampen des Archäologischen Instituts der Universität Tübingen**, Ernst Wasmuth Tübingen, 1977.(No:367, M.S. 5.yy-Atina)

Q 972

Resim 96 kandilde discus'ta bir sembol olarak yunus görünmekte.
Kaynak: Bailey Donald M., **L A Catalogue of Lamps in The British Museum II, Roman Lamps Made in Italy**, London, 1980.(Q 972 M.S. 50-75 Ephesos)

İlk Hristiyanlar Teslis (Kutsal üçleme) sembolize etmek için üç balık kullanmıştır. Balık (Resim 97), Hristiyanlıkta hem İsa'nın hemde ona inananların önemli bir sembolü olmuştur. Yunanca 'ICHTHS' balık anlamına gelmektedir. Bu sözcük aslında (I)esus, (CH)ristes, (TH)eu ve (S)oter'in parantez içindeki ilk harflerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Bu sözcükler tanrı, oğul, kutsal ruh ve kurtarıcı anlamlarına gelmekte olup, bu vasıflara sahip olan İsa'ya adanmıştır.²⁴⁵

²⁴⁵ Ersoy, **a.g.e.**, 298 s.

“Erken Hristiyanlık döneminde, bu dini benimseyenler ibadetlerini tam bir gizlilik içinde yerine getirmek zorunda kalmışlardır. Bu dine bağlı olan kimseler aynı tarikattan olduklarını birbirlerine anlatabilmek ve sınamak için, konuşmak yerine ellerine bir sopa alarak, yere bir yarım daire yayı çiziyor, eğer diğer kişide Hristiyan ise, bu yayın üstüne aynısından çizerek balık figürünü tamamlamış oluyordu.”²⁴⁶

Resim 97 Balığa övgünün yapıldığı mezar Steli-Vatikan Nekropolü
Kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Stele_Licinia_Amias_Terne_67646.jpg
Erişim Tarihi: 15.02.10

İonia ‘nın önemli kentlerinden biri olan Efes’in kuruluşunda da balık önemli rol oynamıştır. Kentin kuruluşunun, balık ile erkek domuzun bulunduğu yere yapılması, biliciler tarafından istenmiştir. Antik pagan inançlarına göre bu tanrıça ve tanrının birleşimi (Hierosgamos) olarak kabul edilmiştir.²⁴⁷

4.1.10. Kutsal Hayvanlar

Kuş, havanın ruhu, yaşamın ruhu olarak sembolize edilmiştir. Kuşun kanadı rüzgârı simgelemektedir. İnsan ölürken ruhu nefesle birlikte insanın ağzından çıkan can, genellikle kuş olarak resmedilmiştir. Roma imparatorluğunda ölümlerin ölüm

²⁴⁶ Ersoy, a.g.e., 299 s.

²⁴⁷ y. a.g.e., 300 s.

ateşine atıldığını gösteren mumlu resimlerden gözlemlenmiştir. Alevlerin artması ile resimdeki kartal kaybolur, yani ruhun cennete uçuşması sembolize edilmiş olur.²⁴⁸

Şahin, Sungur, Akbaba, Anka ve kartal sırasıyla güneşin, ateşin, rüzgârın ve ölümsüzlüğün kuşları olarak tanımlanmıştır. Şahin hızı ile bütün tanrıları aydınlatma gücündeki güneşe benzetilmiş ve bu simgeyi kazanmış Mısırlılardan büyük saygı görmüştür. Akbaba yine Mısırlılarca, bileşimdeki saflığın temizliğin simgesi olmuş; büyük ana tanrıçalar genellikle akbaba ile ya da kafalarında akbaba figürü bulunan taşlarla resmedilmişlerdir. Anka kuşu erken antik zamanlardan beri yaşamı ve ölümsüzlüğü simgelerinden olmuştur. Arabistan'da bu kuşa büyük saygı duyulmuştur. Güneş gibi sıcak oluşu, genç kalması nedeniyle asla ölmeden sürekli yeniden doğduğuna inanılmıştır.²⁴⁹ Mısır inancında Anka kuşu Ra'nın bedeninde vücutlaşmıştır. Ceset yakma sırasında Romalılar arasında Anka yeniden doğuşun ve ölümsüzlüğün sembolü olmuştur. Hristiyanlar, bu sembolü paganlardan almışlardır ve ölümsüzlüğün sembolü olarak kullanmışlardır.

Kartal (Resim 98), otoritenin, kraliyetin, gücün, zaferin sembolü olmuştur. Yunanlılar arasında en üstün ruhani güç olarak sembolize edilmiştir. Çift başlı kartala Hititlerce bilgeliğin simgesi olarak tapınılmıştır. Kartal aynı zamanda, İsa'nın, Roma hükümdarlarından J. Sezar'ın, baş tanrı Zeus'un kullandıkları bir sembol olmuştur.²⁵⁰

²⁴⁸ Goldsmith, **a.g.e.**, 108 s.

²⁴⁹ **y.a.g.e.**, 109 s.

²⁵⁰ Ersoy, **a.g.e.**, 293 s.

Q 1030

Q 1026

Resim 98 İlk kandilde discus'ta bir sembol olarak Kartal görünmektedir. Diğerinde ise Kartal, Baş tanrı Zeusla beraber discusta yer almıştır.

Kaynak: Bailey Donald M., **L A Catalogue of Lamps in The British Museum II, Roman Lamps Made in Italy**, London, 1980. Q 1030 (M.S.1-2. yy), Q 1026 (M.S. 2. yy).

Antik çağlardaki Kaz (Resim 99), ısığa benzer bir ses çıkarması nedeniyle, rüzgârın sesi ile ilişkilendirilmiştir. Hintliler yaratıcı Brahmayı bir kazın üzerinde resmetmişlerdir. Kaz ya da nefes kuşu, Juno'ya yani cennetin kraliçesine (Roma evlilik tanrıçası) adanmıştır. Yaratılış mitinde geçen karışık cinsiyetli Seb'e de atfedilmiştir.

Resim 99 kandilin gövdesini ve omuz kısmını kaplayan 3 adet Kaz betimlenmiş.

Kaynak:Cahn-Klaiber, E.-M., **Tubinger Studien zur Archaologie und Kunstgeschichte Band 2: Die antiken Tonlampen des Archaeologischen Instituts der Universität Tübingen**, Ernst Wasmuth Tübingen, 1977.(M.S.2.yy- Ephesos)

Hindistan, Mısır, Yunanistan'da kaz, Osirise, Horusa ve İsis'e verilmiş bir güneş kuşu olarak ilişkilendirilmiştir. Aynı zamanda Apollon'a, Dionysos'a, Hermes'e, Roma Marsına ve Erosa da adanmıştır. Kutsanmış kümes hayvanı olarak bilinmektedir. Ağzından alev çıkaran kaz; kutsal ruhu, yaşamı ve yeniden üremeyi de sembolize etmiştir.²⁵¹

Horoz (Resim 100), gök, güneş ve ay'la ilintili bulunmuş ve mitolojide, başta Zeus olmak üzere Apollon, Artemis ve sağlık tanrısı Asklepios'un da atribülerinden biri olmuştur.

Resim 100 Kandilin discus kısmının tamamını kaplayacak şekilde horoz sembolü görülmektedir. Kaynak: Bailey Donald M., **A Catalogue of the lamps in the British Museum III, Roman Provincial Lamps**, London, 1988. Q 2614 (M.S. 5-6.yy- Cyprus)

Horoz evrensel olarak bir güneş sembolü olmuştur. Çünkü onun ötüşü her zaman güneşin doğuşunu haber vermiştir. Yunan geleneklerine göre horoz Zeus'la özdeşleşmiştir. Mitolojiye göre Zeus'tan hamile kalan Leto, Apollon ve Artemisi doğururken yanında horoz bulunmuştur. Bu bakımdan horoz ay tanrıçalarına ve güneş tanrılarına da adanmış bir hayvan olarak dikkatleri üzerine çekmiştir.²⁵²

²⁵¹ Goldsmith, **a.g.e.**, 108 s.

²⁵² Ersoy, **a.g.e.**, 291 s.

Baykuş (Resim 101), bilgelik tanrıçası olan Athena'ya (Minerva) adanmıştır. Arkaik dönem kutsal vazoları Athena adına düzenlenen bayramlarda ve tapınımlarda kullanılmıştır. (Resim 102) Bu vazoların bazılarında kutsal özelliklerini belirten kanatlar da bulunmuştur.²⁵³ Baykuş aynı zamanda bir haberci ve gözcü olarak bilinmiştir. Antik çağlarda sanatın da sembolü olmuştur.

Resim 101Kandilin Discus kısmında tek bir baykuş betimlenmiştir.

Kaynak: Bailey Donald M., **L A Catalogue of Lamps in The British Museum II, Roman Lamps Made in Italy**, London, 1980. Q 891 (M.S.40-80 Corfu).

Resim 102 Panathenaia Amphorası

Kaynak:http://images.google.com.tr/imgres?imgurl=http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/e/ea/Panathenaic_amphora_BM_B130.jpg

Erişim Tarihi: 17.02.10

²⁵³ Goldsmith, **a.g.e.**, 114 s.

Güneşin kavurucu sıcaklığını simgeleyen, imparatorluk sembollerinde en çok kullanılan hayvanlardan biri aslan olmuştur. Antik kentlerin çoğunda girişlerde, tapınak kapılarında, kutsal yaşam ağacında ve halen günümüzde devlet binalarında, anıtlarda cesaretin simgesi olan aslanlar koruyucu olarak resmedilmişlerdir.

Bütünüyle sergilenen, oturan aslan (Resim 103) cesaretin sembolü olmuştur. Sadece baş ve omuzların gösterildiği durumlarda ise kuvveti simgelemektedir, sadece başın bulunduğu açıkgozlü tasvirlerde ise tetikte ve hazır olmayı simgelemiştir. Aslanlar kurban yerlerinin temellerinde ya da kolonlarında resmedilmişlerdir. Mısırın dini sanatında ufuktaki güneşin destekçileri olarak tasvir edilmişlerdir.²⁵⁴

Resim 103 Kandilde Discus kısmında oturur biçimde bir aslan sembolü görünmektedir.
Kaynak: Bailey Donald M., **A Catalogue of the lamps in the British Museum III, Roman Provincial Lamps**, London, 1988. Q 3107 (M.S. 500-600 Ephesos).

Kapıların ve girişlerin iki tarafına konan aslan figürleri ilahi korumanın amblemi olmuştur.²⁵⁵ Mısırdaki tüm sfenkslerin (Resim 104) gövdeleri aslan olarak görülmüştür. Yunan mitolojindeki kanatlı aslan olan griphonların kafaları kartal ya da akbaba olmuştur.²⁵⁶ Anadolu'daki yerleşim ve kalıntılarda yontu ve seramik

²⁵⁴ Goldsmith, **a.g.e.**, 116 s.

²⁵⁵ Hall, **a.g.e.**, 272 s.

²⁵⁶ Ersoy, **a.g.e.**, 245 s.

sanatında rastlanan aslan tiplerini 5 grupta toplarsak; bunlar Asur, Hitit, Frig, Pers ve Selçuklu olmuştur.²⁵⁷

Resim 104 Sfenks, Mısır.

Kaynak: http://nd01.blog.cz/359/530/8414e2e786_6784202_o2.jpg

Erişim Tarihi: 21.02.10

Boğa, güneşin gücünü ve doğanın nemli yapısının simgelemiştir. Bu yüzden bir güneş tanrısı ve rutubetli olan her şeyin tanrısı, doğada üretici, tanrı Osiris'e adanmıştır. Bununla birlikte, Mısır uygarlığındaki ay tanrısı yıldızların boğası (Resim 105) olarak tanımlanmıştır. Simgesel olarak boğa, yaratıcı güç ve bereket anlamına gelmiştir. Dünyadaki pek çok ulus bu sembolü kullanmıştır.

Resim 105 Mısır Apis Boğası.

Kaynak: <http://mythagora.com/encytxt/images/apis300.jpg>

Erişim Tarihi: 21.02.10

²⁵⁷ Ersoy, **a.g.e.**, 246 s.

Anadolu’da M.Ö. 3000’den itibaren dinsel bir sembol olarak kullanılmıştır. Ölülerin mezarları, evde tapınım yapılan tek oda da hep boğa (Resim 106) figürüne rastlanmıştır.²⁵⁸

Resim 106 Kandilin tüm gövdesi adaklık bir boğa başından meydana gelmiştir.

Kaynak: Hubbard Howland Richard, **The Athenian Agora Vol. IV Greek Lamps and Their Survivals**, Princeton, New Jersey, 1958. No: 612 Erken Roma Dönemi.

Boğa boynuzu ay ile ilişkilendirilmiş ve Kybele ile ay tanrıçası Artemis’e dönüşmüştür. Artemis şenliklerinin boğa güreşi ile başladığı bilinmektedir. Küçük Asya’nın Kybele kültü M.S. II. yüzyılda Roma’ya gitmiş ve orada boğa kanıyla vaftiz olma geleneğinin yerleşmesinde etkili olmuştur.²⁵⁹ Roma’nın gizem dinlerinden Mithra İnancına ait heykellerde tanrıça, boğayı yere yatırıp bıçakla kurban eder şekilde tasvir edilmiştir. Bu inanca göre akan kurban kanı yaşamın kaynağı olarak benimsenmiştir.²⁶⁰

Persler ve Musevilerde boğayı önemli bir dini sembol kabul etmişlerdir. Asurlular, Fenikeliler ve Yunanlılar bu hayvana saygı duymuşlardır. Mezopotamya’da ay tanrısı Sin’e boğa biçimi verilmiştir.²⁶¹ Boğa figürü sembolleştirilerek pek çok mitte ve antik öyküde kullanılmıştır. (Resim 107)

²⁵⁸ Ersoy, **a.g.e.**, 250 s.

²⁵⁹ **y.a.g.e.**, 251-252 s.

²⁶⁰ Goldsmith, **a.g.e.**, 121 s.

²⁶¹ Hall, **a.g.e.**, 273 s.

Resim 107 Her iki kandil de Boğa başı gövdeden oluşmuştur (Plastic lamp), ilk kandilde lotus tutamaklı, ikinci kandilde hilal tutamakla şekillendirilmiştir. Kaynak: Bailey Donald M., L A Catalogue of Lamps in The British Museum II, Roman Lamps Made in Italy, London, 1980. Q 1140 (M.S. 1.yy), Q 1141 (M.S. 1.yy'ın 2. yarısı).

4.1.13 Tanrı ve Tanrıçalar

Tanrı ve tanrıçaların, pagan İnancı ve ritüellerindeki yerinden tezimin ikinci bölümünde bahsedilmiştir. Burada tanrı ve tanrıçaların, kendi yaşadıkları coğrafyada ve Batı Anadolu coğrafyasındaki kandillerde ne şekilde sembolize olarak görüldüğü katalog örneklerine dayanarak incelenmiştir. (Resim 108)

İsis (Mısır)

Q 1337 (M.S. 175–225)

(a)

Q 968 (M.S. 1. yy'ın 2. yarısı)

(b)

Q 1136 (M.S. 1. yy'ın 2. yarısı)

(c)

Q 862 (M.S. 30–70)

(d)

Resim 108 (a) Elinde sistrum ve patera ile ayakta İsis.(b) Kandilin diskus kısmında, ayakta İsis, Anubis ve Harpocrates. (c) kandilin tutamak kısmında kanatlarını açmış Sphinx. (d) Kandilin diskus kısmında elinde sistirumuyla İsis Anubis ve Harpocrates resmedilmiştir.

Kaynak: Bailey, Donald M., **A catalogue of the Lamps in the British Museum II Roman Lamps Made in Italy**, London, 1980

Nike (Yunan)

Resim 109 Her iki kandilin de discus kısmında zafer tanrıçası Nike, elinde buğdayı çiçekten çelengi ile tasvir edilmiştir. Kaynak: Bailey, Donald M., **A catalogue of the Lamps in the British Museum II Roman Lamps Made in Italy**, London, 1980. Q 870 (M.S. 40- 70), Q 957 (M.S. 1.yy'ın 2. yarısı) Bu kandil yılbaşı hediyesi olarak sunulmuştur.

Athena (Yunan)

Resim 110 Kandilin discus kısmında duran Tanrıça Athena elinde kalkanıyla gösterilmiştir. Kaynak: Bailey, Donald M., **A Catalogue of the Lamps in the British Museum II Roman Lamps Made in Italy**, London, 1980. Q 962 (M.S. 1.yy'ın 2. yarısı).

Resim 111 Kandilin discus kısmında duran Tanrıça Athena, Oturur biçimde betimlenmiş ve etrafında çeşitli bitki ve hayvanlar görülüyor. Kaynak: Bailey Donald M., **A Catalogue of the lamps in the British Museum III, Roman Provincial Lamps**, London, 1988. Q 920 *bis* Tunus.

Hellios (Yunan)

Resim 112 Kandilin discus kısmında Güneş tanrısı Hellios'un büstü var. Saçlarından güneş taçının ışınları görünür biçimde verilmiştir. Kaynak: Bailey, Donald M., **A Catalogue of the Lamps in the British Museum II Roman Lamps Made in Italy**, London, 1980. Q 1009 (M.S. 40-80) .

 Q 1232 (M.S. Geç 1.yy) (a)	 Q766 (M.S. Erken 1.yy) (b)
 Q1014 (M.S. 40- 80) (c)	 Q 1058 (M.S.1.yy) (d)

Resim 113 Tüm kandillerin sembolleri discus ta bulunmaktadır. Sırasıyla (a) Zeus (Jupiter), (b) Dionysos (Baccus), (c) Artemis (Diana) ve (d) Aphrodite (Venüs) tür. Yukarda açıklandığı gibi tüm bu Tanrı ve Tanrıçalar Roma Döneminde yeni isimlere ve yeni kimliklere bürünmüşlerdir. Kaynak: Bailey, Donald M., **A Catalogue of the Lamps in the British Museum II Roman Lamps Made in Italy**, London, 1980.

Q 1525 (M.S. 45)

(a)

Q 1693 (M.S. 2.yy'ın ilk yarısı)

(b)

Q 3042 (M.S. 98- 117)

(c)

Q 3273 (M.S. 3.yy'ın ikinci

yarısı) (d)

Q 3053(M.S. 69 -120)

(e)

Q 2036 (M.S. 150- 250)

(f)

Resim 114 Tüm kandillerin sembolleri discuslarında bulunmaktadır. Sırasıyla (a) Ceres (Yunan), (b) Serapis (Mısır), (c) Bacchus (Yunan), (d) Askylepios (Yunan), (e) Efesli Serapis ve (f) Europa dir. Kaynak: Bailey Donald M., **A Catalogue of the lamps in the British Museum III, Roman Provincial Lamps**, London, 1988.

SONUÇ

Roma Dönemi, sanatta, mimaride, mühendislikte ve pozitif bilimlerde büyük yükselişin olduğu, Etrüsk ve Yunan uygarlıkları temellerinin üzerine kurulup, Helenistik dünyayı esin kaynağı almış bir dönemdir.

Din, siyaset, ticaret, hukuk, ordu ve devlet yönetimi konularında tam anlamıyla düzenin sağlandığı ve geliştirildiği Roma döneminde, bilim ve sanatla ilgili gelişmeler Akdeniz bölgesinin ele geçirilmesinden sonra Hellen kültürünün etkisi altında olmuştur.

Büyük İskender döneminden itibaren, site devletlerinin bir kısmı önce Yunan krallıklara, sonrada Roma'ya bağlanmaya başlamıştır. İlk imparator Agustus'un saltanatı Roma iktidarında bir dönüm noktası olmuştur. Küçük Asya (Anadolu) ise tümü Roma'dan gönderilen valiler tarafından yönetilen birkaç eyaletten oluşmuştur. Pergamon krallığının verasetle Roma'ya devredildiği M. Ö. 133 yılı itibariyle²⁶² Anadolu'da Roma dönemi başlamıştır.

Helenistik dönemin başlangıcında, kültürel bir merkez haline gelen Batı Anadolu'daki İon kentleri, bu dönemde Roma eyaletleri olarak popülerliklerini devam ettirmiştir. Bununla birlikte Helenistik dönemde ticaret merkezi olan ve seramik üretimi yapılan bu kentlerde, Roma döneminde seri üretime geçilmiş ve kalıp yapımına yönelinmiştir. Bu kentler arasında Ephesos, Knidos, Smyrna ve daha birçoklarını saymak mümkündür. (3. bölümde incelenmiştir)

²⁶² Bülent İplikçioğlu, **Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007, 101 s.

Bu dönem içerisinde, Roma'nın hüküm sürdüğü tüm topraklarda dini, siyasi ve ekonomik anlamda pek çok değişim meydana gelmiştir. Etrüsk ve Yunan kökenlerine dayanan Roma dini, fetihler ve seferler sayesinde bünyesini geliştirmiş ve farklı bir şekil almıştır. Yunan kökenli tanrı ve tanrıçaların isimleri değiştirilerek, eve ve ocağa ait tanrılarla birleştirilerek, Mısır'ın İsis'i, Anadolu'un Kybelesi, Perslerin Mithra'sı, Yunan kolonilerinin Bacchus ve Ceres'i alınarak, Roma'nın gizem dinleri, çok tanrılı pagan inancı ortaya çıkmıştır. Pagan kelimesi, Hristiyanlıkta öteki anlamına gelmektedir. Kökenleri Şamanizm ve Budizm'e kadar dayamaktadır. Paganizm, çok tanrılı, putperest, sembolcü bir ritüeller inancıdır. İçeriğinde kral-tanrı kültü, gökyüzü-gezegenler, ata kültü, tapınak, idoller gibi kavramları barındırmaktadır. Roma döneminde Hristiyanlığın kabulüne kadar hüküm sürmüştür.

Bu inanç, ibadet yeri olarak tanrı ve tanrıçalar adına inşa edilmiş tapınakları kullanılmıştır. Paganizmdeki ritüellerde kullanılan araçlardan bahsedecek olursak, bunların başında antik çağın temel aydınlatma araçlarından biri olan dini sembolleri, tanrı ve tanrıça kabartmalarını taşıyan kandillerden söz etmek gerekecektir. Kullanımı erken Paleolitik çağlara kadar inen bu aydınlatma aracı, topraktan şekillendirilmeye başlaması itibarıyla, elle, çarkta ve kalıpta şekillendirilerek kullanılmıştır.

Roma döneminde, dinin ve siyasetin birbirinden ayrılmadığını, mimari, seramik ve sikkelerin birer ritüel ve iktidar aracı olarak sembollerle kullanıldığını görüyoruz. Pagan inancına sıkı sıkıya bağlı askerlerin ve halkın, devlete ve yönetime olan inancını yükseltmek için bu dini semboller kullanılmıştır. Okuma ve yazması olmayan cahil halka semboller yoluyla ulaşmak hedeflenmiştir. Mimaride; tapınaklarda, kütüphanelerde, forumlarda, cadde ve sokaklarda çeşitli renkler, tanrı, tanrıça heykelleri, imparator büstleri, yazıtlar kullanılmıştır. Seramikte ise; kandillerde, terracotta figürinlerde ve bazı günlük kullanım kaplarında bu semboller etkin olmuştur. Alış verişlerde kullanılan sikkelerin arka yüzlerinde; kurban

sahneleri, tapınak figürleri, tanrı ve tanrıça figürleri olarak pagan sembolleri kullanılmış ve bu şekilde inanç sistemi desteklenmiş ve güçlendirilmiştir.

Bu çalışmada, Roma dönemi İonia coğrafyası kentleri göz önünde bulundurularak, Roma dini ve pagan inancı incelemiştir. Pagan ritüelleri ve sembolleri üzerine yapılmış olan çalışmalar sonucunda ise Antik çağın önemli aydınlatma araçlarından biri olan kandiller üzerindeki pagan semboller ele alınmıştır. Bu işlem 15 katalog ve internet kataloglarından tarama yöntemi ile Roma dönemi kandilerinin; Margo (omuz), Discus (ayna), Infundibulum (gövde) bölümde yapılmıştır. Sonuç olarak, kandiller üzerindeki pagan sembolleri gün ışığına çıkarılmıştır.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

- NEUBERGER, Albert, **Die Technic des Altertums**, Leipzig, 1977, 237 S.
- Avusturya Arkeoloji Enstitüsü ve Efes Müzesi, **Efes Rehberi**, İstanbul 2000, 14 S.
- UMAR, Bilge; **İonia**, İnkılap Yayınları, İstanbul 2001, 1 s.
- İPLİKÇİOĞLU, Bülent; **Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007, 101 S.
- DÜRÜŞKEN, Çiğdem; **Roma Dini**, (Birinci basım), Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2003, 1S.
- BAİLEY, Donald M; , **A Catalogue of the Lamps in The British Museum I, Greek, Hellenistic and Early Roman Pottery Lamps**, London, 1975, 218 S.
- BAİLEY, Donald M.; , **Greek and Roman Pottery Lamps**, Great Britain at the University Press, London, 1972, 17 S.
- AKURGAL, Ekrem; **Anadolu Uygarlıkları**, (Yedinci basım), Net Yayınları A.Ş, İstanbul 2000, 289 S.
- AKURGAL, Ekrem; **Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, VII S.
- GOLDSMİTH, Elizabeth Edwards; **Ancient Pagan Symbols**, The Knirkerborker Press, London, 1929, 4 S.
- BEAN, George E.; **Eskiçağda Ege Bölgesi**, çev. İnci Delemen, 2.Basım,

Arion Yayınevi, İstanbul 1997, 4 S.

- DEİGHTON, Hilary J.; **Eski Roma Yaşantısında Bir Gün**, çev. Hande Kökten Ersoy, 2. Basım, Homer Kitabevi, İstanbul, 2002, 67 S.
- SHELTON, Jo- Ann.; **As the Romans Did**, (Second Edition), Oxford University Press, Newyork, 1988, 396 S.
- WILKINSON Kathryn.; **Semboller ve İşaretler**, çev. Seda Toksoy,1. Basım, Alfa Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul, 2010, 22 S.
- ERSOY, Necmettin.; **Semboller ve Yorumları**, (Üçüncü basım), Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri, İstanbul 2007, 25 S.
- DOWDEN, Ken.; **Religions and the Romans**, Bristol Classical Press, London, 1997, 57 S.
- HALL, Mandly P. ; **Tüm Çağların Gizli Öğretileri**, çev. Murat Sağlam, Ela Gürdemir, 1. Basım, Mitra Yayınları, İstanbul, 2008, 134 S.
- CİCERO, Marcus Tullius.; **De Natura Deorum Book I**, çev. Andrew Roy Dyck, ,Cambridge University Press, United Kingdom, 2003 6 S.
- ELİADE, Mircae.; **A History of Religious Ideas**, The University of Chicago Press, Chicago, 1982, 2. c, 328 S.
- ŞAHİN, Nuran.; **Klaros Apollon Klarios Bilicilik Merkezi**, Ege Yayınları, İstanbul 1998, 1 S.
- BRONEER, OsaR, **Corinth, Volume IV, Part II: Terracotta Lamps**, American School at Athens, Harvard University Press, Greece, 1930, 34 s.
- STOCK, Peggy Fletcher.; **A Word of Faith**, Signature Books, USA, 1998, 55 S.
- FORBES, Robert James.; **Studies in Ancient Technology VI**, Leiden, 1958, 166 S.

- FOX, Robin Lane .; **Pagans and Christians**, Harpercollins, Newyork, 1988, 30–31 S.
- LANCHIANİ, Rodolfo, **Pagan and Christian Rome**, The Riverside Press, Cambridge, 1893, Ch II. 39 S.
- PRİNCE, S.r.f, **Ritüel ve İktidar**, çev. Taylan Esin, 1. Basım, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004, 35 S.
- ÇOKAY, Sedef.; **Antikçağda Aydınlatma Araçları**, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2000, 13 S.
- STRABON, **Geographika (Antik Anadolu Coğrafyası)**, çev. Prof. Dr. Adnan Pekman, 4. Basım, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000, 321 S.
- ÖZYİĞİT, Suzan.; **Foça Phokaia**, Arkadaş Matbaacılık Ltd Şti, İzmir 1998, 9 S.
- GÜNDÜZ, Şinasi.; **Anadolu'da Paganizm** (Antik Dönemde Harran ve Urfa), Anakara Okul Yayınları, Ankara 2005, 9 S.
- T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, **29.Kazı Sonuçları Toplantısı** (2.cilt), Ankara, 2008, 371 S.
- RADT, Wolfgang.; **Lampen und Beleuchtung in der Antike**, Antike Welt, 1986, 17, 1, 47 S.

2. Elektronik Kaynaklar

- <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/14/707/8916.pdf> (35 s.)
- <http://kadikalesianaia.org/alantarih.html>
- <http://paganwiccan.about.com>

- http://web.deu.edu.tr/gsf/gsf/uploaded_files/image/sempozyumlar/Sempozyum2007/Kolokyum
- <http://www.aydin-afrodisias.com>
- <http://www.chiosonline.gr/tarih.asp>
- <http://www.dainst.org>
- <http://www.hermetics.org/Sayilar.html>
- <http://www.izmir.gen.tr/Html.aspx?id=12>
- <http://www.izmir.gen.tr/Html.aspx?id=67>
- <http://www.kenthaber.com/ege/aydin/kusadasi/Rehber/antik-kentler/anaia>.
- <http://www.kenthaber.com/ege/aydin/kusadasi/Rehber/antik-kentler/anaia>
- <http://www.kenthaber.com/ege/izmir/menderes/Rehber/antik-kentler/kolophon-degirmendere>
- <http://www.klazomeniaka.com>
- <http://www.kultur.gov.tr>
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Antik_Roma
- <http://www.magnesia.org>
- <http://www.tayproject.org>

3. Yayınlanmamış Tezler

- GÜRLER, Binnur; “Metropolis’in Hellenistik Dönem Seramiği” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.

- TULUK, Gamze Günay; “İonia Bölgesinde Hellenistik Dönem Kandilleri” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.
- DAĞLI, Günsel; “Hadrianoupolis Surları Kurtarma Kazısında Bulunan Roma ve Bizans Dönemi Kandilleri” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- BARIN, Gürol; “Aydın ve Milet Müzesi’ndeki Üzeri Kabartmalı Hellenistik – Roma Dönemi Kandiller“, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1995.

4. Kataloglar

- BAİLEY, Donald M.; **Greek and Roman Pottery Lamps**, London, 1972.
- BAİLEY, Donald M.; **A Catalogue of the Lamps in The British Museum I, Greek, Hellenistic and Early Roman Pottery Lamps**, London, 1975.
- BAİLEY, Donald M.; **A Catalogue of Lamps in The British Museum II, Roman Lamps Made in Italy**, London, 1980.
- BAİLEY, Donald M.; **A Catalogue of the lamps in the British Museum III, Roman Provincial Lamps**, London, 1988.
- BERHARD, Maria Ludwika.; **Lampki Starozytne**, Warszawa, 1955.
- CAHN-KLAİBER, E.-M.; **Tubinger Studien zur Archaologie und Kunstgeschichte Band 2: Die antiken Tonlampen des Archaologischen Instituts der Universitat Tübingen**, Ernst Wasmuth Tübingen, 1977
- TROST Catherine, HELLMAN Marie Christine ; **Lampes du department des Monnaies, Medailles et Antiques III**, Bibliotheque nationale de

France, Paris 1996.

- BRANTS, Johanna,; Antieke Terra-cotta Lampen uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, beschreven door, Switzerland, 1913.
- HAYES, John W., **Ancient Lamps in the Royal Ontario Museum**, Toronto, 1980.
- HUBBARD, Richard. H, **The Athenian Agora Vol. IV Greek Lamps and Their Survivals**, Princeton, New Jersey, 1958.
- KASSAB – TEZGÖR, Dominique ve T. Sezer, **İstanbul Arkeoloji Müzeleri Pişmiş Toprak Kandilleri 1**, İstanbul, 1995.
- MILTNER, F.; **Das Cömetrium der Sieben Schlöfer...Forschungen in Ephesus**, Cilt IV/2 Viyana 1937.
- PONSICH, Michael.; **Les Lampes Romaines en tere cuite de la Mauretanie, Tingitane**, Rabat, 1961.
- SUSSMAN, Varda.; **Ornamented Jewish Oil- Lamps**, Aris & Phillips, Jerusalem, 1972.
- WALDHAUER, Oscar.; **Die Antiken Tonlampen**, St- Petersburg, 1914.

EKLER (Günümüz kandil uygulamaları)

Elle şekillendirilmiş kandil örneği

Kandillerin elle şekillendirilmesi ve rötuşlanması

Uygulama: Begüm Durutürk

Patlatma kalıp alımı öncesi modellerin hazırlanması

Uygulamalar: Aşlı Gördes, Behçet Aktaş

Patlatma kalıp yöntemi ile kalıpları alınmış kandiller

Uygulamalar: Behçet Aktaş

Modellerin kalıptan çıkarılması, kalıpların temizlenmesi ve rötüşlanması

Uygulamalar: Begüm Durutürk- Aslı Gördes

Kalıba basılmış şekillendirilmeye hazır kandil örneği, alçı kalıp için şekillendirilmiş olan model, kalıptan alınmış döküm kandil yukarıdaki fotoğrafta görülmektedir.

Uygulama: Begüm Durutürk

Kalıba çamur basma yöntemi ile şekillendirilmiş kandiller

Uygulama: Begüm Durutürk

Kandilin evrimi

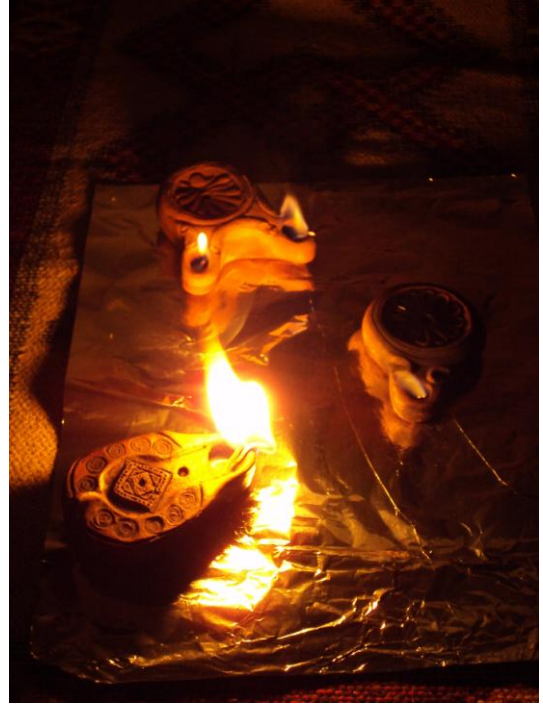
Uygulama: Begüm Durutürk

Pagan sembollü kandillerin elle şekillendirilmiş oksitle

renklendirilmiş unique örnekleri

Uygulamalar: Begüm Durutürk - Seçil Gül Ocak

Günümüz kandil uyarlamalarının, modern fitil ve kandil yağı kullanılarak yakılması işlemi.

Uygulamalar: Begüm Durutürk- Mustafa Erol

ÖZGEÇMİŞ

Ad, Soyad: Begüm DURUTÜRK

Doğum Yeri ve Yılı: İzmir 1980

Yabancı Dil: İngilizce Eğitim: Upper- Intermediate, İtalyanca: Beginner

Üniversite: DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

Yüksek Lisans: (yıl, üniversite, enstitü, anabilim/anasanat dalı)D.E.Ü., GSE,

Seramik ve Cam Anasanat Dalı

Lisans: (yıl, üniversite, fakülte, bölüm, anabilim/anasanat dalı) 2005, D.E.Ü., F.E.F.,

Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı.

Lise: (yıl, mezun olduğu lise) 1997, Cemil Midilli Lisesi-Foça

İş tecrübesi:

Dokuz Eylul University, Izmir Agora Excavations, Summer Season

Dokuz Eylul University, Smyrna Excavations, Summer Season

Dokuz Eylul University, Metropolis Excavations, Summer-Fall Seasons

Katıldığı Sergi ve Sempozyumlar

Izmir Rotary Club holds the 10th Golden Jug Ceramic Contest at Izmir Paintings and Sculptures Museum from April 29 until May 13, 2008. Exhibition- Pandora Box, Izmir / TURKEY

Dokuz Eylul University, Ceramics Department Student Show, Faculty of Health, Exhibition- Belief Shield, Izmir / TURKEY

Dokuz Eylul University, International Ceramic Symposium and Colloquium Izmir/TURKEY